

TASARIM VE PLANLAMADA

Farklı Yaklaşımlar

Editörler

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK

TASARIM VE PLANLAMADA FARKLI YAKLAŞIMLAR

EDİTÖR

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK

YAZARLAR

Prof. Dr. N. Aydan SAT

Prof. Dr. Muteber ERBAY

Prof. Dr. T. Didem AKYOL ALTUN

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ

Doç. Dr. Pınar BOSTAN

Doç. Dr. Yavuz ALKAN

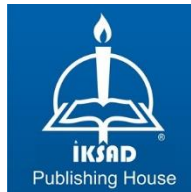
Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK

Bora ÖRGÜLÜ

Mahmood İsmail ALBRIFKANY

Meltem KAYA

Salih DÜNDAR

Copyright © 2024 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2024©

ISBN: 978-625-378-118-7

Cover Design: Arzu ALTUNTAŞ

December / 2024

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK1

BÖLÜM 1

“STARCHITECT” KAVRAMININ MİMARLIKTA KULLANIM BİÇİMLERİ

Meltem KAYA

Prof. Dr. Muteber ERBAY3

BÖLÜM 2

KIYI VE DENİZEL ALANLARA BÜTÜNSEL YAKLAŞIM: DENİZEL SAHA PLANLAMASI

Prof. Dr. N. Aydan SAT31

BÖLÜM 3

TÜRKİYEDE’Kİ 2000 SONRASI MİMARİ PROJE YARIŞMALARI ÜZERİNDEN FORMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Bora ÖRGÜLÜ

Prof. Dr. T. Didem AKYOL ALTUN.....45

BÖLÜM 4

TÜRKİYE’NİN KALKINMA PLANLARINDA GÖÇ: GEÇMİŞTEN GELECEĞE BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK91

BÖLÜM 5

DUVARLARA YAZILAN ŞEHİR: GRAFFİTİNİN KENTLİ ALGISINDAKİ YERİ VE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK111

BÖLÜM 6

KUBEHAN (QUBAHAN) MEDRESESİ’NİN YENİDEN İNŞASI VE RESTORASYONUNA YÖNELİK ÖNERİLEN ANALİTİK ÇALIŞMA, DUHOK-IRAK

Mahmood Ismail ALBRIFKANY

Doç. Dr. Pınar BOSTAN121

BÖLÜM 7

KENTSEL HAFIZA VE KENT İÇİN ÖNEMİ: BEYAZ KENT SİİRT ÖRNEĞİ

Salih Dünder

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ.....139

BÖLÜM 8

VAN GÖLÜ HAVZASI'NDA AŞIRI İKLİM OLAYLARININ ANALİZİ

Doç. Dr. Pınar BOSTAN163

ÖNSÖZ

Tasarım ve planlama, insanlık tarihinin en eski ve en temel aktivitelerinden biridir. Bu süreçler, sadece estetik ve işlevsellik açısından değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamda da büyük bir öneme sahiptir. "Tasarım ve Planlamada Farklı Yaklaşımlar" kitabı, bu alandaki çeşitli perspektifleri ve yöntemleri keşfetmek amacıyla bir araya getirilmiş bir çalışmadır.

Bu kitap, tasarımın yalnızca bir nesne ya da yapının yaratılması süreci değil, aynı zamanda bir düşünce ve strateji süreci olduğunu vurgulamaktadır. Farklı disiplinlerden gelen yaklaşımlar, tasarım ve planlama süreçlerinin zenginliğini artırmakta ve yenilikçi çözümler geliştirme fırsatları sunmaktadır. Her bölüm, alanında uzman yazarlar tarafından kaleme alınmış olup, farklı bakış açıları ve yöntemler sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesine bölüm makaleleriyle katkıda bulunan ve değerli fikir ve araştırmalarından yararlanmamızı sağlayan yazarlara teşekkür ederiz. Ayrıca, kitabın oluşturulması ve yayımlanması aşamalarında destek ve bilgilerinden dolayı Doç. Dr. Seyithan SEYDOŞOĞLU'na, İKSAD Yayınevi ve ISPEC Ajans çalışanlarına teşekkürlerimizi sunarız. Dokuz bölümden oluşan kitabın bilim dünyasına katkı sağlamasını ve gelecek çalışmalara kaynak olmasını temenni ederiz.

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK
Aralık, 2024

BÖLÜM 1

“STARCHITECT” KAVRAMININ MİMARLIKTA KULLANIM BİÇİMLERİ

İç Mimar Meltem KAYA¹
Prof. Dr. Muteber ERBAY²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563445>

¹ Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye, mltmky61@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-2033-1295

² Karadeniz Teknik Üniversitesi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye, merbay@ktu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8649-4069.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde, tarım devrimi, şehirleşme ve sanayi devrimi olmak üzere üç önemli toplumsal değişim yaşanmıştır. Tarım devrimi, insanların yerleşik yaşama geçişini ve tarımsal üretime dayalı toplumların ortaya çıkışını sağlamıştır. Şehirleşme, nüfusun büyük kentlere yoğunlaşmasıyla birlikte ekonomik ve kültürel değişimleri beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimi ise kitlesel üretim ve tüketim anlayışını başlatarak endüstriyel dönüşümü tetiklemiştir. Bu endüstriyel dönüşüm sonucunda enformasyon devriminden söz edilmeye başlanılmıştır. Enformasyon devrimi ise, bilgisayar ve otomasyon teknolojilerinin yükselişiyle birlikte, üretim ve tüketim ilişkilerini bir üst seviyeye taşımıştır. Bu devrim, ekonomik yapıları, aile yapısını ve bilgiye dayalı toplumları şekillendirerek üçüncü bir dalga olarak kabul edilmektedir. Bu değişimle birlikte, tasarım alanında da önemli değişiklikler yaşanmıştır. Tasarım ve üretim odaklı faaliyetlerde başlayan dönüşüm özellikle mimarlık, bilgi ve teknolojiyle entegre olarak şekillenmiş ve bu süreçte mimarların rolü de belirginleşmiştir (Tümer Yıldız&Dostoğlu, 2019).

Enformasyon devrimi ile son yüzyılın belirgin kavramlarından biri olarak karşımıza çıkan küreselleşme ise mimarlık ve tasarım alanını yakından ilgilendiren yeni bir gelişmeler ağıdır. Küreselleşmenin etkisi ile kültürel etkilenmelerin arttığı ve ortak bir kültür anlayışının inşa edildiğine dikkat çeken Smith, global kültürün inşa edilmiş bir kültür olduğunu, kimlik kavramının da ortak tecrübelerle dayandığını savunur. Smith bu fikri açıklarken, insanların ve toplumların aralarındaki farkların çok büyük olduğunu ve bu farklar içinde bir global kültür kavramı geliştirmenin çok zor olduğunu dile getirmektedir. Ama global bir kültür anlayışının “postmodernizm”in son döneminde batı kültüründen etkilenme sonucunda ortaya çıktığı ve yeni bir şeyin oluşmasından ziyade olan şeylerin bir araya gelmesi ve farklı kültürlerde aynı şeylerin eş zamanlılaşması ve standartlaşması olarak ileri sürmüştür (Smith, 2000).

Arjun Appadurai küreselleşmeyi etnik alan, medya alanı, teknoloji alanı, finans alanı ve ideolojik alan olmak üzere 5 alan içinde inceleyerek bir bakış açısı önermektedir. “Space (alan)” terimini incelerken o alandaki bireysel aktörleri, tecrübe sahibi ajanlar tarafından yönlendirilen bir bakış açısı olarak kabul etmektedir. Bu beş kavramdan yola çıkarak bir küresel kültür akış modeli önerir ve bu öneri neticesinde “bölgesizleşme” kavramından bahseder. Bütün alanların incelenmesi sonucunda kültürün küreselleşmesi ile homojenleşmesi kavramlarının aynı şey olmadığı kanısına varır. Ama küreselleşmenin bir dizi

araçların aynılaşması olduğunu da belirtir. Bu aynılaşmanın devletlerin heterojen özelliklerini tehdit etmeyecek şekilde kabul edilmesi gerektiğini dile getirir. Sonuç olarak günümüzdeki küresel kültürün ana özelliğini, aynılık ve farklılıkları bir arada bulundurup, birbirini destekleyen karşılıklı politika olarak görür (Appadurai, 1990).

Ulrich ise “küreselcilik”, “küresellik” ve “küreselleşme” arasında bir ayrım yapmaktadır. Küreselcilik ona göre dünya piyasasının siyasal olayların yerini almasıdır. Aslında bu sadece ekonomi üzerinden değerlendirilen bir bakış açıdır. Küreselciliğin, devleti bir şirket gibi işletebileceğini savunur ama alt kavramlar olarak devlet, toplum, kültür ve dış politika gibi kavramları yok sayar. Bu kavramlar küreselleşme kavramının içinde mevcuttur ve bunlara göre bir algılama sistemi vardır. Küresellik kavramı daha kapalı bir olgudan bahsederken dünya toplumunu ileri sürmektedir. Ancak Bech’e göre hiçbir ülke ya da grup kendini diğerlerine karşı kapatamaz. Daha ziyade, toplumsal ilişkiler ulusal devlet politikaları tarafından belirlenmez. Özü "birlik olmadan çokluk" tur. Küreselleşme ise ulus devlerin uluslararası aktörler tarafından etkilendiği süreçleri ifade etmektedir. Bu kavramlar bütünsel olarak ele alındığında modern toplumlarda bu değişim ve dönüşümlerin bu süreçler nedeni ile geri döndürülemeyeceğini savunmaktadır (Ulrich, 2000; Kilbourne, 2002).

Küreselleşmenin sonuçlarından biri olarak değerlendirilen modern toplumların görünen en belirgin özelliklerinden birisi ise şehirleşme ve ona bağlı olarak mimarlıktır. 90'larda toplumsallığı amaç edinen mimarlık, kurumsallaşma ve markalaşma sürecinde yeni açılımlara yönelmiştir. Yaratıcılığın her zaman hâkim kılındığı rekabete dayalı ortamda mimarlar, yapılarını tekilleştirme yoluna gitmişlerdir. Bununla birlikte yatırımcılar, kentsel iz bırakmak için mimarları bireysel simgeleri tasarlama yolunda teşvik etmişlerdir. Yapı, şehrin simgesi durumuna evrilirken medya aracılığıyla dünyaya takdim ettiği tasarımcısını star-architect (yıldız mimar) konumuna ulaştırmıştır (Cestel, 2021).

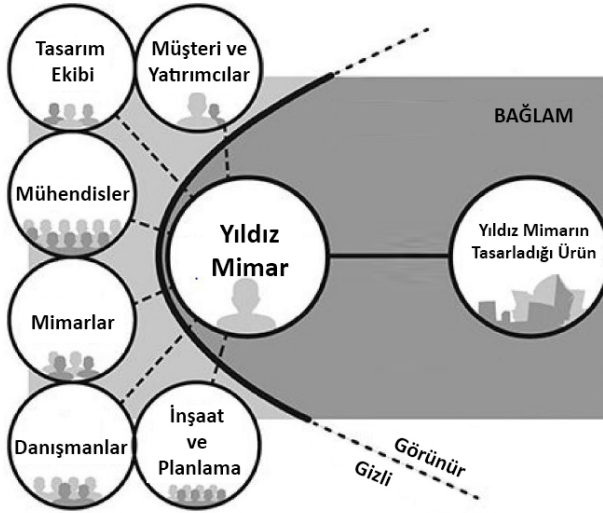
Mimari yapılar tarihten gelen özellikleri, çağının tekniklerini yansıtmaları bir akımı temsil etmesi, sembolik değerleri ya da ünlü bir mimarın tasarımı olması nedeni ile popüler, simgesel ya da anıtsal hale gelerek ünlenebilirler. Bu şekilde ünlenmiş binalar ise kentin ziyaretçileri için bir cazibe noktası oluşturur. Hemen her şehrin kendisiyle bütünleşmiş ünlü, simgesel bir binası bulunmaktadır. Örneğin, New York'u Özgürlük Anıtı, Paris'i Eiffel Kulesi veya Londra'yı Big Ben olmadan düşünmek imkânsızdır. Bu "ünlü binaların"

ziyaretçi çekme ve ekonomik kazanç sağlama potansiyelini fark eden politikacılar ve şehir planlamacıları, "ünlü mimar" ve "simge binalar" arasındaki güçlü bağı kullanarak şehirler yaratmışlardır. Frank Gehry tarafından tasarlanan Bilbao'daki Guggenheim Müzesi, 18 Ekim 1997'deki açılışından bu yana, önceleri terörist saldırılar ve adam kaçırmalarla bilinen şehri ve genel olarak İspanyol ekonomisini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu etkileyici yapı, neredeyse yarısı yabancı olmak üzere yaklaşık bir milyon ziyaretçi çekmektedir. Ziyaretçilerin %80'den fazlası, Bilbao'ya özellikle Gehry'nin binasını görmek için geldiklerini veya binayı görmek amacıyla şehirde kalma sürelerini uzattıklarını belirtmektedirler. "Bilbao etkisi" olarak adlandırılan bu fenomen, halen Bask ekonomisine yılda 100 milyon sterlinden fazla katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, "yıldız mimar" kavramı, şehirlerin ekonomik ve kültürel olarak nasıl canlandırılabilceğine dair önemli bir örnek sunmaktadır. Ünlü mimarlar tarafından tasarlanan ikonik yapılar, sadece mimari değerleriyle değil, aynı zamanda şehirlerin cazibesini ve ekonomik potansiyelini artırmalarıyla da öne çıkmaktadır. Bu nedenle, şehir planlamacılar ve politikacılar, yıldız mimarlarla iş birliği yaparak şehirlerin marka değerini artırmayı hedeflemektedirler (Pringle, 2008).

Mimarlıkta binalar çok farklı anlamlar içerebilmektedir. Bazen binanın kendisi bir marka, bazen tarihi bir anlam, bazen de bir tanıtım aracı olabilmektedir. Eğer o binanın mimarı da ünlü ise o zaman ekonomik olarak da bir değerden bahsedilebilmektedir. Binanın, bu değerden kaynaklı herkes tarafından bilinir olması durumu bulunmaktadır ve bu bilinir olma durumu görecelidir. Bazı durumlarda mimarın/mimarlık firmasının ünü, yenilikçi tasarım fikirlerini veya yöntemlerini teşvik etmesinde yatmaktadır. Bazı durumlarda ise mimari formlar, yaratıcının spesifik kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Belirli bir mimar tarzının, Meier'in minimalizmi, Stern'in gelenekselciliği gibi örneklerle kamuoyu tarafından tanınması, mimarın kimliğinin yaratılmasına yol açar ve mimarın bu yönde mesleki gelişimini teşvik etmektedir. Frank Gehry ve kavisli yapısı yüzeyler, Daniel Liebskind ve onun açısız formları, Zaha Hadid ve akışkan hacimleri, mimari yaratımlarında tekrar tekrar ortaya çıkan, kolayca tanımlanabilir şekiller yaratmaya odaklanan markalara örnek verilebilir. Bu belirgin formel özelliklerin yanında Peter Zumthor veya Norman Foster gibi mimarideki düşünsel ve felsefi duruşları ile kişisel markanın mesajını iletme, formüle etme ve iletme fikrine vurgu yapan mimarlar da bulunmaktadır (Niculae, 2016).

Yıldız mimarisinin vurgusu mimarın kendi üslubu ile tasarlamış olduğu yapının popülerliği üzerinedir. Burada tartışılan konu yapının işlevselliğinden çok kent pazarlanmasına olan katkısıdır. Yerel ve planlama otoriteleri, Paris'teki Louvre Piramidi örneğinde olduğu gibi bu ikonik binaların bir şehrin markası haline gelmesi nedeniyle uluslararası ve yerel koruma standartlarını ve sözleşmelerini göz ardı ederek bu müdahalelere izin vermektedir. Müdahalenin başarısı koruma alanında halen tartışılan konulardan biridir. Ancak Piramidin müzeye gelen turist sayısına olan katkısı da yadsınamaz (Mısırlısoy, 2017). Starchitect kavramı için dönüm noktası olarak Gehry'nin Guggenheim Müzesi verilmektedir. Kavram sadece mesleki ünden bahsetmemekle birlikte ekonomik, kültürel olarak tüm etkileri dahil ederek adından tüm alanlarda adından söz ettirmektedir (Tümer Yıldız & Dostoğlu, 2019).

Görüldüğü gibi yıldız mimar ile mimarlık arasındaki ilişkiyi etkileyen birçok bağlam bulunmaktadır. White bu bağlamları müşteri ve yatırımcılar, mühendisler, yürütme mimarları, danışmanlar, binalar ve planlama, tasarım ekibi olarak ayırmaktadır (Şekil 1). Starchitect, projelerin merkezinde yer alan ve tasarımın ana yöneticisi olan tanınmış bir mimarı temsil ederken, Starchitecture bu mimarın yarattığı estetik ve yenilikçi mimari eserleri ifade etmektedir. Bağlam, bu eserlerin içinde bulunduğu çevresel, kültürel ve sosyal faktörleri kapsamakta ve mimari tasarımın hem süreç hem de algı boyutunda kritik bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle yıldız mimarın tasarımları, tüm bu bağlamların etkisi altında şekillenmekte ve görünür veya gizli anlam katmanlarıyla zenginleşmektedir. Dolayısıyla Starchitecture, yalnızca estetik bir obje değil, aynı zamanda bağlamın bir fonksiyonu olarak varlık bulan dinamik bir yapıdır. Bu analiz, ünlü mimarların projelerdeki merkezi rolünü ve bu rolün bağlam içerisindeki diğer unsurlarla olan etkileşimini anlamlandırmak açısından da önem taşımaktadır (White, 2019).

Şekil 1. Yıldız mimar ve mimarlık arasındaki ilişki (White, 2019)

1. AMAÇ VE YÖNTEM

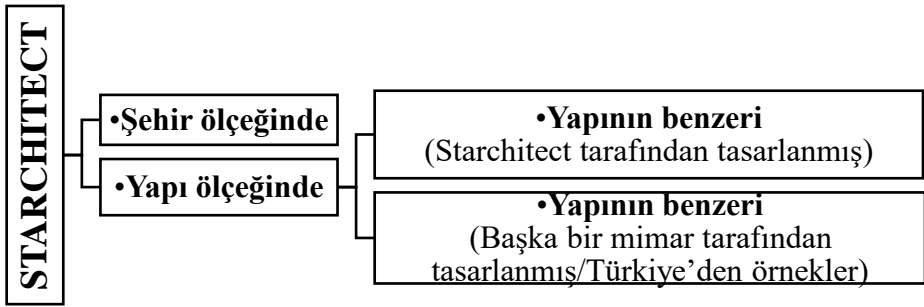
Bu çalışmanın amacı, "Starchitect" kavramının mimarlık alanı içerisindeki kullanım biçimlerini ele alarak bir sınıflama yapmaktır. Özellikle, Starchitect'lerin şehir ve yapı tasarımı üzerindeki etkilerini ve rollerini anlamak amacıyla yapılan bu çalışma, disiplin içerisindeki veri tabanı desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Starchitect'lerin kent tasarımında oynadığı role, tarihsel arka plana ve örneklerle desteklenmiş başarılı şehir tasarımı projelerine odaklanılmıştır. Ayrıca, Starchitect'lerin tekil binalar üzerindeki etkilerini ve belirli yapıların tasarım süreçlerindeki katkılarını inceleyerek, yapı tasarımındaki önemlerine vurgu yapılmıştır. Bu çalışma, mimarlık literatüründe Starchitect kavramının evrimini anlamak ve mimarlığa olan etkisini değerlendirmek isteyen araştırmacılara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yöntem olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması ve örnek olay incelemesi yapılarak, Starchitect'lerin hem şehir tasarımı hem de yapı tasarımı üzerindeki etkileri ve rolleri analiz edilmiştir. Literatür taraması, akademik kaynaklar, makaleler ve kitaplar üzerinden gerçekleştirilerek ve

Starchitect kavramının tarihçesi, tanımı ve mimarlık üzerindeki etkileri hakkında bir temel oluşturulmaya çalışılmıştır. Örnek olay incelemesi ise, farklı coğrafi bölgelerdeki başarılı şehir tasarımı projeleri ve Starchitect'lerin tasarladığı önde gelen yapılar üzerinden gerçekleştirilmiş, Türkiye üzerinden örnekler verilerek de desteklenmiştir. Bu incelemeler, Starchitect kavramının mimarlık disiplini içindeki kullanım biçimlerini ve etkilerini anlamak için önemli bir veri oluşturacağı düşünülmektedir.

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Starchitect kavramının mimarlıkta kullanım biçimlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada "Starchitect" kavramı şehir ve yapı ölçeğinde ele alınarak iki boyut üzerinden incelenmiştir. İlk olarak şehir ölçeğinde bakıldığında, master plan tasarımları için davet edilen "Starchitect"ler günümüzde de en prestijli tasarımlarını kent ölçeğinde vermektedir. Yapı ölçeğinde ise mimarın kendi tasarladığı ikonik yapıların yanı sıra, bu yapılardan ilham alarak tasarladığı yeni yapılar gözlemlenmiştir. Ayrıca bu yapılara öykünen ancak başka mimarlar tarafından tasarlanan yapılar da bulunmaktadır. Çünkü ikonik yapılarının başka coğrafyalarda talep edilmesi ve yapının mimarı tarafından yapılamaması durumunda bu talep başka mimarlar tarafından tasarlanarak karşılanmaktadır. Bu örneklem grubu ise Türkiye'de yapılmış olan yapılar arasından seçilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Starchitect kavramının mimarlıkta kullanım biçimleri (Yazar tarafından oluşturulmuştur).

Küreselleşmenin de etkisiyle simgesel yapıların kente katmış olduğu tanınırlık hem bu yapıları tasarlayan mimarlara hem de bu yapıların kendisine olan ilgiyi artırmaktadır. Ayrıca mimarlıkta yaratıcı ve yenilikçi tasarımlar, şehirlerin kimliğini ve ekonomik canlılığını artıran önemli unsurlar haline gelmiştir. İster şehir ölçeğinde ister yapı ölçeğinde olsun "Starchitect"ler, yenilikçi ve çarpıcı tasarımlarıyla şehirlerin marka değerini artırmakta ve küresel ölçekte tanınırlık sağlamaktadır. Özellikle ikonik yapılar, şehirlerin küresel arenada tanınmasını ve ziyaretçi çekmesini sağlamakta, böylece turizme ve yerel ekonomiye katkı sağlamaktadır. Bu süreçte, "Starchitect"lerin tasarladığı yapılar, şehirlerin simgesi haline gelmekte, Sidney Opera Binası, Louvre Müzesi ve Guggenheim Müzesi gibi zaman içinde birer kültürel mirasa dönüşebilmektedir.

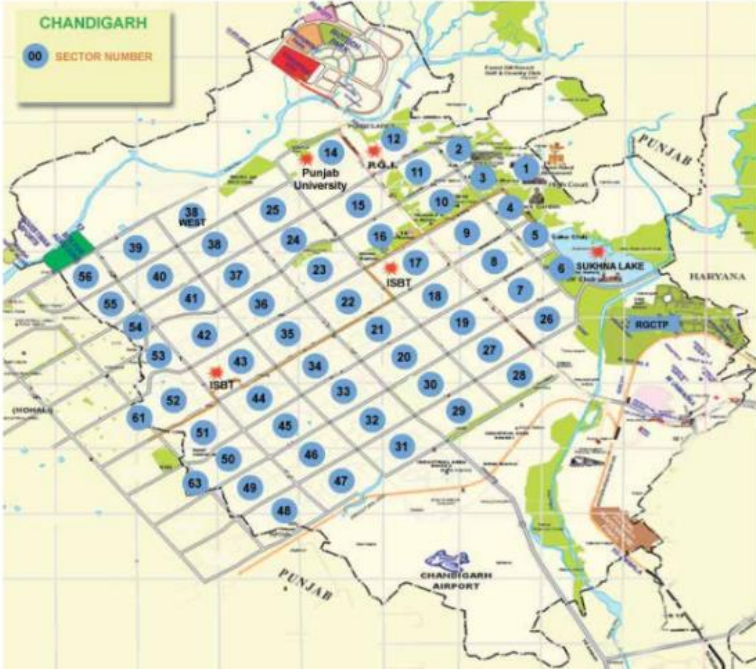
2.1. Starchitect ve Şehir Tasarımı

Kentler, dünya tarihindeki yaşamsal kırılma noktalarının en önemli aktörlerinden biri konumundadır. Sanayi Devrimi'nden başlayarak, kentsel nüfustaki ve sanayi yerleşimindeki hızlı artışın etkisiyle, kitlesel üretim ve tüketim davranışlarının yaygınlaşmasıyla, kentler de barınma, sağlık, altyapı ve yoksulluk gibi ortaya çıkan problemlere aranan çözümler etrafında biçimlenmeye başlamışlardır. Çekim noktaları yaratmak, büyük altyapı projeleri ve gelişim yatırımları, mimarlık ve mühendislik ürünleri gibi unsurlar, küresel sistem içinde aktif rol oynamak isteyen tüm kentler için büyük önem taşımaktadır. Ancak, 1980'lerden itibaren, küresel kentler arasındaki artan rekabette daha özel araçlar ve yöntemlerin kullanılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Bu rekabet, imajların, bilginin ve iş gücünün akışı içinde sermayeyi, turizmi ve ulus-ötesi şirket yatırımlarını çekme yarışı olarak tanımlanabilir (Akbalık, 2017).

Pazarlamanın kapitalist ekonominin temel araçlarından biri olduğu düşünüldüğünde, küresel kentsel rekabetin pazarlama stratejileri, yerel otoriteleri yeni projeler ve yatırımlar için baskı altına almaktadır. Bu bağlamda, popülerlikleri olan mimarlar ve sahip oldukları yıldız imajı, özel ve kamusal otoriteleri içeren karar alma mekanizmalarında ve kentlerin pazarlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sklair, bu yıldız mimarları "ikonik yıldız mimarlar" olarak adlandırarak, küreselleşen kentsel gelişim koalisyonlarının pazarlama stratejilerinin ana bileşenlerinden biri olduklarını iddia etmektedir (Sklair, 2006; Akbalık, 2017).

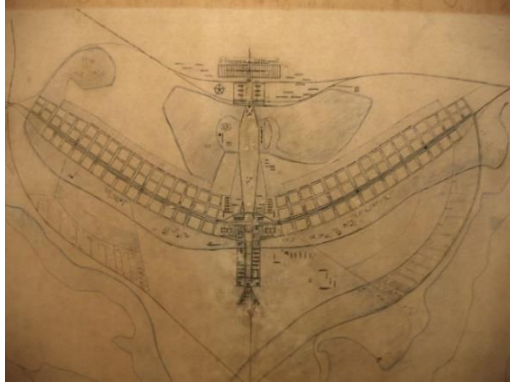
Bu çalışmada starchitecture ve şehir tasarımı ilişkisi; uluslararası ölçekte Le Corbusier-Hindistan, Oscar Niemeyer ve Lucio Costa-Brezilya, Foster+ Partners-Masdar City, Rem Koolhaas-Waterfront City ve Cook Haffner Architecture Platform- The Line; Türkiye ölçeğinde ise Zaha Hadid- Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi, Hermann Jansen- Ankara ve J. H. Lambert- Trabzon şehir tasarımları üzerinden incelenmiştir.

Yıldız mimar kavramı 90'lerden sonra tanımlanmış olsa bile, 1960'lı yıllarda modern şehirlerin planlanması için ünlü mimarların davet edilerek tasarım yaptığı bilinmektedir. Buna en iyi örneklerden birisi Hindistan'da bulunan Şandigar (Şekil 3) kentidir. Dönemin ünlü mimarı Le Corbusier, Jawarharlal Nehru tarafından bölünmüş Panjabi eyaletinin yeni başkenti olacak Şandigar'ı tasarlamak üzere davet edilmiştir (Sevim& Ağatekin, 2012).

Şekil 3. Le Corbusier kent planı (URL 1)

1957 yılında Brezilya'nın yeni başkentini tasarlamak üzere düzenlenen yarışmada Oscar Niemeyer ve Lucio Costa seçilmiştir. Bu tasarım "geleceğin şehri" olarak nitelendirilmiştir (Şekil 4). Kentsel planlama görevini Costa üstlenirken, önemli kamusal binaların tasarım sorumluluğu Niemeyer'e verilmiştir (Burnak & Atıcı, 2021).

Şekil 4. Brezilya kent planı (URL 2)

2000'lerden sonra ise kent tasarımlarında yenilikçi ve sürdürülebilir kent tasarımları olarak iki yeni kavram dikkat çekmektedir. Bunlara dikkat çekmek için yapılan yarışmalara ünlü mimarlar da katılım göstermesinin yanı sıra ünlü mimarlar davet yoluyla da proje tasarlamışlardır. Bu sayede hem yıldız mimar kavramı ile kent tasarımlarında bir marka adından bahsedilirken hem de bu yeni iki kavram ile küresel bir soruna çözüm bulunmuştur. Buna örnek olarak Foster + Partners tarafından tasarlanan Abu Dhabi'deki Masdar City projesi (Şekil 5) örnek verilebilir. Dünyanın ilk sıfır karbonlu yeşil metropol planı olarak tasarlanan projenin neredeyse tamamı güneş enerjisi ve diğer tekrarlanabilir enerji kaynaklarıyla çalışması hedeflenmiştir. Çölün ortasında sıfır karbon ve sıfır atık üreten dünyadaki ilk eko-kent örneği olacak olan metropolün 2025 yılında tamamlanması beklenmektedir. Masdar'ın tasarımı, konumu ve iklimine özel bir tepkiyi temsil ederken, temel ilkeler dünyanın her yerinde uygulanabilir özelliği ile geleceğin sürdürülebilir kentinin bir planını sunmaktadır (Geyik, 2020).

Şekil 5. Masdar city kent planı (URL 3)

Buna benzer bir örnek olarak da 2008 yılında, Rem Koolhaas'ın da ortaklarından biri olduğu OMA tarafından tasarlanan Dubai'deki Waterfront City (Şekil 6) master planı verilebilir. Proje, Hong Kong Adası'nın iki katı büyüklüğünde olan ve çeşitli bina türleri ve programlarında toplam 11,8 milyon m²'lik bir taban alanı sağlayan dört farklı mahalleye (Madinat Al Soor, Bulvar, Marina ve Tatil Köyleri) bağlı yapay bir adan oluşmaktadır. Masterplan, şehirciliğin geleceğine iyimser bir bakış açısı getirmektedir ve 21. yüzyıl mimarisinin genellikle birbirine zıt iki unsurundan yararlandığı bir tasarım anlayışına sahiptir. Genel bir bina dokusu ile birlikte ikonik bir tasarım yapmak amaçlanmıştır (URL 4).

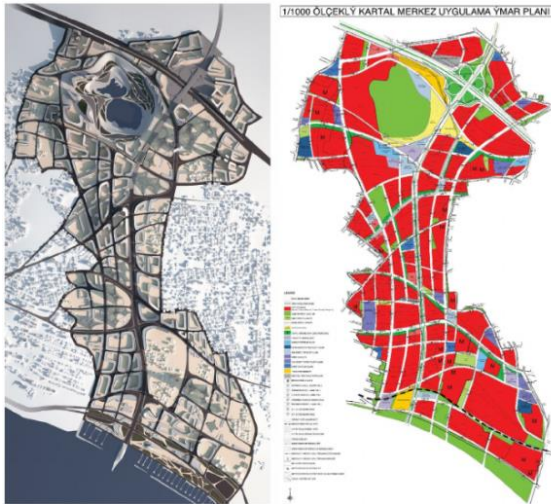
Şekil 6. Waterfront City kent planı (URL 4)

Son zamanlardaki yenilikçi kentsel tasarımlar incelendiği zaman en dikkat çekici kent tasarımı olarak Cook Haffner Architecture Platform tarafından tasarlanan ve 2030 yılında ilk etabının tamamlanması beklenen The Line projesi (Şekil 7) verilebilir. Özellikle sürdürülebilirlik ve yenilikçi kent kavramına farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan proje tamamen yenilenebilir enerji ile çalıştırılacak dikey mimariyi önermektedir. Adından çokça söz ettiren proje ikonik bir mimari olarak ön plana çıksa da distopik olması, yerli bir kabilenin yerinden edilmesi, doğal hayata müdahale gibi gerekçelerle eleştirilmektedir. Hatta bu gerekçelerle aralarında Norman Foster'ında bulunduğu bir grup mimarın projeden çekildiği bilinmektedir (Wikipedia, 2024, URL 5).

Şekil 7. The Line kent planı (URL 6)

Ülkemizden de kentsel tasarım yarışmalarına örnek olarak Zaha Hadid'in Kartal-Pendik için yaptığı kent planı örnek verilebilir. Zaha Hadid'in Kartal Kentsel Dönüşüm projesi (Şekil 8), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP) tarafından 2006 yılında açılan yarışmanın birincisi olmuştur. Kartal-Pendik aksını İstanbul'un yeni merkezlerinden biri olarak tasarlayan Zaha Hadid'in projesi, günümüzde önemli ölçüde değiştirilerek hayata geçirilmektedir.

Şekil 8. Tasarım ofisi tarafından önerilen kentsel kompozisyon (2006) -solda- tasarım şemasına göre yükseklik ve arazi kullanımını gösteren resmi imar planı (2007) -sağda. (Çalışkan, 2017).

Kent tasarımlarında gerek davet, gerekse yarışma yoluyla ünlü mimarların ön plana çıkmaları starchitect kavramının da önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde birçok örneği görülen ‘star’ mimarlar tarafından tasarlanmış kent tasarımlarının belki de ilk örneği, Atatürk vizyonu ile 1920’lerde başta Ankara için olmak üzere hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında kent tasarımı için birçok yabancı kent tasarımcısı ülkemize davet edilmiştir. İlk olarak Başkent Ankara kentinin planlanması için, diğer kentlere de örnek olması amacıyla bir yarışma düzenlenmiştir. 1928 yılında düzenlenen yarışmayla, kentsel planlamaya yönelik ilk girişim gerçekleştirilmiştir. Yarışmaya deneyimli üç kent planlama uzmanı Joseph Brix, Hermann Jansen ve Leon Jausseley davet edilmiş; öneriler arasından birinci seçilen Jansen’in planlarıyla Ankara’nın mimari kimliği değişmeye başlamıştır (Şekil 9). Zamanın yetersiz teknik imkânlarına ve kısıtlı mali kaynaklara rağmen hazırlanan ve Ankara İmar Müdürlüğüne uygulamaya konulan Jansen Planı, 1930’lu yıllarda kent alanlarının ve kent dokusunun biçimlenmesi açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. 1920’li yılların ulusal mimari anlayış terk edilerek, modern bir mimari üslubun kentte görünürlük kazanması amaçlanmıştır. Jansen Planı kapsamında alınan en önemli karar ise, “Eskişehir’in korunması” ve “Yenişehir’in planlaması”nın yapılmasıdır (Güngör & Özcan, 2022). Bir başka örnek ise Trabzon için 1937’de Üçüncü Umumi Müfettişlik ’in girişimleriyle, Fransız planı J. H. Lambert, şehir planını yapmak üzere görevlendirilmesidir. Lambert planı, Trabzon’da, şehircilik ve mimarlık alanındaki en kapsamlı müdahale teşebbüsüdür. Bütünüyle uygulanmamış olsa da modern merkezîyetçi şehircilik politikalarının bir aracı olarak gerçekleştirilen mekânsal önerilere ev sahipliği yapması açısından önem taşır (Düzenli, 2021).

Şekil 9. Ankara kent planı (Güngör & Özcan, 2022) ve Trabzon kent planı (Düzenli, 2021)

2.2. Starchitect ve Yapı Tasarımı

20. yüzyılın ilk yarısından itibaren küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkmaya başlayan erken ikonik yapılar, kurumsal şirketlerle özdeşleştirilmiş ve bu şirketler için bir çeşit logo işlevi görmüştür. Bu yapılar, mimarlara etkileyici tasarımı yenilikçi bina uygulamalarıyla birleştirme olanağı sunmuştur. Genellikle medya tarafından desteklenen bu yapılar, kültürel ikonlara dönüşerek toplum için manevi değer kazanmıştır. İkonik yapılar, mimarın yaratıcılığını ve yenilikçi düşüncelerini yansıtır. Genellikle alışlagelmiş tasarım kalıplarının dışına çıkarak dikkat çekerler. Medya tarafından yoğun bir şekilde desteklenir ve tanıtılırlar, böylece kamuoyunda geniş bir yer bulurlar ve popüler kültürde önemli bir yere sahip olurlar. Bu yapılar, buldukları toplum için manevi bir değer kazanır ve kent kimliğinin bir parçası haline gelirler. Estetik açıdan çarpıcı ve görsel olarak çekici olmalarının yanı sıra hem yerel halkın hem de turistlerin ilgisini çeker. 21. yüzyılda kent aktörleri, kentlerinin logosu olarak işlev görebilecek kamu-özel yapılar tasarlamaları için sıkça yıldız mimarlara başvurmaya başlamıştır. İkonik mimarlık için basit bir tasarım stratejisinden bahsetmek mümkün değildir; çünkü bu tür tasarımlar tamamen yaratıcılık ve risk faktörleri üzerine kuruludur. Kapitalist küreselleşme ile mimarlar ve şirketler arasındaki kendini gösterme yarışı sonucu ortaya çıkan bu yapıların henüz belirli kuralları olmamakla birlikte, bazı temel ilkelerin varlığından söz edilebilir (Yargıç, 2009).

Yıldız mimarlar ile tasarlanan yapıları ikonik yapılar olarak tanımlamak uygun olacağı için ikonik mimarının genel özellikleri incelenmiştir. İkonik mimari veya yapılar ile ilgili bir dizi belirleyici özellikler tanımlanmıştır (Sklair, 2010; Kuyrukçu, 2018; Smith, 2006):

- **Tanınmışlık:** İkonik yapılar genellikle tanınmış ve ünlü mimarlar tarafından tasarlanmıştır. Bu yapılar genellikle medyada ve popüler kültürde sıkça yer alır ve geniş kitleler tarafından bilinir.

- **Büyük Ölçek:** İkonik yapılar genellikle büyük ölçekte inşa edilmiştir. Yükseklik, genişlik veya mimari açıdan etkileyici boyutlar söz konusu olabilir.

- **Teknolojik İlerleme:** İkonik yapılar genellikle son teknoloji ve yenilikçi tasarım ilkeleri kullanılarak inşa edilirler. Bu, mimari açıdan çarpıcı ve çağdaş bir görünüm sağlar.

- **Tanınabilirlik:** İkonik yapılar hemen tanınabilir ve genellikle bir bölgenin veya şehrin sembolü haline gelirler. Bu yapılar, geniş kitleler tarafından kolayca tanınabilir.

- **Kamu Hedefi:** İkonik yapılar genellikle kamuoyunun dikkatini çeker ve halkın ilgisini çeker. Bu yapılar genellikle bir şehrin simgesi veya kültürel mirası olarak kabul edilir.

'Starchitect' terimi mimarlık sosyolojisi için teorik olarak faydalıdır. Bu terim, mimarların dünyasını ünlülerin dünyasıyla ilişkilendirerek, mimariyi halkın gözünde gizemli bir estetik uygulama olarak konumlandırır. Aynı zamanda, mimarlığın bir endüstri olarak algılanmasına da katkı sağlar. Son birkaç yıldır, terim kitle iletişim araçlarında ve yayınlarda iyice yerleşmiştir ve ayrıca, yavaş yavaş mimarlık alanında ve çevresinde çalışan bilim insanları tarafından ciddiye alınmaya başlanmıştır. 20. yüzyılın ilk yarısının iki ikonik mimarı olan Frank Lloyd Wright (1869-1959) ve Le Corbusier (1887-1965), tanıtım yapmaktan çekinmeyen ve günümüzde de ünlü olarak adlandırılan figürlerdir (Şekil 10). Wright ve Corbusier, kapitalist küreselleşmenin gerçek anlamda küresel sistem olarak kurulduğu bir dönemde hayata veda etmiş ve kendi yaşamları, toplumsal olarak üretilen ikonikliğin önemli ölçütlerini içermiştir. Bu terimler yaşamları boyunca onlara kullanılmamış olsa da her ikisi de öncü-küresel ve öncü-ikonik mimarlar olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, 'küresel' ve 'ikonik' terimlerinin bugün bu mimarlar ve geride bıraktıkları eserler hakkında verimli bir şekilde kullanıldığına dikkat çekmek önemlidir (Sklair, 2017).

Şekil 10. Villa Savoye, Le Corbusier, 1931 (URL 7); Şelale Evi, Frank Lloyd Wright, 1937 (URL 8)

“Starchitect” kavramı ile ilişkilendirilen mimarlar, farklı değerlendirme kriterleri ile bu unvanla anılırlar. Bu konu ile ilgili yapılan birçok liste bulunmakla beraber, bu mimarların hem ulusal hem de uluslararası ölçekte gerçekleştirdikleri projeler, mimarlık pratiğine yön vermiş ve tasarımlarının

talep edilmesi sonucunu doğurmuştur. Mimarlık dergilerinde en az on iki kişinin “starchitect” olarak adlandırılabilceği konusunda güçlü bir fikir birliği vardır. Bu mimarlar; Frank Gehry, Norman Foster, ZahaHadid, Daniel Libeskind, HerzogVe De Meuron, RenzoPiano, Jean Nouvel, Santiago Calatrava, Richard Rogers, TadaoAndo ve RemKoolhaas’tır (Klimek, 2013). Starchitect ve yapı tasarımı ilişkisinde iki tür yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan ilki kendi tasarladıkları ikon yapıların benzerlerini tasarlama eğilimi, diğeri ise bu yapıların başka mimarlar tarafından benzerlerinin tasarlanmasıdır. Bu çalışmada birinci bölümde Frank Gehry, ZahaHadid ve Kengo Kuma’nın tasarımları üzerinden örnekler verilirken ikinci bölümde ise diğeri mimarların tasarımları ile ülkemizdeki benzer tasarımlar üzerinden örnekler verilmiştir.

2.2.1. Starchitect’lerin tasarladığı kendi yapılarının benzeri yapılar

Yıldız mimarların ve mevcut ürünlerin sembolik değerlerinin ithal edilmesi ve bunların kullanılmasıyla yeni bir kültür turizmi alanı yaratılması, aynı zamanda bir kültürel yeniden üretim pratiği olarak ortaya çıkan ürünü bir mega proje olarak ele almak mümkündür. Bu projeler, mimarlık, kentsel pazarlama ve yıldız mimarlar arasındaki iş birliğinin önemli bir örnekleri olarak dikkat çekmektedir (Akbalık, 2017).

Küreselleşmenin etkisi ile birlikte mimarlık alanında etkileşimin artması ile birlikte mimari form anlayışında mimarın imzası olarak anılacak bazı özelliklerin tekrar etmesi sonucunu da doğurmaktadır. Özellikle yıldız mimar olarak anılan mimarların yapıları incelendiği zaman formda tekrar eden öğeler göze çarpmaktadır. Bu öğeler mimarın karakteristik form yaratma eğiliminden değil, bizzat tasarlamış olduğu kendi yapısından referans almaktadır. Burada amaç ilk yapının yarattığı etkinin ya da şöhretin diğeri yer için de sağlanmasıdır. Bunun ilk örneklerini starchitect kavramı ortaya atılmadan önce de görmek mümkündür. Le Corbusier’in en ünlü binalarından biri olan United’Habitation ilk olarak Fransa, Marsilya’da inşa edilmiş, ancak daha sonra yapının yaratmış olduğu kentsel etki göz önüne alınarak sonraki yıllarda Berlin başta olmak üzere Avrupa’nın 5 farklı şehrine de uyarlanmıştır. Bu çalışmada starchitect yapılarına örnek olarak Frank Gehry, ZahaHadid ve KengoKuma’nın tasarımları verilmiştir.

Frank Gehry'nin Bilbao'daki Guggenheim Müzesi'nin formundaki eğriliği ve dış cephesindeki metal levhalar, Gehry'nin projelerinde sıklıkla kullandığı bir cephe anlayışıdır. Ancak Los Angeles'taki Walt Disney Concert Hall'ın tasarımı Bilbao'daki yapısından izler taşımaktadır. Yapının Avrupa kıtasındaki popülerliği Amerika kıtasında da bir benzerinin yapılmasına neden olmuştur. Gehry'nin bu yapıları, farklı coğrafyalarda benzer bir tasarım anlayışının nasıl yeniden üretilebileceğine dair önemli örneklerdir (Şekil 11).

Şekil 11. Guggenheim Müzesi, 1997 (URL 9); Walt Disney Concert Hall, 2003 (URL 10)

Zaha Hadid'in fütüristik tarzını yansıtan ikonik yapı olarak inşa edilmiş Haydar Aliyev Kültür Merkezi anılmaktadır. Bu yapının dış cephesindeki akıcı, kıvrımlı formlar Hadid'in karakteristik tarzını mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır. Bu yapıda düz çizgilerden kaçınılmış, adeta doğadan ilham alan organik bir hareket yakalanmıştır. Benzer akışkanlık, Zaha Hadid'in Seul'deki Dongdaemun Design Plaza yapısında da görülmektedir. Bina, keskin olmayan, eğimli hatları ile Zaha Hadid'in geometrik özgürlüğünü ve yenilikçi tasarım anlayışını yansıtır. Her iki projede de Hadid'in yapılarını karakterize eden dinamik ve organik formlar, mekansal sınırları zorlayan mimari yaklaşımının örnekleridir. Dongdaemun Design Plaza'nın organik hatları ve akışkan formlarına diğer projelerinde olduğu gibi rastlanılmaktadır (Şekil 12).

Şekil 12. Haydar Aliyev Kültür Merkezi, 2013 (URL 11); Dongdaemun Design Plaza, 2014 (URL 12)

Kengo Kuma'nın mimarisi, doğa ve yerel bağlamla güçlü bir ilişki kurmaya dayanmaktadır. V&A Dundee Müzesi, İskoçya'nın kıyı şeridindeki doğal kaya oluşumlarından esinlenmiş ve Tay Nehri'yle bütünleşen kıvrımlı beton cephesiyle doğayla uyumlu bir form oluşturmaktadır. Kuma, bu yapıda doğal çevreyi mimariyle bütünleştirirken, kentsel bağlamı da güçlendiren bir tasarım sunmuştur. Odunpazarı Modern Müze ise Eskişehir'in geleneksel ahşap evlerinden ilham alarak, yerel malzemelerin modern formlarla yeniden yorumlanmasıdır. Her iki projede de Kuma'nın doğaya ve kültüre duyarlı mimari yaklaşımı, onun küresel ölçekte tanınan imza tarzını oluşturur (Şekil 13).

Şekil 13. V&A Dundee Müzesi, 2018 (URL 13); Odunpazarı Modern Müze, 2019 (URL 13)

2.2.2 Türkiye'den Starchitect'lerin tasarladığı yapılara benzer yapılar

Gelişen iletişim araçları, bilim, sanat ve mimarlıkta küreselleşmeyi hızlandırarak, mimarlığın bölgesel bir olgu olmaktan çıkıp evrensel bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm, mimarlığı estetik değerler taşıyan görsel-medyatik bir ürün konumuna indirgemıştır. Medya araçları (televizyon, basın, internet) ve sanatın tüm dallarının etkisiyle mimari projeler geniş kitlelere ulaşmakta ve popülerleşmektedir. Ayrıca, internet ve sosyal medya aracılığıyla mimarlar farklı kültürlerden ve projelerden ilham alarak birbirlerinden etkilenmekte, bu da mimaride evrensel bir dilin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Bundan dolayı, mimarlık, yerel sınırları aşarak dünyanın her yerinde boy gösterebilen ve pazarlanan bir görsel sanat formu olarak kabul edilmektedir (Erbay, 2007). Küreselleşmenin etkisi ile birlikte birçok yapı bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birbirine benzemeye başlamıştır. Bu açıdan mimarlık küreselleşmenin etkisi altındadır. Farklı ülkelerde ve

kültürlerde tasarlanmış olan yapılar küresel bir mimari dilin oluşumuna katkıda bulunmakta ve sonuç olarak dünya çapında benzer özelliklere sahip yapı stoklarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda starchitect kavramıyla ilişkilendirilmiş mimarlar tarafından tasarlanmış yapılar, küresel mimari dilin bir parçası haline gelmektedir. Starchitectlerin tasarlamış olduğu yapıların yarattığı etkiyi kullanmak isteyen birçok yatırımcı, mimarlığı küresel bir tüketim nesnesine dönüştüren bu anlayışı benimseyerek benzer yapıların yapılmasını teşvik etmekte, kendi ülkesindeki mimarlardan bunu talep etmektedir. Tablo 1’de bu etkilenmenin örneklerinden birkaçı verilmiştir. Bu yapıların bilinçli ya da bilinçsiz olarak benzer yapılması üzerine bir araştırma yapılmamış, sadece yapıların biçim benzerlikleri üzerinden örneklenmiştir. Küresel biçimlerin starchitectler üzerinden kullanımına örnek olarak Türkiye’den örnekler seçilmiştir.

Tablo 1. Küreselleşme etkisi ile starchitect yapılarına benzeyen Türkiye’den yapı örnekleri

1	
	<p>TadaoAndo, 1999, Japonya Rokko Housing I (URL 14)</p> <p>Nuran Karaaslan(Ünsal)-Merih Karaaslan-Mürşit Günday, 1993, Ankara Sürücüler Terasevler (URL 15)</p>
2	
	<p>I.M. Pei – Partners, 1993, Fransa Le Grand Louvre (URL 16)</p> <p>Faruk Eşim-Hayri Anamurluoğlu, 1999,Bursa Zafer Plaza (URL 17)</p>

3		
4		
6		

3. SONUÇ

Küreselleşme süreci mimarlık ve tasarım alanında önemli dönüşümlere yol açmış ve bu süreçte "starchitect" kavramı ile ikonik mimari anlayışı öne çıkmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle toplumların birbirinden etkilenmesi artmış ve bundan dolayı farklı toplumlar arasında ortak bir kültür anlayışı gelişmeye başlamıştır. Bu durum, mimaride uluslararası tanınmış simge yapıların ve bu yapıların tasarımını üstlenen "starchitect" olarak bilinen yıldız mimarların

ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yapılan çalışma sonunca bazı tespitler yapılmış, olumlu ve olumsuz etkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

İncelen örnekler üzerinden yapılan tespitler şunlardır:

- "Starchitect"ler kent tasarımları için davet yolu ile ya da yarışmalar aracılığı ile kentlerin küresel kültür içinde nasıl şekilleneceğine karar verirken, tanınırlığına da katkıda bulunmaktadır.

- "Starchitect"ler kendi tasarımlarının benzerlerini farklı coğrafyalarda inşa ederek yapının ve dolayısı ile kentin popülerliğini artırmaktadır.

- Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, ülkemizde de yapı ölçeğinde form benzerliği açısından mimari örnekler bulmak mümkündür.

"Starchitect" kavramının küresel mimarlık alanında olumlu olarak karşılanan bazı sonuçları arasında ise;

- Kentin kimliğine ve özellikle de imajına yaptığı katkılar,
- Uluslararası arenada popüler olma ve buna bağlı olarak turizmin artması,
- Bulunduğu bölgenin değerine olan katkısı ve ekonomik olarak sağladığı yarar,
- Kentlerin dönüşmesine ve yenilenmesine olanak tanınması,
- Yerel halkı kalkındırması sayılabilir.

Elbette yenilikçi ve çarpıcı tasarımlarıyla şehirlerin marka değerini artıran ve küresel ölçekte tanınırlık sağlayan bu ikonik yapılar ve mimarlar birçok eleştirinin de hedefi olmaktadır. Olumlu olarak görülen unsurların uzun vadede kente, sosyal ve kültüre dokuya olumsuz etkilerinin olacağı muhtemel görüşler arasındadır. Özellikle "Starchitect"lerin üsluplarının ve tasarım yaklaşımlarının yaygınlaşması, farklı şehirlerde benzer estetik ve işlevsellikte yapıların inşa edilmesine de yol açabilmektedir. Bu durum, şehirlerin özgün kimliklerinin zayıflaması olarak değerlendirilse de aynı tasarım yaklaşımlarının farklı coğrafyalarda uygulanması, kentlerin birbirine benzemesine ve küresel ölçekte homojenleşmesine neden olabilmektedir. Bu tasarım yaklaşımının

devam ettirilmesi sonucunda, tasarımların ilgi çekiciliğinin azalmasına ve dolayısıyla bahsedilen olumlu etkilerin ortadan kalkmasına yol açabileceği öngörülmektedir. Bu tür eleştirilerin doğruluğunu belirlemek sosyolojinin konusu olmakla beraber, bu yapıların bulunduğu kentlerdeki yerel halkın ve ziyaretçileri de farklılık gösterebilir. Bu nedenle her örneğin doğru bir yaklaşım olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü mimarlık pratiğinde benzer yapı stoklarının oluşmasının önüne geçmek için, yerel kültürel unsurların ve özgün tasarımların teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Mimar ve şehir plancılarının, tasarım ve planlama süreçlerinde, toplumsal ve kültürel değerleri dikkate almaları ve yerel kimlikleri korumaya yönelik yaklaşımlar benimsemeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, ikonik yapılar ve ünlü mimarların tasarımları, doğru bir denge kurulduğunda, şehirlerin küresel ölçekte fark yaratmasını sağlayabilir. Mimarların ve şehir plancılarının yerel kültürel değerleri ve toplumsal ihtiyaçları dikkate alarak özgün mimari yaklaşımlar geliştirmeleri, şehirlerin hem fiziksel hem de kültürel sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilir. Bu nedenle, mimarlıkta küresel ve yerel unsurların harmanlandığı, toplumsal ve kültürel değerleri koruyan tasarım yaklaşımlarının benimsenmesi, şehirlerin kimliklerini sürdürülebilir kılmamanın anahtarı olduğu söylenebilir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, star mimarlara ve yapılarına olan talep ve ilgi devam ettikçe olumlu ve olumsuz etkilerin sonuçları da tartışılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Akbalık, E. (2017). Kent, Mimarlık ve Kimlik Üretimi Üzerine: Yıldızlar ve İkonlar. *Mimar.ist*, 17(59), 32-37.
- Smith, A.D. (2000),“Global Kültüre Doğru”, Küreselleşme Temel Metinler kitabı içinde ss. 299-306, Editör: Kudret Bülbül, Orion Kitabevi, Ankara.
- Appadurai A., (1990). “Küresel Kültürel Ekonomideki Bölünme Ve Farklılıklar”, Küreselleşme Temel Metinler kitabı içinde ss. 401-414, Editör: Kudret Bülbül, Orion Kitabevi, Ankara.
- Burnak, T., & Atıcı, E. (2021). 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Brezilya Mimarisi. *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 4* (ss. 275-302). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Cestel, T. (2022). Marka Mimarlığın Kökenleri (ss. 152-159). İstanbul: YEM Yayın.
- Çalışkan, O. (2017). Şehircilikte Parametrik Tasarım: Eleştirel Bir Yansıma. *Planlama Uygulaması ve Araştırması*, 32(4), 417-443.
- Düzenli, E. (2021). Merkezîyetçi Temayüller ve Trabzon’da Modern Kamusal Yapıların İnşası (1937-1944). *İdealkent*, 12(33), 934-964. <https://doi.org/10.31198/idealkent.931829>
- Erbay, M. (2007). Küreselleşme Etkisi Altında Türkiye Mimarlığı (Doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye.
- Geyik, N. E. (2020). Tamamen Yenilenebilir İlk Güneş Enerjili Yapı Örnekleri: Masdar Şehri ve Masdar Bilim ve Teknoloji Enstitüsü Kampüsü. *Modular Journal*, 3(2), 163-178.
- Güngör, S., & Özcan, U. (2022). “Şehir Mimarı” Hermann Jansen’in Planlama Anlayışı ve Başkent Ankara’nın İmarı. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 6(3), 155-172.
- Kilbourne, W. E. (2002). What is Globalization? *Journal of Macromarketing*, 22(2), 182-184. <https://doi.org/10.1177/0276146702238221>
- Klimek, A. (2013). The emergence of the ‘starchitect’ category. İçinde A. Elliott (Ed.), *The Performance of Celebrity* (ss. 59-66). Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9781848882546_007
- Kuyrukçu, Y. E. (2018). The importance of iconic buildings for city image: Konya science center example. *Iconarp International J. of Architecture and Planning*, 6(2), 461-481. <https://doi.org/10.15320/iconarp.2018.63>

- Mısırlısoy, D. (2017). New designs in historic context: Starchitecture vs architectural conservation principles. *Civil Engineering and Architecture*, 5(6), 207-214. <https://doi.org/10.13189/cea.2017.050602>
- Niculae, R. L. (2016). "Between responsibility and starchitecture," *Review of Applied Socio-Economic Research*, Pro Global Science Association, vol. 11(1), pages 67-73, June.
- Pringle, H. (2008). *Şöhret Satar*. İstanbul: MediaCat Yayıncılık.
- Sevim, S., & Ağatekin, E. (2012). Kamusal alanda atık seramiklerin kullanımına bir örnek: Şandigar Kaya Bahçesi Hindistan. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 92-107. <https://doi.org/10.20488/austd.15852>
- Sklair, L. (2006). Iconic architecture and capitalist globalization. *City*, 10(1), 21-47.
- Sklair, L. (2010). Iconic Architecture and the Culture-ideology of Consumerism. *Theory, Culture & Society*, 27(5), 135-159. <https://doi.org/10.1177/0263276410374634>
- Sklair, L. (2017). *The Icon Project: Architecture, Cities, and Capitalist Globalization*. Birleşik Krallık: Oxford University Press.
- Smith, T. (2006). CURRENTS OF CONTEMPORANEITY: Architecture in the Aftermath. *Architectural Theory Review*, 11(2), 34–52. <https://doi.org/10.1080/13264820609478585>
- Tümer Yıldız, H. Ö., & Dostoğlu, N. (2019). 21. yüzyılda ağ toplumunun bir aktörü olarak mimarlar. *Mimarlık*, (407), 51-56.
- Ulrich B., (2000). "Küreselleşme Nedir?", *Küreselleşme Temel Metinler kitabı* içinde ss. 169-174, Editör: Kudret Bülbül, Orion Kitabevi, Ankara.
- White, J. (2019). Starchitect. In J. White & S. Chattopadhyay (Eds.), *The Routledge companion to critical approaches to contemporary architecture* (pp. 123-134). Taylor & Francis.
- Yargıç, S. (2009). *Küreselleşen kentlerde ikonik yapıların kentsel kimlik oluşumuna etkileri üzerine irdeleme* (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Programı, İstanbul, Türkiye.
- URL 1- Chandigarh Administration. (t.y.). MAP | Chandigarh. Erişim adresi: <http://chandigarh.gov.in>
- URL 2- Dök Mimarlık. (t.y.). Brezilya Ulusal Kongre Binası - Güçlü Duruş. Erişim adresi: <https://dokmimarlik.com>
- URL 3- Foster and Partners. (t.y.). Masdar City | Architecture Projects. Erişim adresi: <https://www.fosterandpartners.com/projects/masdar-city>
- URL 4- OMA. (t.y.). Waterfront City. Erişim adresi: <https://oma.com>

- URL 5- Wikipedia. (t.y.). The Line Projesi. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Line,_Saudi_Arabia
- URL 6- Arkitera. (t.y.). Suudi Arabistan'da Geleceğin Şehri: The Line. Erişim adresi: <https://arkitera.com>
- URL 7- Archdaily. (t.y.). Villa Savoye / Le Corbusier. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/84524/ad-classics-villa-savoye-le-corbusier>
- URL 8- Archdaily. (t.y.). Fallingwater Evi (Şelale Evi) / Frank Lloyd Wright. Erişim adresi: AD Classics: Fallingwater House / Frank Lloyd Wright | ArchDaily
- URL 9- Guggenheim Bilbao. (t.y.). Guggenheim Bilbao Müzesi / Frank Gehry. Erişim adresi: The Building | Guggenheim Museum Bilbao
- URL 10- Archdaily. (t.y.). Walt Disney Konser Salonu / Frank Gehry. Erişim adresi: AD Classics: Walt Disney Concert Hall / Gehry Partners | ArchDaily
- URL 11- ArchDaily. (t.y.). Heydar Aliyev Center / Zaha Hadid Architects. Erişim adresi: Heydar Aliyev Center / Zaha Hadid Architects | ArchDaily
- URL 12- Arkitektuel. (t.y.). Dongdaemun Design Plaza / Zaha Hadid Architects. Erişim adresi: <https://arkitektuel.com>
- URL 13- Kengo Kuma & Associates. (t.y.). V&A Dundee Müzesi, Odunpazarı Modern Müzesi / Kengo Kuma. Erişim Adresi: Selected Projects | Kengo Kuma and Associates
- URL 14- Arquitectura Viva. (t.y.). Rokko Konutları I, II, III, Kobe. Erişim Adresi: <https://arquitecturaviva.com/works/edificios-rokko-i-ii-iii-kobe>
- URL 15- Archnet. (t.y.). Sürücüler Terasevler. Erişim adresi: https://www.archnet.org/sites/962?media_content_id=21656
- URL 16- Arkeonews. (2023, Ekim 17). Louvre Müzesi'nin enteresan tarihi. Erişim adresi: <https://arkeonews.com/louvre-muzesinin-enterasan-tarihi/>
- URL 17- Alamy. (t.y.). Bursa, Türkiye [Fotoğraf]. Erişim adresi: <https://www.alamy.com/stock-photo-bursa-turkey-71738202.html?imageid=617A0C41-F52D-4D54-87D3-07BBB99B9CDC&p=146827&pn=2&searchId=d000f1b0e6bbeb11d34e69d7d0c50972&searchtype=0>
- URL 18- Structurae. (t.y.). Vitra Center. Erişim adresi: <https://structurae.net/en/structures/vitra-center>

- URL 19- Egemimarlık. (t.y.). Agora Alışveriş Merkezi. Erişim adresi:
<https://www.egemimarlik.org/cevirim-ici-okuma/40/706>
- URL 20- Lifelesson. (2019, 26 Şubat). Arata Isozaki. Erişim adresi:
<https://lifelesson787164496.wordpress.com/2019/02/26/arata-izozaki/>
- URL 21- Gültekin Architecture. (t.y.). Mimarlar Odası Projesi. Erişim adresi:
<https://gultekinarchitecture.com/projects/chamber-of-architects/>
- URL 22- ArchDaily. (2012, 9 Temmuz). AD Recommends: Weekend'in En İyileri 5. Erişim adresi: <https://www.archdaily.com/52926/ad-recommends-best-of-the-weekend-5>
- URL 23- Osom Mimarlık. (t.y.). İzmir Opera Binası. Erişim adresi:
<https://osomimarlik.com/portfolio-item/modern-architecture-design-opera/>

BÖLÜM 2

KIYI VE DENİZEL ALANLARA BÜTÜNSEL YAKLAŞIM: DENİZEL SAHA PLANLAMASI

Prof. Dr. N. Aydan SAT ¹

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563461>

¹Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, Türkiye.
bnecibe@gazi.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-0997-3602

GİRİŞ

Günümüzde denizin kendisi de dahil olmak üzere deniz kaynaklarına erişimin çoğu zaman ücretsiz olması deniz ürünleri ve hizmetlerine yönelik artan toplumsal talepler denizin aşırı kullanımına, üzerinde çatışmalara ve ekosistem de dahil olmak üzere deniz kaynaklarının bozulmasına neden olmaktadır. Çoğu zaman deniz alanlarının tüm talepleri aynı anda karşılamada kapasitesi yetersiz kalmakta, denizler üzerindeki kullanım baskısı arttıkça, deniz alanının sürdürülebilir gelişimini sağlamak için mekansal gereksinimlerin değerlendirilmesi önemli hale gelmektedir. Bu değerlendirmede; planlama alanındaki mevcut kullanımlara, teknolojik ilerlemelere, iklim değişikliği vb. çevresel faktörlere, yeni ve/veya gelişmekte olan sektörlerle ve potansiyel kullanımlara dikkatle bakmak gerekmektedir.

Son yıllarda üzerinde sıkça tartışılan Denizel Saha Planlaması (DSP) yaklaşımı yeni bir perspektif sunmaktadır. DSP, kıyılardan başlayarak açık okyanus bölgelerine kadar uzanan denizel alanlarının üç boyutlu koruma ve kullanma dengesinin yönetilmesi ve bunu sağlayan süreçlerin, tekniklerin ve araçların geliştirilmesine olan ihtiyacın bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Ehler, 2021).

Kıyılardan başlayarak açık okyanus bölgelerine kadar uzanan deniz alanlarının planlanması, sürdürülebilir okyanus yönetimi ve yönetişimini teşvik etmek, iklim değişikliği ve ekosistem temelli çözümlerin geliştirilmesi için dünya çapında üzerinde çalışmalar yürütülen bir konudur. Uzun yıllar boyunca planlama sürecinde ihmal edilen denizel alanlar, ülkemizde özellikle bütünleşik kıyı alanları planlama uygulamalarının hayata geçirilmesi ile tartışılmaya başlamıştır. Denizel alanlarına da tıpkı kara alanları gibi hassasiyetle yaklaşılması ve geleceğe aktarımı için stratejilerin geliştirilmesi, özellikle deniz habitatlarının ve kaynaklarının korunumu ve taşıdığı ekonomik değerler açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı deniz ve okyanusların kıyılarla birlikte koruma kullanma dengesi gözetilerek, ekosistem tabanlı sürdürülebilir mekansal planlaması nasıl olmalıdır? sorusuna cevap olarak sunulan Denizel Saha Planlaması hakkında temel bilgileri paylaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda giriş bölümümün ardından, DSP'nin tanımı, kapsamı ve içeriğinin özetlendiği ikinci bölüm ve ortaya çıkışının tarihsel süreçte aktarıldığı üçüncü bölüm gelmektedir. DSP'nin neden gerekli olduğuna yönelik açıklamalar dördüncü

bölümde tartışılmaktadır. Çalışma, tartışma ve önerilerin yer aldığı sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. DENİZEL SAHA PLANLAMASI: KAVRAMSAL İRDELEME

En basit ve genel ifadeyle “Denizin ekosistem tabanlı yönetimi” (Katona vd., 2017) olarak tanımlayabileceğimiz DSP (Marine Spatial Planning) akademik yazında, Okyanus Planlaması (Ocean Planning), Entegre Okyanus Yönetimi (integratedoceanmanagement), Denizel Mekansal Yönetim (marine spatialmanagement), Deniz Kullanımı Yönetimi, (seausemanagement), Okyanus Bölgelemesi (oceanzoning), Deniz Bölgelemesi (marine zoning) vb. farklı isimlerle de adlandırılmaktadır.

Ehler ve Douvere, 2009 yılında gerçekleştirdikleri çalışmalarında DSP’yi “politik bir süreçle belirlenen ekolojik, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için deniz alanlarındaki insan faaliyetlerinin mekansal ve zamansal dağılımını analiz eden ve bu faaliyetlerin yer seçimlerine karar veren eden bir kamu süreci” olarak tanımlamaktadır. Konuya yönelik pek çok çalışmanın da referans verdiği bu tanımlamaya ilave olarak öne çıkan kimi kurum ve kuruluşlardan bazılarının benimsedikleri tanımlar aşağıda aktarılmaktadır:

- Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Okyanus Konseyi (United StatesNational Ocean Council, 2013) DSP el kitabında bu planlama yaklaşımını “Deniz planlaması, okyanusun çoklu kullanımıyla ilgili yönetsel zorlukların bilime ve bilgiye dayalı çözümüne odaklanan, ekonomik öncelikler ve koruma hedeflerini dengeleyerek yerel ve bölgesel çıkarların geliştirilmesine yardımcı olan bir süreçtir.” şeklinde tanımlamaktadır.

- Avrupa Birliği (AB) Direktifi 2014/89/EU DSP için bir çerçeve (EU-lex, 2014) çalışmasında kavramı; “İlgili üye devletin yetkililerinin ekolojik, ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşmak için deniz alanlarındaki insan faaliyetlerini analiz ettiği ve organize ettiği bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Aynı metinde üye devletlerin, denizel saha planlar aracılığıyla, denizde enerji sektörlerinin, deniz taşımacılığının ve balıkçılık ve su ürünleri sektörlerinin sürdürülebilir gelişimine ve iklime dayanıklılık da dahil olmak üzere çevrenin korunmasına, korunmasına ve iyileştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayacağı belirtilmektedir.

• Birleşik Krallık Çevre, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığına (DEFRA), (2008) göre, DSP sadece çevre koruma veya ekonomik kalkınma ile ilgili değil, aynı zamanda sosyal sürdürülebilirliği ve eşitliği güvence altına almayı hedefleyerek, kalkınma talebini deniz ortamını koruma veya muhafaza etme ve dengeleme ihtiyacını gözetmektedir.

DSP bir yandan denizel kaynakların korunumunu sağlarken bir yandan da sosyal sürdürülebilirliği içeren bir süreçtir. Birden fazla amaca odaklanan DSP, kapsayıcı, şeffaf ve kamusal bir süreçtir. Dolayısıyla bu yaklaşımın balıkçılık, açık deniz yenilenebilir enerji varlığı ya da deniz koruma gibi tek bir ekonomik sektöre odaklanmadığı ve bütüncül bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir (Ehler, 2021) (Şekil 1).

Şekil 1. DSP İnfografik Temel Haritası (AB Komisyonu Avrupa MSP Platformu, 2024)

Yukarıdaki tanımlardan hareketle DSP'nin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- DSP bir süreçtir.
- DSP asla “bitmez”; geleceği planlamaya devam etme taahhüdüdür (Ehler, 2021).
- Geleceğe yöneliktir, süreklidir ve uyarlanabilir - tek seferlik yapılan ve biten bir "ana plan" değildir.
- Bütüncül ve çok amaçlıdır. Balıkçılık, açık deniz yenilenebilir enerji veya deniz koruma gibi tek bir ekonomik sektöre odaklanmaz. Çok-sektörlü, bütüncül bir yaklaşımı benimser.
- Kapsayıcı, şeffaf ve kamusaldır. Dışlayıcı ve anlaşılmaz değildir.
- Kıyıdan açık okyanus bölgelerine kadar olan deniz alanlarının planlanması, sürdürülebilir okyanus yönetimi ve yönetişimini teşvik etmek için dünya çapında üzerinde çalışmalar yürütülen bir konudur (Santos, vd., 2019).

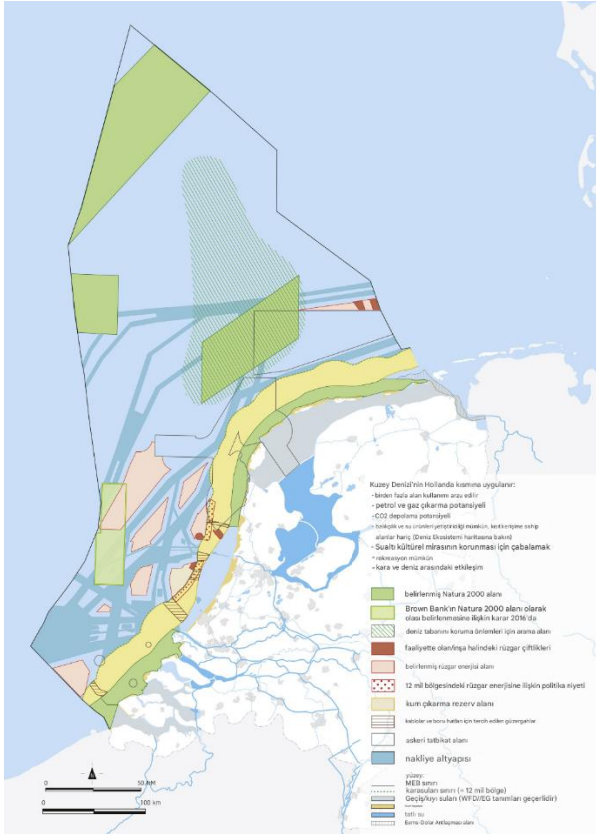
2. TARİHSEL SÜREÇTE DENİZEL SAHA PLANLAMASI

DSP yaklaşımı diğer yaklaşımlar gibi, belirli bir zorluğu ortadan kaldırmak amacıyla doğmuştur. Bu çerçevede zorluk üç boyutlu denizel alanların zaman içinde korunması ve kullanma dengesini yönetmek ve bunu sağlamak için süreçlerin, tekniklerin ve araçların geliştirilmesiyle ilgili çıkarların çatışmasından kaynaklanmaktadır (Ehler, 2021).

DSP fikrinin ortaya çıkmasında, 1973 yılında başlayan ve 1982 yılında Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (United Nations Convention on the Law of the Sea - UNCLOS) ile sona eren Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku görüşmelerinin etkili olduğu görülmektedir. UNCLOS Sözleşmesi, "... okyanus mekanıyla ilgili tüm sorunlar birbiriyle yakından ilişkilidir ve bir bütün olarak ele alınması gerekir..." yaklaşımını ve entegre okyanus yönetimi fikrini benimsemiştir (UNCLOS, 1982). Entegre okyanus yönetimi (karasuları ve münhasır ekonomik bölge) için bir coğrafi çerçeve ortaya koymuş, ancak nasıl yapılacağını tanımlamamıştır.

Konuya yönelik ilk uygulama adımlarının yaklaşık 45 yıl önce, 1980'lerde "deniz koruma planlaması" bağlamında ortaya çıktığı görülmektedir (Day, 2002). Bazı çalışmalar, DSP'nin ilk izlerinin deniz koruma alanında olduğunu ve Avustralya'daki Great Barrier Reef Marine Park'ın (GBRMP) orijinal imar planının "DSP'nin öncü bir örneği" olduğunu öne sürmektedir (Jay ve diğerler, 2013). Ancak DSP dünya çapında yayıldıkça, plan içeriğinin sadece koruma ile sınırlı kalmayıp özellikle kalabalık denizel alanlarda ve endüstriyel konuların yoğun olduğu denizcilik alanlarında hem mevcut hem de gelecekteki çatışan denizcilik kullanımlarını yönetme ihtiyacına doğru hissedilir bir kayma olduğu anlaşılmaktadır (Young ve diğerleri, 2007) (Şekil 2).

Dünya çapında DSP girişimlerine sahip ülke sayısı arttıkça ve DSP süreçleri uygulanmaya, izlenmeye ve aksayan yönleri revize edilmeye başlandıkça, DSP ile ilgili bilgi ve uzmanlık düzeyi de artmaktadır. Benzer şekilde akademik yazında 1960-1970'lerde başlayan çalışmalar, 2006'dan itibaren büyük bir ivme kazanarak çeşitlilik göstermektedir. 2006 yılının bilimsel çalışmalar açısından bir kırılma noktası olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni şüphesiz 2006 yılında UNESCO'nun Hükümetler Arası Oşinografi Komisyonu (Intergovernmental Oceanographic Commission-IOC) tarafından düzenlenen DSP üzerine ilk uluslararası çalışmayı gerçekleştirmesidir.

Şekil 2. DSP'ye Bir Örnek -Hollanda'nın 2016-2021 dönemine Ait DSP
(Vrees, 2021)

Özbek ve Sat'ın 2024 yılında DSP hakkında yapılan akademik çalışmalara yönelik gerçekleştirdikleri bibliyometrik analiz sonuçlarına göre, DSP'ye yönelik çalışmalar tarihsel süreçte üç ayrı dönemde kategorize edilebilmektedir (Özbek ve Sat, 2024):

- 2012 yılı öncesi: DSP kavramının ortaya çıkışı, ilk çalışmalar, uluslararası düzeyde kabul görmesi, DSP uygulama rehberinin yayımlanması

- 2012-2017 yılları arası: Rio Konferansında DSP'nin mavi ekonomi kapsamında önem kazanması, küresel politikalarla desteklenmesi, BM tarafından kabul edilen sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin deniz ve okyanusların korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile doğrudan/dolaylı ilişkisi, DSP uygulama rehberlerinin gözden geçirilmesi

- 2018 yılı sonrası: DSP uygulamalarının yaygınlaşması, pandemi ve sonrası dönemde DSP'nin yeniden değerlendirilmesi ve yeni stratejilerin geliştirilmesi, DSP'nin biyolojik çeşitliliği koruma ve iklim değişikliği ile mücadelede kritik bir rol oynaması.

Bu akademik çalışmaları destekleyecek şekilde farklı ülkelerde giderek artan sayıda DSP'ye özel eğitim programları, (Blue Solutions' Blue Planning in Practice ve Duke Üniversitesi'nin Deniz Planlaması Geliştirme Eğitimi), kısa süreli kurslar (Sevilla Üniversitesi ve Azor Üniversitelerini Deniz Mekansal Planlaması Kursuları vb) ve lisansüstü programlar (Erasmus Mundus Master programı ve Newfoundland Memorial Üniversitesi'nin Deniz Mekansal Planlama ve Yönetim Yüksek Lisans programı vb.) DSP uzmanlığını ve yeterliliğini daha da teşvik etmektedir. Ülkemizde de bu konuda lisansüstü düzeyde eğitim veren ODTÜ Deniz Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Deniz Hukuku Yüksek Lisans programı, Gebze Teknik Üniversitesi Yer ve Deniz Bilimleri Enstitüsü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Enstitüsü vb. sayısı gün geçtikçe artan lisansüstü eğitim programları bulunmaktadır.

3. NEDEN DENİZEL SAHA PLANLAMASINA İHTİYAÇ DUYUYORUZ?

DSP son yıllarda okyanus kaynaklarının korunması ve "mavi ekonomiye" geçiş için ortaya çıkan bir kavramdan, uygulama adımlarının somutlaştığı bir yaklaşıma doğru olgunlaşmıştır. İlk olarak Avustralya, daha sonra Çin, Almanya, Hollanda, Belçika ve İngiltere'de başlayan DSP, günümüzde 75'ten fazla ülkeye yayılmıştır ki, bu dünyanın deniz sularına sahip 150 ülkesinin yarısına karşılık gelmektedir (IOC-UNESCO, 2019).

Denizel kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması için DSP'nin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanmasının ise ardında yatan iki önemli neden sayılabilir; bunlardan ilki deniz ürünleri ve hizmetlerine yönelik toplumsal talebin gün geçtikçe artması ve çoğu zaman deniz alanlarının tüm talepleri karşılama kapasitesinin yetersiz kalmasıdır. Diğer önemli neden ise küresel çevresel bozulmaların denizel yaşam üzerinde yarattığı tehdittir.

Okyanuslar da dahil olmak üzere deniz kaynaklarına ücretsiz erişime sahip olması genellikle aşırı kullanıma, çatışmalara ve habitatlar da dahil olmak

üzere deniz kaynaklarının nihai bozulmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla denizel alanlardan elde edilecek çıktılar, malların ve/veya hizmetlerin doğru zaman ve mekan kurgusu ile planlanmasında farklı bir sürecin işletilmesi gerekliliğini doğrulamaktadır. Deniz alanının sürdürülebilir gelişimini sağlamak için mekansal gereksinimlerin değerlendirilmesi önemlidir. Bu gereksinimleri değerlendirirken; bir yandan planlama alanındaki mevcut kullanımlara, teknolojik ilerlemelere, iklim değişikliği gibi faktörlere, yeni veya gelişmekte olan sektörlerle ve potansiyel kullanımlara dikkat ederken, diğer yandan da deniz alanlarında insan faaliyetlerinin hangisinin, nerede ve ne zaman gerçekleşmesi gerektiğinin belirlenmesi tercih edilen bir planlama süreci haline gelmiştir.

Ehler ve Douvere (2009) çalışmalarında DSP'ye neden ihtiyaç duyulduğunu; bu planlama yaklaşımının faydaları üzerinden açıklamaktadır. faydaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Ekolojik/ çevresel Faydalar
- Biyolojik ve ekolojik açıdan önemli alanların belirlenmesi
- Planlanan karar alma süreçlerine biyolojik çeşitlilik hedeflerinin dahil edilmesi
- İnsan kullanımı ve doğa arasındaki çatışmaların belirlenmesi ve azaltılması
- Biyoçeşitlilik ve doğanın korunması için alan tahsisi
- Deniz koruma alanları ağı planlamak için bağlam oluşturması
- İnsan faaliyetlerinin deniz ekosistemleri üzerindeki kümülatif etkilerinin belirlenmesi ve azaltılması
- Ekonomik Faydalar
- Yeni özel sektör yatırımları için arzu edilen alanlara erişimde daha net kararlar alınması
- Aynı planlama alanı içinde uyumlu kullanımların belirlenmesi
- Uyumsuz kullanımlar arasındaki çatışmaların azaltılması

• Gelişmekte olan teknolojiler ve bunlarla ilişkili etkiler dahil olmak üzere yeni ve değişen insan faaliyetlerini planlamak için kapasitenin geliştirilmesi

• İnsan faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında daha güvenli adımların atılması

• Kaynakların ve alanın verimli kullanımının teşvik edilmesi

• İzin ve ruhsatlandırma prosedürlerinde kolaylaştırma ve şeffaflığın sağlanması

• Sosyal Faydalar

• Topluluk ve vatandaş katılımı için fırsatların geliştirilmesi

• Kararların, karadaki topluluklar ve ekonomiler için (örneğin, istihdam, gelir dağılımı) okyanus alanının tahsisine (örneğin, belirli kullanımlar için kapatma alanları, korunan alanlar) ilişkin etkilerinin belirlenmesi

• Kültürel mirasın tanımlanması ve daha iyi korunması

• Okyanus kullanımıyla ilgili sosyal ve manevi değerlerin tanımlanması ve korunması.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Deniz planlaması, denizel alanların çoklu kullanımıyla ilgili yönetsel zorlukların bilime ve bilgiye dayalı çözümüne odaklanan, ekonomik öncelikler ve koruma hedeflerini dengeleyerek yerel ve bölgesel çıkarların geliştirilmesine yardımcı olan bir süreç olarak tanımlanmasına rağmen bir takım zorluk ve sınırlılıklara sahip olduğu unutulmamalıdır. Özellikle uluslararası deniz hukuku çerçevesinde yürütülmesi gereken planlama çalışmalarında gerekli olan detaylı ve güncel verilerin eksikliği planlamanın etkinliğini sınırlayabilmektedir. Denizel alanlardaki ekosistemler ve insan faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olunmaması, doğru kararlar alınmaması ve sürecin sağlıklı yürütülmesini zorlaştırabilmektedir. Dünyada süregelen politik anlaşmazlıklar ve finansman zorlukları nedeniyle tamamlanamayan ve planlama süreci devam eden oldukça fazla plan mevcuttur. Aynı zamanda, dünya çapında DSP'ye yapılan büyük yatırımlar, kaynak kısıtlamaları veya sosyo-politik ve reel-politik faktörler nedeniyle uygulanmayan veya uygulanmayacak olan birçok planlama süreciyle sonuçlanmıştır.

Türkiye’de mevzuat ve uygulamaya yönelik altyapı hazırlıklarının devam ettiği bugünlerde bütüncül ve uyumlanabilir politikalar geliştirmek ve uluslararası deneyimlerden ders almak büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, Türkiye’de DSP’yi uygulayacak kurumsal yapıların ve uzman personelin yetersizliği, kurumlar arasında yeterli koordinasyonun sağlanamaması, planların uygulanabilirliğini açısından sorun olarak görülmektedir. Tüm bu kısıtlılıklar unutulmadan Akdeniz ve Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerle iş birliği yapılarak ortak projelerin hazırlanması ve uluslararası denizcilik ve çevre koruma anlaşmalarına aktif olarak yer alınması gerekmektedir. Şüphesiz, bu stratejik önerilerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için kapsamlı planlama, etkili yönetim ve sürekli izleme büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AB Komisyonu Avrupa MSP Platformu. 7 Aralık 2024 tarihinde <https://www.tovima.com/climate/maritime-spatial-planning-a-issuing-link-in-greeces-sustainable-transition/adresinden> edinilmiştir.
- Day, J. C. (2002). Zoning—lessonsfromthegreatbarrierreef Marine Park. *Ocean & Coastal Management*, 45, 139–156.
- DEFRA. (2008). Marine and Coastal Access Bill – policydocument ,London:TheStationeryOffice.<http://www.defra.gov.uk/marine/pdf/legislation/mab-policy.pdf>
- Ehler, C. (2021). Two decades of progress in Marine Spatial Planning. *Marine Policy*, 132, 1-16.
- Ehler, C., & Douvere, F. (2009). *Marine Spatial Planning A Step by Step Approach Toward Ecosystem-Based Management*. Paris, Fransa.
- EU-lex, (2014). Directive 2014/89/EU of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 establishing a framework for maritime spatial planning. 29 Kasım 2024 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0089&qid=1628589269082> adresinden edinilmiştir.
- IOC-UNESCO (2019). Marine Spatial Planning website, Status of MSP. http://msp.ioc-unesco.org/world-applications/status_of_msp/ adresinden 15.09.2024 tarihinde alınmıştır.
- Jay, S., Flannery, W., Vince, J., Liu, W., Xue, J. G., et al. (2013). International progress in marine spatial planning A. Chircop, S. Coffen-Smout, ve M. McConnell (Eds.), *Ocean Yearbook 27* in (p.171–212). Leiden: MartinusNijhoffPublishers.
- Özbek, T.N.N. ve Sat, N.A. (2024). Mavi Ekonomi ve Sürdürülebilir Denizel Saha Planlaması: Temel Kavramlar ve Uygulamalar, 23. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi, basılmamış bildiri metni, Eskişehir.
- Santos, C. F., Ehler, C. N., Agardy, T., Andrade, F., Orbach, M. K., ve Crowder, L. B. (2019). Marine spatial planning. C. Sheppard (Ed.), *World seas: An Environmental Evaluation* in (pp. 571-592). Academic Press.
- United Nations, (1982). Preamble to the United Nations convention on the law of the sea, 7.08.2024 tarihinde http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, 1982, 208 adresinden edinilmiştir.

- United States National Ocean Council, (2013). Marine Planning Handbook, Washington.
- Vrees, L. (2021). Adaptive marine spatial planning in the Netherlands sector of the North Sea. *Marine Policy*, 132, 103418.
- Young, O. R., Osherenko, G., Ekstrom, J., Crowder, L. B., Ogden, J., vd. (2007). Solving the crisis in ocean governance: place-based management of marine ecosystems. *Environment*, 49, 20–32.

BÖLÜM 3

TÜRKİYEDE'Kİ 2000 SONRASI MİMARİ PROJE YARIŞMALARI ÜZERİNDEN FORMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Y. Mimar Bora ÖRGÜLÜ¹
Prof. Dr. T. Didem AKYOL ALTUN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563501>

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bina Bilgisi, İzmir, Türkiye, boraorgulu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3604-8551

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye, didem.akyol@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7938-3961

GİRİŞ

Türkiye'de mimarlık pratiği, tarih boyunca, dönemin sosyo-kültürel, ekonomik, politik dinamikleri çerçevesinde, çeşitli eğilimlerin etkisinde kalmıştır. 2000 yılı öncesi, eleştirmenler tarafından farklı alt dönemlere ayrılan Türk mimarlık sürecinin, temelde belirli akımların ya da kavramların da etkisiyle şekillendiği görülür. Daha çoğulcu bir mimarlık ortamından bahsedebileceğimiz 2000 yılı sonrasında ise, tekil bir akımdan ya da kavramdan öte, -çağın ruhuna da paralel olarak- çok daha kısa süreli görsel / imgesel eğilimlerin mimarlık pratiğini yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

Mimari proje yarışmalarına gönderilen ve ödül alan projelerin oluşturduğu yapı stoğu ise, bu eğilimlerin nasıl değiştiğini belgeleyebilmenin araçlarından biri olarak görünmektedir. Mimari proje yarışmaları, her deneyim seviyesindeki mimar için görece özgürleştirilmiş bir tasarım yapma fırsatı sunduğundan, farklı denemelere ve farklı arayışlara olanak sunmaktadır. Uygulama sürecine geçmediği sürece, sadece bir görsel üretim olsalar da, mimarlık ortamında gelişen bir tartışma/paylaşım alanı kurdukları ve dönemsel eğilimlerden etkilendikleri kadar dönemin eğilimlerini yönlendirdiklerini söylemek mümkündür. Yarışma alanındaki hareketlilik kaçınılmaz olarak meslek pratiğine de yansımakta; yarışma ortamında üretilenler, gerek mimarlar arasında gerekse yapılı çevrede, eğilimleri yönlendirici bir etken olarak varlık göstermektedir. Mimari yarışma pratiği Türk mimarlık ortamında uzun zamandan beri varlık göstermesine rağmen, bu alandaki hareketliliğin, özellikle son 15 yılda artan bir ivmeye sahip olduğu gözlenmektedir. Bu doğrultuda, 2000 yılı sonrası Türk mimarlık ortamındaki eğilimlerin nasıl değiştiğini saptamak için mimari proje yarışmaları önemli bir veri tabanı teşkil etmektedir.

Yarışmalar bir ülkedeki mimari tasarım ve hizmet kalitesini yansıtan, güncel mimari eğilimlerin de net olarak gözlemlenebildiği ortamlardır. Mimari proje yarışmaları temelde mimarların kendilerini geliştirmelerini, kurumsal ve büyük ölçekli projeleri uygulama olanağı elde edebilmelerini sağlar. Bu doğrultuda demokratik bir yapılaşma sürecini desteklemekte ve kaliteli mimarlık kültürünün gelişmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla mimari proje yarışmalarının incelenmesiyle elde edilecek bulgular, Türk mimarlık ortamının bugünü ve gelecekteki gelişimi açısından değerli bilgiler barındırmaktadır.

Tasarımla ilişkili literatürde yarışmalarla ilgili yapılmış çok sayıda çalışma bulunmamaktadır. Araştırmaların daha çok lisansüstü tez çalışmalarında yoğunlaştığı, ulusal ölçekte mimarlık ve kentsel tasarım alanında yarışmaları bir şekilde konu edinen 88 adet lisansüstü tez bulunduğu görülmektedir. Bunların içeriğinde büyük oranda (%35, 31 tez) bir yapı tipolojisi üzerinden yarışma projelerini irdeleyen ya da tekil bir proje yarışmasını farklı kaygılar üzerinden irdeleyen çalışmaların ağırlıktadır. Belediye binaları ile kentsel tasarım yarışmaları bir tipoloji olarak sıklıkla incelenmiştir. Diğer önemli bir bölümü de (%23, 20 tez) yarışmaların açılma ve yürütülme süreçleri, değerlendirme kriterleri, jüri ve şartnameye ilişkin sorunsallar, yarışma sonrası uygulama projesi ile ön proje arasındaki uyumsuzluklar, yarışma ortamının mimarlık ortamına katkısı gibi süreç ve yöneme odaklanmıştır. Bunların dışında Türk mimarlık ortamındaki ideolojik dönüşümleri yarışmalar üzerinden belgelemeyi hedefleyen (%18, 16 tez) tez çalışmaları bulunmamaktadır. Ancak bunların da ağırlıkla 2000 öncesi döneme odaklandığı ya da 2000 sonrası döneme dair detaylı bir dökümantasyon sunmadığı görülmektedir. Görsel iletişim araçlarının ve dijital teknolojinin gelişimini yarışmalar üzerinden inceleyen çalışmalar (%8, 7 tez); belirli kavramların (biyopolitika, kamusalılık, sürdürülebilirlik, imaj, enerji vb.) yarışmalarda izini süren (%16, 14 tez) çalışmalar da diğer alt konu başlıklarıdır.

Bunlar dışında literatürde yer alan araştırmaların, temelde lisansüstü çalışmalarla ilişkilenen makaleler oldukları görülmektedir. Ayrıca iki yıllık aralıklarla Mimarlar Odası tarafından düzenlenen Yarışmalar Sempozyumu (2007, 2009, 2011, 2013, 2014, 2016, 2018) ve “Yarışmayla Yap” organizasyonu tarafından düzenlenen tartışma toplantıları ve yıllık sonuç raporları (2012, 2013, 2014, 2015) yarışmalar üzerinden farklı uzmanların bakış açılarını ortaya koyan dergi dosyaları (Mimarlık Dergisi, sayı 320, dosya: “Her Daim Gündemde:Yarışmalar” / Dosya Dergisi, sayı 31, “Mimari Proje Yarışmaları”), farklı mimari veri tabanları (arkitera.com, arkiv.com.tr, yarismo.org, tasarimyarismalari.com) yarışmalardaki tasarım eğilimlerini ve dönemsel yaklaşımları tartışmak için bir altlık sunmaktadır. Ancak bunlar üzerinden analitik ve bilimsel çıkarımlara dayanan bir okumanın literatürde var olmadığı, özellikle 2000 sonrası dönemin temel eğilimlerini tartışan bir çalışma bulunmadığı görülmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışma 2000 sonrası mimari proje yarışmalarında form ve ona dayanan fikrinsel eğilimleri onar yıllık periyotlar halinde analiz ederek, bunun Türk mimarlık ortamıyla ilişkilerini tespit etmeyi

amaçlamaktadır. Bu kategorizasyon sonucunda erişilmesi öngörülen temel hedef, yarışmalarda 2000 yılı sonrasındaki eğilimlerin analitik bir okumasını yaparak, tarihsel süreçte Türk Mimarlık ortamındaki farklı dönemlerin tasarım yaklaşımlarına dair bütüncül çikarsamalara gidebilmektir.

1. BİR PROJE ELDE ETME BİÇİMİ OLARAK MİMARLIK YARIŞMALARI

Mimari proje elde etme yöntemleri temelde üç kategoride ele alınabilir: (1) Doğrudan iş verme ile proje elde etme (2) İhale yöntemi ile proje elde etme (3) Mimari proje yarışmaları ile proje elde etme. Doğrudan iş verme yönteminde, işveren tarafından belirli kriterler ışığında belirli firmalardan istek ve beklentilere uygun ön projeler hazırlatılarak; aralarından mimarın deneyimi, referansları ve sonuç ürünün niteliği doğrultusunda seçim yapılarak proje elde edilir. Burada da sonuç ürünün niteliği açısından, işverenin tercihleri, öznel yargıları, erişebildiği mimar sayısı ve yetkinliği önemli oranda belirleyicidir. İhale yöntemi, belirli kurallar ve kurumun istekleri doğrultusunda firmalardan alınan teklifler içinde en az bedelin seçilip uygulandığı, projenin niteliği ile ilgili bir fikir vermeyen bir sürece dayanır ve nitelikten çok niceliğin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Mimari proje yarışmalarının ise, mimari proje ürünü elde etmenin en iyi yöntemi olduğu iddia edilebilir. Bir jüri tarafından, oluşturulan şartname doğrultusunda, işveren kuruluşa, birçok alternatif proje arasından en nitelikli seçim şansını sağlayan bir proje elde etme olanağı sağlar. Yarışmalar, işverenin tasarım sürecine müdahale etmediği, tasarımcının tek bağlayıcısının yarışma şartnamesi olduğu -kimi zaman da olmadığı- tamamen özgür bir tasarım ruhuyla proje geliştirdiği bir süreçtir. Temel hedef başarı olduğundan, yarışan tasarımlar ‘sıradan, herhangi’ olmayan, ‘özgün, nitelikli, uğraşılmış’ olma iddiası taşırlar. Bu bakımdan yarışma sonuç ürünleri, verilen tasarım problemi için en uygun çözüm önerilerini sunan toplu bir katalog şeklindedir. Bu nedenle kurumlara üretilecek yapı için, pek çok farklı mimar tarafından üretilmiş fikir, proje ve sunumları eş zamanlı bir arada görme, karşılaştırma ve içlerinden jürinin yardımı ile en iyisini belirleme şansı sunmasıdır. Ancak nitelikten çok niceliksel talepler, zaman ve maddi kaynak gibi kriterlerden dolayı işverenler tarafından, diğer iki proje elde etme yöntemlerine göre daha az tercih edilmektedir (Örgülü, 2023).

Mimari proje yarışmalarıyla elde edilen ürünler mimarlık ortamının gelişmesinde, dönüşmesinde de etkileyici bir rol üstlenmektedir. Kreiner

(2010) yarışmaları fikirlerin keşfi için yapılan yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Lipstadt (1989) ise mimari yarışmaları deneysel yaklaşımlar olarak kabul eder. Maruf Önal, mimarlık yarışmalarını mimarlık alanındaki eleştiri ve tartışma ortamlarını canlı tutarak mesleğe katkı sağlayan bir alan olarak nitelendirir (Ötkünç, 2013). Farklı zihinler tarafından üretilmiş, farklı görüş ve eleştirileri içeren özgür üretimlerin bir araya geldiği, rekabete dayalı bir deneyimler-denemeler bütünü sunar (Hacılibeyoğlu, Dokgöz ve Ersan, 2013). Erten (2013) ise yarışmayı, sınırları zorlayarak yeni olanaklar yakalamak için girilen bir oyun olarak tanımlar. Can Çinici'nin belirttiği gibi "En küçük bir yapı yapma işinin bile mimarca icra edilebilmesi için olağanüstü cambazlık gerektiren bir ülkede yarışmalar, mesleki özellikleri ile mimarların baştan tanıdığı kurtarılmış bölgelerden birini oluşturmaktadır" (Yakut, 2007).

Yarışma, yalnızca mimari değil bazen sosyal, kültürel bir problematiğe çoklu gözle bakış ve değerlendirme süreci sunan bir platformdur. Aynı zamanda içerisinde tartışma ortamı yarattığından, sonuç ürünün ötesinde mimari düşüncelerin geliştirilmesine de olanak sağlamaktadır. Eleştiri, rekabet, özgünlük, nitelik gibi kavramların birbiriyle çatışma içerisinde olduğu, objektif kriterlerle ancak kaçınılmaz olarak subjektif düşüncelerle de beslenerek bir problematiğin çözüme kavuşturulmasını içeren bir süreç sunar.

Mimarlık yarışmaları öncelikle mimarlık kültürünün zenginleşmesi açısından önemlidir. Kamuoyunun katkısına açık ve şeffaf bir ortamda gerçekleştiğinden bilinirlikleri/görünürlükleri de fazladır. Mimarlık ortamında öğretici, özendirici ve iyileştirici rol üstlenirler. Cilento (2010), demokratik bir proje elde etme metodu olan yarışmaların mimarlara şartları değerlendirip özgürce deneyimleyebilecekleri, oynayarak keşfedebilecekleri bir ortam sunduğunu belirtir (Cilento, 2010). Pek çok mimar ve araştırmacı, yarışmaların mimara kendi değerleri doğrultusunda özgür bir süreç sunduğunu desteklemektedir.

Bazen yarışmalara mimarlar ödül kazanmaktan öte yarışma konusu için söz söylemek ve mimarlık alanı için söylem üretmek amacıyla katılırlar (Çağlar, 2013). Bu anlamda yarışmaya katılan her tasarım kendi içinde ve diğerleri ile birlikte değerlidir. Tasarımlar; katılımcıların farklı bakış açıları, yaklaşım çeşitlilikleri, ifade/temsil arayışları vb. gibi özellikleri ve çeşitlilikleri yansıması bakımından önemlidir. Bu durum yarışmada zengin bir ürün çeşitliliği olmasını sağlar.

Yarışmalara ilişkin temel yönetmelik Kamu İhale Kanunu (KİK) kapsamındaki Bayındırlık Bakanlığı Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanatlar Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği (1970)'dir. Bunun dışında yarışmanın gerçekleştirilme ve jürinin oluşturulma koşullarını belirleyen bir Mimarlar Odası Yarışmalar Yönetmeliği (1988) de mevcuttur.

Yarışma süreci bir problematik belirlenmesiyle başlar. Çoğu zaman bu problematiğin konusuyla ilgili mimarlar ve gerekli görülen diğer disiplinlerden oluşan bir jüri, Yarışmalar Yönetmeliği çerçevesinde oluşturulur. Şartname ve öngörülen program, jüri tarafından sorumlu idarenin danışmanlığıyla hazırlanır. Şartnameye uymak katılımcının sorumluluğunda olmakla birlikte, yarışmalarda şartnamenin dışına çıkıldığı istisnalar da yer almaktadır. Soru cevap süreci, katılımcılar için şartnameye ilişkin eksik ya da çelişkili yönlerin yakalandığı, konunun daha derinlemesine tartışmaya açılmaya başlandığı süreçtir. Katılan ekiplerin proje tesliminin ardından, jüri değerlendirmesine geçilir ki daha önce bahsedildiği üzere objektif kriterlerin subjektif düşünceler süzgecinden geçtiği bir eleme silsilesidir.

Bakanlık ve TMMOB Yarışmalar Yönetmeliği'ne göre **yarışmalar türlerine göre**, 1. Fikir, 2. Proje ve 3. Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Fikir yarışmaları, somut mimari proje elde edilmesinden çok, bir konu hakkında fikir üretme, bir takım kavram ve arayışları ortaya koyma, kamuoyu yaratma amaçlı açılan yarışma türü olup uygulama amacı taşımazlar. Proje yarışmaları, mekânsal ve işlevsel gereksinimlerin bir takım estetiksel yaklaşımlarla, bilimsel, ekonomik ve teknolojik çözümleri buluşturarak mekân üretimini hedefleyen yarışma türüdür. Bunlar sadece mimarlara yönelik olarak açılan mimari proje yarışmaları ve birden çok meslek disiplininin birlikte katılımını gerektiren ortakçıl yarışmalar olmak üzere iki alt kategoride düzenlenmektedir. Güzel sanat eserleri yarışmaları ise yapılarda ve kentsel alanlarda elde edilmek istenen sanat eserlerine yönelik açılan yarışma türüdür.

Yine aynı yönetmeliklere göre **yarışmalar biçimlerine göre**, katılıma açıklığı ve yapılış yöntemi bakımından ikiye ayrılmaktadırlar. Katılıma açıklığı bakımından Ulusal, Uluslararası ve Bölgesel yarışmalar; yapılış yöntemi bakımından ise Tek aşamalı, İki aşamalı ve Ön seçimli yarışmalar olmak üzere sınıflandırılırlar.

Mimarlık yarışmaları, gerçekleştirildikleri dönemin koşulları doğrultusunda proje yapmanın bir aracı olmalarının yanı sıra toplumsal, düşünsel ve teknolojik açıdan öncü rol oynarlar. Bununla beraber mimarlık yarışmaları, gerçekleştirildikleri dönemdeki sosyal ve siyasi koşullardan, teknolojik verilerden, çevresel faktörlerden ve mimari akımlardan etkilenmektedir. Çünkü yarışmalar toplumun yapısı ve kültürü ile yakından ilişkilidir. Yarışmalara proje göndererek bu alanı besleyen ve bu alandan beslenen mimarlar ve üretimlerinin birikimi tümüyle bir yarışma kültürü oluşturmaktadır. Bu, tüm kültürel alanlarda olduğu gibi değişken bir yapıya sahiptir. Yarışmaların özünde bulunan rekabet ortamı alanın sınırlarının zorlanmasına ve dönemin mimarlık kültürüyle de ilişkili olarak dönüşümüne neden olmaktadır.

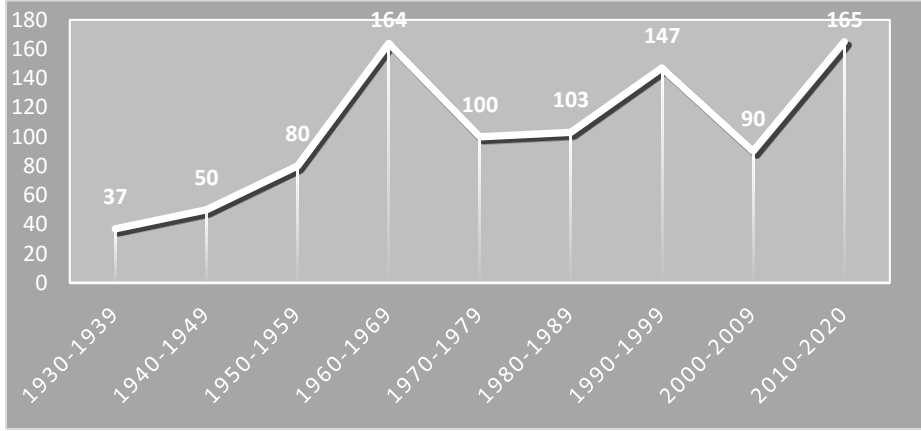
2. MİMARİ PROJE YARIŞMALARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE MİMARLIK ORTAMIYLA İLİŞKİSİ

Yaklaşık 2500 yıl öncesinde M.Ö 448 yılında Atina halkının oylayıp seçtiği Akropolis Savaş Anıtı, dünya genelinde bilinen eski yarışma olarak kabul edilmektedir. Tarih boyunca farklı yarışma modelleri denenmiş olmakla birlikte günümüzdeki mimarlık yarışmalarının kurgusal temelleri Fransız Devrimi sırasında atılmış ve zaman içinde evrilerek gelişimini sürdürmüştür (Haan ve Haagsma, 1988).

1792 tarihli Beyaz Saray (James Hoban); 1861 tarihli Paris Opera Binası (Charles Garnier); 1889 yılında Paris'teki Dünya Sergisi'nin sembolü olacak kule ve çevresinin tasarımı için açılan yarışma ile elde edilen Eiffel Kulesi (Gustave Eiffel); 1903 tarihli Avusturya Posta Ofisi Tasarruf Bankası (Otto Wagner); 1957 yılında tasarlanan Sydney Opera Binası (Jorn Utzon); 1970 tarihli Pompidou Kültür Merkezi (Richard Rogers ve Renzo Piano), 1988 tarihli Berlin Yahudi Müzesi (Daniel Libeskind) gibi, mimarlık tarihinde yarışmayla elde edilen pek çok ünlü mimari yapı bulunmaktadır.

Mimari proje yarışmaları, mimarlara, farklı konular, yerler, ölçekler üzerine deneme yapma imkânı sağlaması; kendilerini geliştirme/sınama/yenileme zemini sunarak özgür bir üretim olanağı sunması doğrultusunda mimarlık disiplini için özel bir yere sahiptirler. Bununla birlikte yarışmalar, düzenlendikleri dönemin ideolojik, toplumsal, sosyo-ekonomik ve

kültürel profili paralelinde mimarlık üretiminin genel eğilimini yansıtan bir niteliğe sahiptirler (Şekil 1).

Şekil 1. 1930-2020 yılları arasında Türkiye’de açılan Mimari Proje Yarışmalarının 10’ar yıllık periyotlara göre dağılımı³

Buna göre en yoğun dönemlerin neredeyse eşit bir şekilde 1960-1969 ve 2010-2019 olduğu görülmektedir. 2000 yılı sonrası, yıllar bazında incelendiğinde; 2012’de kurulan Yarışmayla Yap oluşumunun faaliyetlerini sona erdirdiği tarih olan 2018’e kadar açılan yarışma sayısının diğer yıllara oranla üstünlüğü, yarışma sayısının 2015’de en üst seviyeye ulaştığı göze çarpmaktadır. Açılan tüm yarışma projelerinin işlevsel dağılımına bakıldığında en sık açılan yarışma tipolojisinin yönetim binaları olduğu görülmektedir (Örgülü, 2020).

Türk mimarlık tarihi literatürde genel olarak Türk toplumundaki siyasi, ekonomik ve sosyal dinamikler çerçevesinde belirli kırılma noktalarına ve dönemlere göre kritik edilir. Her ne kadar bir dönemleme yapma çabası, belirli sakıncalar barındırıyor olsa da bu çalışmada, Cumhuriyet sonrası dönemin yarışmalarını kavramak ve mimarlık tarihi ile ilişkilendirmek adına, İlhan Tekeli’nin (1998) literatürde kabul gören dönemlemesi esas alınarak şu şekilde bir izlek geliştirilmiştir: 19 yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen ve 1851-1923 yılları arasını kapsayan süreç- I.Ulusal Mimarlık Dönemi / Cumhuriyet’in ilanından İkinci Dünya Savaşı’na dek tek

³ Tüm Mimari/Planlama/Kentsel Tasarım/Peyzaj tasarım yarışmalarını kapsamaktadır. Dökümantasyonda Arkitera Mimarlık protalı, Arkiv ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yarışmalar Dizini’nden yararlanılmıştır.

partili siyasal iktidar içinde köktenci bir modernite projesinin uygulandığı 1923-1939 arası-Modernist Dönem / Atatürk'ün ölümünden 1950'li yıllarda Amerikan etkisinin hissedilmeye başlandığı 1950 yılları arası-II.Ulusal Mimarlık Dönemi / 1950-1960 yılları aralığında, Enternasyonal Stil'in etkileri / 1960-1980 hümanist arayışlar ve parçalı mimarlık pratikleri, çoğulcu arayışlar / 1980-2000 arası Postmodern dönem / 2000 sonrası. Bu dönemleme çerçevesinde Türkiye'deki mimarlık yarışmalarının tarihsel süreci incelendikten sonra, 2000 yılı sonrası 10'ar yıllık iki periyotta incelenerek, yarışmalardaki formların arayışlar dönemin çağdaş eğilimleri çerçevesinde değerlendirilmektedir.

2.1. Cumhuriyet Öncesinde Mimari Proje Yarışmaları, Yerel ve Milli Olanın Arayışı

Türkiye'de mimarlık yarışmalarının tarihi her ne kadar 19.yy'a, Osmanlı İmparatorluğu dönemine uzansa da, mimarlık pratiği için önemli bir üretim ve uygulama aracına dönüşmesi Cumhuriyet sonrasında gerçekleşmiştir. Kaynaklarda bilinen en eski proje yarışması 1867 yılında, Sultan Abdülaziz döneminde, Tarabya'da yapılacak olan İngiliz Sefarethanesi (Elçilik binası) için düzenlenen uluslararası nitelikteki yarışmadır (Cezar, 1991). Mustafa Cezar Türkiye'de düzenlenen ilk mimarlık yarışmasının bu yarışma olduğunu belirtir. Yarışma olumsuz koşullar nedeniyle İngiltere'de düzenlenmiştir ancak kazananın akıbetine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, Batılılaşma etkilerinin arttığı, bu doğrultuda kültürel alanların ve mimarlığın da bu gelişmelerden etkilendiği bir süreçtir. Tanzimat Fermanı sonrasında Batı düşünce ve yaşantısı İstanbul'da giderek yayılmış, çevre biçimlenmesi ve sanat, Batı örneklerini referans almaya başlamıştır. Ancak, dönemin mimarlık ortamını etkileyen düşünce yapısında, siyasetçi ve yazar Ziya Gökalp'in görüşleri başta olmak üzere İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşlerinin etkili olduğu ve modern düşünce ile gelenekseli sentezleyen yeni bir yaklaşımın hâkim olduğu görülmektedir. (Kuyulu, 1998). Mimarlık tarihçileri tarafından "Birinci Ulusal Mimarlık Akımı", "Milli Mimarlık Rönesansı" ya da "Neo-klasik Üslup" olarak adlandırılan bu yaklaşım Bozdoğan'ın (2002) tariflediği üzere klasik Osmanlı mimarisinden alınan dekoratif unsurları, kubbe biçimleri, geniş çatı konsollar ve sivri kemerler ve yeni inşaat teknikleri olan betonarme, çelik ve demir kullanımını içermektedir.

1909 yılında 31 Mart Olayı'nda yaşamını yitirenler adına yapılacak olan Abide-i Hürriyet Anıt Projesi Yarışması'nda birincilik ödülünü alan mimar Muzaffer Bey'in tasarımı, günümüzde hala İstanbul, Şişli'de varlığını sürdürmektedir. Tamamen mermerden inşa edilen geniş ve merdivenli altıgen bir kaide üzerinde yer alan anıt, dönemin neo-klasik Türk üslubunu yansıtmaktadır. 1916 yılında açılan Türk-Alman Dostluk Vakfı Yarışması'nı kazanan German Bestelmeyer'in projesi ise uygulanmamıştır.

2.2. Cumhuriyet Sonrası Erken Dönem Mimari Proje Yarışmaları, “Modern” Bir Mimarlığa Doğru (1923-1939)

Cumhuriyetin ilk yılları, Türk mimarlar için, yabancı mimarlara karşı mücadelenin yoğun olduğu bir dönemi ifade eder. Bu dönemde mimarlık hizmeti talebinde olanlar devlet ya da devlet seçkinleridir. Bunlar da tercihlerini genellikle yabancı mimarlardan yana kullanmışlardır. Dolayısıyla mimarlık üretimini ve meslek sürekliliğini ayakta tutabilecek bir yerli burjuva sınıfı henüz olmadığından, bu dönemde Türk mimarlar kendilerine iş alanı açmak ve toplumsal statülerini geliştirmek için oldukça çaba sarf etmişlerdir (Sayar, 2004). Devletçilik, milliyetçilik ilkelerinin vurgu kazandığı Cumhuriyet ortamında, Türk mimarlar milli bir mimarinin yabancılar tarafından oluşturulamayacağını vurgulamışlar; devletin sipariş usulü direkt yabancı mimarlara verdiği kamu yapılarının “müsabaka” yoluyla elde edilmesi gerektiğine dair farklı yayın organları üzerinden seslerini duyurmaya çalışmışlardır (Macaroğlu, 1933). Bu çabalar bir süre sonra karşılık görmeye başlamış ve bu doğrultuda yarışmalar, Türk mimarlarına, yeni devlet rejiminin sembolü olacak kamu yapılarının inşası için çağırılan yabancı mimarlara karşı kendilerini var etme fırsatı sunmuştur.

Cumhuriyet'in yeni yüzü olacak başkent için dönemin ilk mimari proje yarışması 1925 yılında açılan, Ankara Şehremaneti (Belediyesi)'nin düzenlediği “Ankara’da inşa olunacak münferid hane planları” konulu yarışma olmuştur. 1933 yılında açılan ve bir Türk mimarının kazandığı Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından açılan Sergi Evi Yarışması ise, Türk mimarlık tarihi için önemli bir kırılma noktasını temsil eder. Şartnamesinde, ‘modern mimari tarzında’ olması yönünde bir taleple açılan yarışmaya 10’u yabancı 26 katılım sağlanmıştır. İtalyan mimar Paolo Vietti ile Şevki Balmumcu'nun projelerini eşdeğer bulursa da Balmumcu'nun projesi daha ekonomik görülerek birincilik verilmiş ve bu Türk mimarının artık kendini kanıtlayabilecek

seviyeye geldiğinin göstergesi olarak memnuniyet uyandırmıştır. Şevki Balmumcu'nun birinciliği alan projesi, düz çatısı, yatay ve dikey hacimlerden oluşan kompozisyonel dengesi, yuvarlatılmış köşeleri, yatay şerit pencereleri ve saat kulesi ile Batı modernist estetiğini Türkiye'de en iyi temsil eden örneklerden olmuştur. Sibel Bozdoğan'ın (2002) da belirttiği gibi yapı, 1934'te tamamlanmasının ardından Ankara'nın kültürel ve mimari ikonu haline gelmiştir.

Sonraki süreçte bu yarışmalara Seyfi Arkan'ın birinci olduğu İller Bankası Binası (1935), Zeki Sayar'ın birincilik aldığı İzmir Hal Santrali (1935), Rebii Gorbon'un ödül aldığı Karaköy Yolcu Salonu Binası (1936), Rüknettin Güney'in birinci olduğu Kadıköy Halkevi (1938), Nazif Asaf ve Emin Necip'in kazandığı Sivas Halkevi (1939) yarışmaları eklenmiştir. Bu yarışmalarda Avrupalı mimarların ağır ve klasik tasarımları içinde Türk mimarlarının belirgin modernist projeleri kolayca ayrılmaktadır (Sayar, 2004). Sayar'a göre (2004), Batı'da yeni ve sıra dışı fikirlerin arandığı yarışma modeli yanında, Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki yarışmalar, uygulamaya dönük bir hedef içermektedir ve Türk mimarının meslek pratiklerini sürdürebilmesi için gerekli “meşrutiyet zeminini” oluşturmuştur. Bu doğrultuda dönemin yarışmaları, ideolojik yapı ile mimarlık üretimi arasındaki ilişkileri yansıtır. Ve buna rağmen, “modern”in ve “yeni”nin deneyimlendiği bir ortama sahne olmuşlardır. Yarışmalar sonucu elde edilen yapı stoku, her ne kadar derin bir eleştirel zemine sahip değilseler de, sonraki dönemlerde örnek alınan bir özene ve kaliteye sahiptir.

2.3. Yeniden Milli; Yerel ve Moderni Uzlaştırma Arayışları (1940-1949)

1940'lı yıllara damgasını vuran yerli ve milli mimari arayışları karşılığını İkinci Ulusal Mimarlık Akımı'nda bulmuştur. Birinci ve İkinci Ulusal Mimarlık Akımları arasındaki ortak nokta geleneğe dair arayışlarıdır. İkinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın en belirgin farkı ise, referansını Osmanlı mimarlığı yerine Türk geleneksel sivil konut mimarisinden almaya çalışmasıdır. Bu dönemin temel belirleyici karakteri Güzel Sanatlar Akademisi'nde kurguladığı Milli Mimari Seminerleri ve 1940 yılında Arkitekt dergisinde yayımlanan “Yerli Mimariye Doğru” başlıklı yazısı ile Sedat Hakkı Eldem olmuş; “kültürel öz” arayışlarına temellenen bu yaklaşım ulus geneline yayılmıştır. Modern ve milli olanı uzlaştırmak isteyen bu yaklaşım her ne kadar geleneksel Türk

mimarlığına öykünse de, Alman Nazi mimarlığından ve İtalyan Faşist mimarlığından izler de taşımaktadır (Sayar, 2004). Bu dönemin yarışmaları arasında sayılabilecek Adana Belediye Sarayı (1944, Kemali Söylemezoğlu), Adana Adalet Sarayı (1945, Abidin Mortaş, Nizamettin Doğu, Feyyaz Tüzüner), İstanbul Radyoevi (1945, İsmail Utkular, Doğan Erginbaş, Ömer Güney), İstanbul Adalet Sarayı (1948, Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat), İzmir Merkez Bankası (1950, Orhan Bolak) söz konusu mimari dili net olarak yansıtmaktadır.

Bu dönem için kuşkusuz en önemli yarışmalardan biri Atatürk'ün anıt mezarı için 1941 yılında açılan Anıtkabir Uluslararası Yarışması'dır. Yarışmaya, ekonomik buhran yüzünden, dünyaca ünlü mimarlar gibi çoğu askerliğini yapan genç Türk mimarları da katılamamıştır. Gönderilen toplam 47 proje kaliteleri açısından, jüri tarafından mimarlık ortamında tatmin edici bulunmamıştır (Kolcu, 2005). Jüri üç projeyi seçerek uygulama tercihinin hükümete bırakmış; hükümet de Emin Onat ve Orhan Arda tarafından kazanılan projeyi tercih etmiştir. Yapı temelde İkinci Ulusal Mimarlık dilini benimsemekle birlikte, hizmet ettiği işlev yönünde birçok sembol ve imge barındırmaktadır.

1930-1950 arası dönemin yarışmaları genel olarak, devletleşme sürecine hizmet eden araçlardan biri olarak görülür. Bunda mimarlık örgütlenmesinin gelişmekte oluşu, belirli bir yarışmalar yönetmeliğinin olmaması da etkilidir. Bir yanda devlet bürokrasisi Cumhuriyet ideolojisini yarışmalar aracılığıyla uygular ve uygulatırken; diğer yandan da Türk mimarlar kendilerini yarışmalar yolu ile bürokratik çevreye kabul ettirmişlerdir. Hasan Özbay (1993), 1930 - 1950 döneminde yarışma yöntemi ile genç Cumhuriyet'in mimarlık kültürünün tüm yurda yayılmak istediğini belirtir. Karaaslan (1998, 118-122) da, bu dönemin mimarlığını şu şekilde değerlendirir: *“Cumhuriyet aydını, uzmanı, bağımsız bir aydın değildir çoğu kez. Genellikle devlet hizmetinde, devlet adına hareket eden bir uzmandır, dolayısıyla mimarisi de öyle olmuştur. Türkiye’de bu dönemde etkili olan 1. ve 2. Ulusal Mimari de devlet ideolojisiyle ilgilidir.”*

2.4. “Enternasyonel” Etkilerle Yeniden Modern (1950-1979)

1950’li yıllar, öncesinde uluslararası ilişkileri Avrupa ile sınırlı olan Türkiye için, özellikle Amerikan kaynaklı yardımların da etkisiyle, tüm kültürel alanlarda “Amerikanlaşma”yı ifade etmektedir. Bu doğrultuda bu dönemde

üretilen yapı stokunun çok yoğun olarak Uluslararası Üslub'un (Enternasyonal Stil) izlerini taşıdığı görülmektedir. Ancak dönüşümün sadece biçimsel değil, daha köklü ve yapısal olduğunu söylemek mümkündür. Bu döneme kadar devlet ve devlet seçkinleri tarafından belirlenen mimarlık ortamına, özel sektör, istekleri, beğenileri ve değer yargılarıyla dahil olmuştur. Yeni dönemin getirdiği çarşı, büro, ofis gibi yapı tipleri kendilerine özgü şemalarıyla yapı tipleri oluşturmuş, öncesinde ağırlıkla kamuya bağlı olan mimarlara ek olarak serbest mimarlık ofisleri artmıştır.

İkinci Ulusal Mimarlık anlayışındaki çözümler, İstanbul Adalet Sarayı Proje Yarışması (1948) ile başlar (Batur, 1983). Sedad Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın birinciliği kazanan projeleri, bir önceki dönem öncülüğünü yaptıkları ulusalcı izlerden arındırılmış, sade ve işlevsel bir tasarımdır. İstanbul Belediye Sarayı (1953, Nevzat Erol), Anadolu Kulübü Büyükkada Otel (1952, Turgut Cansever, Abdurrahman Hancı), Sakarya Hükümet Konağı (1955, Enis Kortan, Nişan Yaubyan, Avyerinos Andoniadis, Harutyun Vapurciyan), Kocatepe Camisi (1957, Vedat Dalokay) ve TC Brüksel Pavyonu (1957, Utarit İzgi, Muhlis Türkmen, İhsan Türegün, Hamdi Şensoy), İzmir Türk Ticaret Bankası (1951, Enver Tokay, Ali Kızıltan, Lütfi Zeren) gibi yarışma projeleri dönemin önemli modernist yapılarının üretimine olanak sağlar. Bu tarihten itibaren Türk mimarlık ortamında, Enternasyonal Stil'in modernist dili, çok katlı betonarme iskeletleri ve cam kaplı yüzeyleri, tekil ve yatay blokları giderek yaygınlaşır. Strüktürel arayışları, plan kurguları ve kütle plastikleri ile bu yapılar modernist anlayışlarının içerisindeki yerele duyarlı arayışları ile de dikkat çekmektedirler (Sayar, 2004).

60'lı yıllar Uluslararası Üslubu tek yaklaşım biçimi olmaktan çıkararak farklı ve çoğulcu yaklaşımları mimarlık ortamına soksa da Brütalizm, Organik Mimarlık, Rejyonalizm, Organimsi Mimarlık gibi farklı eğilimler hala daha modernizmin farklı çeşitlemelerini sunarlar. Bunlar içinde en belirgin olanı, prizmanın geometrisini koruyan fakat bunu küçük boyutlarda yineleyerek çok parçalı bir plan tipolojisine dönüştüren yaklaşımdır. Türkiye'de dönemin mimarlık ortamına hakim olan çok parçalı plan tipolojisi, mimarlık yarışmalarında da net olarak yansıma bulmuştur. Uygun ölçülerde parçalanarak hafifletilmiş, araziye yayılmış, az katlı kütleler, koridorların yerine avlular önermek, dönemin mimarları arasında giderek yaygınlaşmıştır. Böylece oluşan/oluşturulan belirli şemalar, işlev gruplarından bağımsız, proje yarışmalarında tekrar tekrar kullanılmış ve meşrulaştırılmıştır. 1960'lı yıllara kadar daha anıtsal ve ideolojik izler taşıyan mimari anlayış yavaş yavaş terkedilerek

insan ölçeği kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Önceki dönemin jüri raporlarında uygulamaya dönük kaygılar, inşaat maliyetinin düşük tutulması talepleri yerini çevreyle bağlamla ilişki ve tarihi dokuya duyarlılık arayışlarına bırakmıştır. Dönem mimarlığında olduğu gibi, yarışmalarda da seramik rölyefler, heykeller, grafik öğeler sıklıkla gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda tasarlanan Stad Oteli (1964, Sami Sisa, Doğan Tekeli, Metin Hepgüler), ODTÜ Yerleşkesi (1961, Altuğ ve Behruz Çinici), Milli Eğitim Bakanlığı (1962, Yılmaz Tuncer, Vedat Özsan, Yılmaz Sanlı, Güner Acar), Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesi (1962, Yılmaz Sanlı, Güner Acar, Yılmaz Tuncer), Antalya Bölge Müzesi (1964, Metin Hepgüler, Doğan Tekeli, Sami S. Sisa) bu tasarım modelinde üretilen nitelikli örneklerdendir. 1953 yılında mimarlık ofislerini açan Sami Sisa ve Doğan Tekeli dönem yarışmalarını, Türk mimarlarına ikinci bir eğitim olanağı veren “okul ortamları” olarak tanımlamışlardır (Sayar, 2004).

Dolayısıyla bu dönemde mimari proje yarışmaları, mimarlık meslek ortamını canlandırmış; serbest ofislerin çoğalmasını teşvik etmiştir. Benzer bir hareketlilik planlama disiplini için de söz konusu olmuş; İller Bankası tarafından büyük kentler için açılan planlama yarışmaları, planlama paradigmasının bilimsel anlamda kabul edilerek gelişmesinde etken olmuştur. Öte yandan, mimari proje yarışmaları, tekrarlayan jüri üyeleri ve dolayısıyla ödülde benzer isimlerin sürekliliğine dair eleştirilere de konu olmuştur (Aygün, 2004). 60’ların sonuna gelindiğinde, Bayındırlık Bakanlığı bağımsız yarışmalar açmaya başlamış, 1969-70 arasında açılan 9 yarışma Mimarlar Odası’nca boykot edilmiş; 1971 yılında ise Bakanlık ve Oda ortak olarak yeni bir yönetmelik oluşturmuştur.

Bu süreç, ‘tip proje’ kavramının artmasını getirmiş; farklı fonksiyonlar, benzer yapı kütlelerinin içine yerleştirilmiştir. Mimari çeşitliliğe ve tasarımsal zenginliğe olanak tanımayan bu durum, şartnamelerde yer alan kısıtlayıcı faktörler ve yarışmacıların nasıl bir bina yapmaları gerektiğine ilişkin öngörülerle de ilişkilidir. 1970 sonrası Bakanlıkça açılan pek çok hükümet konağı yarışması (Gümüşhane Hükümet Konağı, 1971; Hatay Hükümet Konağı, 1972; Kocaeli Hükümet Konağı, 1972; Sivas Hükümet Konağı, 1972, Sinop Hükümet Konağı, 1973; Bingöl Hükümet Konağı, 1974; Çankırı Hükümet Konağı, 1975) buna örnek olarak verilebilir.

2.5. Postmodern Çağın Yansımaları (1980-2000)

80'lerde başlayan tüketim ve iletişim çağı, ekonomik büyüme ve mekânsal gelişim, döneme damgasını vuran temel konular olmuştur. Büyük sermaye gruplarının inşaat ve gayrimenkul sektörüne yatırım yapmaya başlaması; mimarlık gündemine alışveriş merkezleri, iş merkezleri, banka binaları, turizm yapıları, endüstri yapıları, büyük toplu konut siteleri gibi yapı türleri eklemiştir. Mimari yarışmalarda da özel sektörün söz sahibi olduğu, çok sayıda doğrudan sipariş düzenine dayanan davetli yarışma açıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra hem her alanda pompalanan bireyselleşme ve özgürlük vurgusu, hem de görsel imgeye artan düzeyde verilen önem, mimari yapıları kimliğin dışavurumunun, kurumun / kişinin prestijini yansıtmanın bir aracı haline getirmeye başlamıştır. Yapıların imge değeri yüksek bir nesne olarak görülmesiyle, mimarlık kendi disiplininin kriterleri yerine, pazar ortamının değerleri ile üretilmeye başlamıştır. Bu, yapının formların arayışlarından, cephe kaplamalarına varan ölçüde bir "gösteriş" arayışını beraberinde getirmiştir.

80'lerin başlarında, önceki dönemin birikimi üzerine yerleşen ve adeta şablonlaşan, sıradanlaşan ve tipleşen bir yarışma stoğundan söz etmek mümkündür. Balamir'in (2003) de belirttiği gibi, zemin katlar geçirgenliklerini kaybetmiş; anıtsal kütleler ve imgesel dil neoklasikleşmiş; mimarlık tip projelere indirgenmiştir. Öte yandan zamanla farklılık ve çeşitlilik içeren arayışlar gözlemlenir. Uluslararası üslup ve modern eğilimler büyük oranda terk edilmiş; Postmodernizm adı altında Bağlamsalcılık, Yöreselcilik, Tarihselcilik, Yapıbozumculuk gibi geniş bir yelpazede ürünler ortaya çıkmıştır. Şevki Vanlı, bu dönem mimarlığını birkaç ana başlık üzerinden tarifler (Vanlı, 2006). Bunlardan biri gelenekselci ve geçmişe bağımlı mimari arayışlardır. Diğerleri tamamen bireysel arayışlar doğrultusunda farklı, irrasyonel, herhangi bir sebepten bağımsız gelecekçi olmaya çalışanlardır. Bunların yanında, söz konusu karmaşık arayışlara karşı, tepkisel modernistler ve minimalistler olduğundan bahseder. Ayrıca işlevsel problemlerin çözümüne odaklanan, uygulanabilir ve yerel teknolojilerle yetinen, rasyonel, akılcı yaklaşımların da olduğunu belirtir. Ancak öncesinde görsel kümeleme yapılabilecek bir yapı stoğu varken, bunun görsel çeşitlilikten çok kimliksizliğe dönüştüğünü söylemektedir.

Yarışmalarda da izlenen çoğulcu eğilimler temelde iki ana başlık üzerinden okunabilir. Bir yanda "tarih, kültür, gelenek" gibi kavramların

yapının imajını kuvvetlendirmek hedefiyle kullanıldığı; Anadolu, Roma, Selçuklu, Osmanlı gibi farklı kültürlerin imgelerini eklektik olarak bir araya getiren arayışlar; diğer yanda, kentsel kimlik ve imge kurgulama hedefiyle geometrik kütle arayışları, ışık, doku, malzeme gibi araziye, yere ve bağlama özgü niteliklerin öne çıkartılmasıyla bir mimari dil kurma çabasıdır. İlkine Ankara Büyükşehir Belediye Sarayı Yarışması (1985, Yüksel Erdemir, Cem Açıkkol) birincilik ödülü; ikinci yaklaşıma ise Filiz Erkal ve Coşkun Erkal'ın Ankara Atatürk Kültür Merkezi (1981), Milli Reasürans T.A.Ş (1985, Şandor Hadi, Sevinç Hadi), Gaziosmanpaşa Hükümet Konağı Binası (1984, Tamer Başbuğ, Hasan Özbay) örnek verilebilir.

1990'lara gelindiğinde ise, 80'lerden gelen postmodernist ve tarihselci yaklaşımlar sürmekle birlikte yavaş yavaş sadeleşmeye doğru bir yönelim başlar. Hacıbektaş-ı Veli Kültür Merkezi Yarışması (1992, Merih Karaaslan, Mürşit Günday) tarihselci arayışların sürdürdüğü örneklerden biridir. Öte yandan giderek, mimarın eğilimleri doğrultusunda referansını tarih, teknoloji, uluslararası akımlar vb. çeşitli ortamlardan alabilen ve serbestleşme olarak genellenebilecek bir yaklaşım geçerlilik kazanmıştır. Belirli mimar profilleri doğrultusunda çeşitlenen bu arayışlar, yeni ve farklı olanı bulma çabası olarak yorumlanabilir ve bu çaba da dönemin imge ve prestij odaklı beklentileriyle ilişkilendirilebilir. Buna dönem yarışmalarından Expo'92 Sevilla Dünya Sergisi Türkiye Pavyonu Yarışması (1989, Öner Tokcan, Hulusi Gönül, İlder Tokcan); Atakule Alışveriş Merkezi Mimari Proje Yarışması (1989, Ragıp Buluç); Ted Ankara Koleji Yerleşkesi ve Eğitim Tesisleri Mimari Proje Yarışması (1997, Neşet Arolat, Şaziment Arolat); Atatürk Kültür Merkezi Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Konser Salonu Yarışması (1995, Özcan Uygur, Semra Uygur) formlal çeşitlemelerin denendiği örnekler olarak gösterilebilir.

Bu noktada dönem mimarlığında öne çıkan Dekonstrüktivizm akımının ülkedeki etkisinden de bahsetmek gerekir. Bunun yarışmalardaki yansımalarından biri, 1992 tarihli TMMOB Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yarışması birincilik ödülü (Biol Gültekin, Aytekin Gültekin)'dür. Bir yandan da sürdürülebilirlik kavramının 90'larla birlikte yarışma terminolojisine giren bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bunun proje yarışmalarında görünür hale gelişi 2000'li yılları bulacaktır.

2.6. 2000 Sonrası Dönem

2000’li yıllar küresel ölçekteki değişimler paralelinde, yapı elde etme süreçlerinde sivil inisiyatifin daha etkin rol oynamasının gerekliliğine inançla, mimari proje yarışmalarının öne çıktığı bir süreci de getirmiştir. Dönemin tartışmalarında yarışmaların, meslek pratiğinin tartışıldığı, yeniden üretildiği, evrensel değerlerin sorgulandığı bir düşünce pratiği olması, meslek alanının tüm dinamiklerinin katılımını teşvik eden bir platforma dönüşmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Aygün, 2004). 2003 yılında, günümüzde de hala yürürlükte olan, Kamu İhale Kurumu tarafından 4743 sayılı Kamu İhale Kanunu’na göre “Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği” çıkarılmıştır. Bu doğrultuda kentsel tasarım ölçeğindeki yarışma projelerinin sayıca önemli oranda arttığı görülmektedir. Ayrıca kamu kurumları kadar özel sektörün de çok sayıda ulusal ölçekli yarışma ve öğrenci yarışması açtığı bir döneme geçilmiştir. Bu süreçte, kamu sektörünün yanı sıra özel sektörün de mimari proje yarışmaları açmasının ve mimar sayısındaki artışın, mimari proje yarışmalarına duyulan ilgi ve katılımı artırdığı görülmektedir (Uysal, 2010). Özellikle 2012-2018 yılları arasında faaliyetini sürdüren “Yarışmayla Yap” oluşumunun, yarışma sayısında önemli bir artışa neden olduğu görülmektedir. Ancak bununla birlikte bu dönemde gerek Mimarlar Odası tarafından periyodik olarak düzenlenen Yarışmalar Sempozyumları, gerekse Yarışmayla Yap Toplantıları’nda görülebileceği üzere, açılan yarışma sayısına oranla, kazananların uygulanma oranı oldukça düşüktür (Şahin, 2014).

Sayar (2004), 90’ların ikinci yarısı ve 2000’lerde yarışmalarda modernizmin yalın geometrik diline dönüşün varlığından, teknolojinin, yeni yapı malzemelerinin ve sembolik unsurların varlığından bahseder. Bu dönem yarışma projelerinin, gerek teknoloji gerekse mimari tasarım-ifade açısından yenilikçi yaklaşımlar içerdiğini söylemek mümkündür. Bu yalınlık arayışları, sonraki yıllarda bilgisayar destekli çizim ve tasarım pratiklerinin mimarlık ortamına girmesiyle pekişecek ve çeşitlenecektir. Yine bu dönem yarışmalarının katılımcı profilinin daha çok genç mimarlardan oluştuğu bilinmektedir (Avcı, 2013; Zahra, 2009).

2000’li yıllarla birlikte dünya genelinde yükselen kapitalist anlayış ve neo-liberal politikalar, 21.yüzyıl mimarlık pratiklerinde imge odaklı arayışların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda kapalı siteler, alışveriş merkezleri ve benzeri mega ölçekli, karma işlevli yapıların arttığı ve kentsel

mekanda ayrıştırıcı etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu çerçevede dönem yarışmalarında kamusal anlamda bir araya getirici sorgular içeren ağırlar ağırlıklıdır. Bir diğer öne çıkan konu başlığı ise, sürdürülebilir ve ekolojik beklentilerle açılan yarışmalar olmuştur. Bunlara verilen yanıtlar içinde dönem mimarlığında çok farklı yaklaşımlar mevcut olsa da, abartılı arayışlar taşımadan alana dair özgün bir tavır ortaya koyabilen projelerin ödüllendirildiği, bağlama uyum ve kamusal taşıyan önerilere ağırlıkla değer verildiği görülmektedir.

Öte yandan, Nizam Onur Sönmez ve Onur Keskin (2017), “Yarışmalara Katılacaklar İçin Şema Rehberi” başlıklı yazılarında, giderek daha fazla belirli yaklaşımların tekrar ettiği, yarışmaların moda yaklaşımlar çerçevesinde döndüğü iddiasındadırlar. 2009-2011 ve 2014-2015 aralıklarında gerçekleştirilen mimarlık yarışmalarının ödüllerini inceleyerek sıklıkla tekrarlayan, ödül alan, ya da rağbet görmeyen kütle kompozisyonlarını ve cephe elemanlarını şemalaştırmışlardır. Onlara göre dönem yarışmaları, üzerinde uzlaşılan jenerik bileşenler ve tanıdık şemaların seçimiyle sonuçlanma eğilimindedir ve yarışma süreci benzer alternatifler arasından en iyisinin seçildiği bir optimizasyon problemine dönüşmüştür. Yazarlar, belirli bir mimarlık ortamından yarışmalar ortamına ithal edilen yeni bir motif ya da şemanın kabul görürse kendi modasını yarattığı, tümünden yeni olanın şansının düşük olduğu ve benimsenen, ödül alan projelerin aslında denene denene kabul görmüş, geliştirilmiş şemalara dayandığını öne sürmektedirler. Ve sonuçta yeninin arandığı ya da üretildiği bir ortamdan ziyade, dışa ve güncel mimarlık pratiğimize kapalı, bağımsız bir “yarışma mimarlığı ortamı”ndan bahsediler.

Ancak Alexander Pfanzelt’in (2013) de belirttiği gibi birçok yarışma hala mimarlık adına önemli teorik tartışmalar barındırır ve etkilidir. Bize kendi yorumumuz, görsellerimiz ve fikirlerimizle önerilerini çakıştırma fırsatı vererek, sonuç projeden çok sürecin önemini göstermekte ve kavramsal olarak okunabilir olan bir vizyon geliştirmektedirler.

3. 2000 YILI SONRASI ULUSAL MİMARİ PROJE YARIŞMALARININ FORMSAL ANALİZİ

Anlamli bir bütün oluşturmak üzere düzenlenen form ve elemanları, mimari kompozisyona belirli bir ifade kazandırır. Bu doğrultuda bir mimari ürünü tanımlayabilmek, değerlendirebilmek, yorumlayabilmek için formun temel alınması doğaldır. Mimari formun tasarlanma sürecinde farklı

dönemlerde formun kütesel var oluşunun değişkenlik gösterdiği ve buna bağlı olarak mimari temsiliyetin değiştiği izlenmektedir. Örneğin Modern Dönem; genel anlamda basit, asal, yalın, kübik formları esas alırken, mimari temsilin oldukça sade bir ifade edindiği, fonksiyon ve malzeme bütünlüğünün önemsendiği görülmektedir. Postmodern Dönem’de ise yalınlığın aksine karmaşa, eklektik anlayış, tarihi ve kültürel referanslı, çeşitli ya da çok parçalı formlar gözlenir (Usta, 1994). Tüm bu ifade biçimleri ister istemez dönemin ideolojik, kültürel, toplumsal arka planıyla da ilişkilenen kodlar, sembolik göndermeler barındırır.

Mimari formun anlamsal ve işlevsel nitelikleri bir yana bırakıldığında formu tanımlamaktaki ilk koşulun, mantıksal bir düzene bağlı olarak geometrik kuruluşun nasıl olduğu ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Oranlar ve ölçüler, iç ve dış mekânın biçimlendirilmesi ve bunlar arasındaki ilişkilerin saptanması formun biçimlendirilmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Usta (1994)’nın da belirttiği gibi mimari bir formun çözümlenmesi; formu oluşturan elemanlar, elemanlara uygulanan işlemler, elemanlar arasındaki ilişkiler, elemanların organizasyonu başlıklarının belirlenmesine ilişkindir.

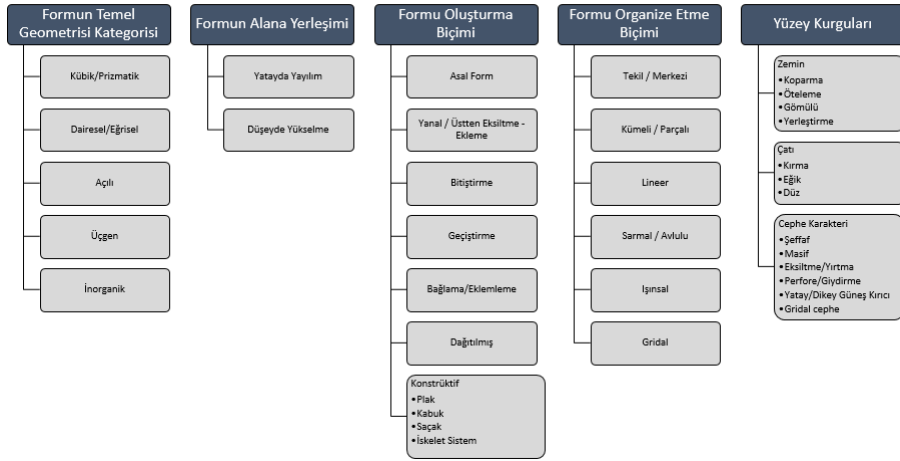
Esen Onat, “Mimarlık, Form ve Geometri” (1995) başlıklı kitabında asal formların saf veya işlenerek kullanıldığını belirtir. Asal formların işlenmesini boşaltmalar (yanal, üstten, kapsamlı); eklemeler (yanal, üste, yanal ve üste); parçalanmalar, deformasyon, bütünleştirme (bitiştirme, bağlama, girişirme) olarak kategorize eder. Bunun yanı sıra asal formların düzenlenmesinde noktasal düzenlemeler, kümesel düzenlemeler, çizgisel düzenlemeler, sarmal düzenlemeler, ışınsal düzenlemeler, salkımsal düzenlemeler, ızgarasal düzenlemeler şeklinde yedi yaklaşım sıralar. Benzer bir çözümlenme F.Ching’in “Biçim, Mekân ve Düzen” (2004) kitabında da görülür. Biçimsel transformasyonlar, eksiltmeli biçimler, eklemeli biçimler, eklemeli ve eksiltmeli biçimler olarak ayrıştırılır; mekânsal ilişkiler iç içe geçmiş mekânlar, bitişik mekânlar, ortak bir mekân aracılığıyla birbirine bağlanan mekânlar olarak belirtilir. Biçim ve mekân organizasyonları, merkezi, çizgisel, ışınsal, kümeli, gridal organizasyonlar olarak sıralanır. Ayrıca biçim ve mekân ilişkisinde taban düzlemi, baş üstü düzlemi ve cephe düzleminin kurgulanma şekilleri açıklanır.

Çalışma kapsamında 2000 yılı mimari proje yarışmalarının formal analizine odaklanan bir analiz yöntemi geliştirilmiştir.

3.1. Metodoloji

Yöntemde, form ve onu oluşturan elemanlar arasındaki ilişkilerin geometrik ve dizimsel açıdan kuruluşu farklı boyutlarda ele alınmış ve her bir mimari ürün için,

- formun temel kategorisi (formun tanımı)
- formun alana yerleşimi
- formun oluşturulma biçimi (formu oluşturan elemanlar arasındaki dizilim ilişkileri)
- formun organize edilme biçimi
- yüzey kurgularının sorgulandığı matrisler oluşturulmuştur. Söz konusu başlıklar ve alt parametreler Ching'in, Onat'ın, Usta'nın çözümlenmeleri esas alınarak mimari proje yarışmalarına uygun olacak şekilde dönüştürülerek kurgulanmıştır. Söz konusu başlıklar ve alt parametreleri Şekil 2'deki gibidir.

Şekil 2. Analizde kullanılan parametreler bütünü

Analize ilişkin dökümler üzerinden formsal analiz başlıklarına göre genel ve tipolojik okumalara gidilmiş; analiz döneminin içindeki ilk ve ikinci on yıllık dönem arasında kıyaslamalar yapılmıştır. Tezin beşinci ve sonuç bölümünde, söz konusu analiz doğrultusunda genel bir değerlendirme Türk

mimarlık ortamı ve önceki dönem yarışmalarıyla ilişkili çıkarsamalar yapılmıştır.

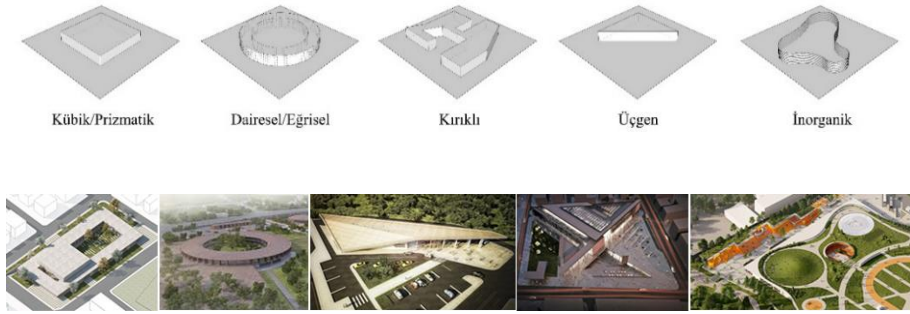
Analizlerdeki temel hedef mimari üretimlerdeki form yaklaşımlarına odaklanmak olduğundan, uygulamaya yönelik mimari proje yarışmalarına odaklanılmış, bu doğrultuda kentsel tasarım ölçeğindeki yarışmalar (53 adet) kapsam dışı bırakılmıştır. Benzer şekilde genel nitelikteki tasarım yarışmaları, anıt odaklı yarışmalar ve fikir projesi yarışmaları (76 adet) da analizlere alınmamıştır. Öte yandan isminde kentsel tasarım yarışması geçmekle birlikte içeriği mimari ölçekte kalan birkaç yarışma analizlere dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra yine hedeflerden biri serbest yaklaşımları okumak olduğundan, daha kısıtlı sonuçlara erişildiği düşünülen davetli yarışmalar (11 adet) da kapsam dışındadır. Son olarak belirli bir formu şartlayan tipolojilere dair yarışmalar (stadyum, havaalanı, kule) (2 adet) farklı eğilimlerin gözlenmesine olanak sağlamaması doğrultusunda analizlere dahil edilmemiştir. Geriye kalan 114 adet “Mimari Proje Yarışması” bu çalışma kapsamında ele alınan proje stoğunu oluşturmaktadır. Bunların verilerine erişilebilen tüm ödülleri (10 yarışmanın verisine erişilememiştir), toplamda 104 adet yarışma, 764 adet ödül, Şekil 2’de sunulan parametreler çerçevesinde kategorize edilerek analiz edilmiştir. Yarışmalardan 41 tanesi (302 ödül) 2000-2010 yılları arasında, 63 tanesi (462 ödül) 2011-2020 yılları arasındadır. Öncelikle yöntemdeki tüm başlıklar üzerinden incelemeler yapılmış, sonrasında yapı tiplerine göre çapraz okumalara geçilerek dönemler arasında kıyaslamalara gidilmiştir.

Örneklemin yaklaşık yarısı belediye ve benzeri idari yapıları içermektedir. 2000-2010 aralığına oranla 2010-2020 yılları arasında idari yapılar dışındaki ticari, kültürel, sanatsal işlevli projelerin oransal olarak arttığı görülmektedir.

3.2. Formun Temel Geometrisine İlişkin Analizler

“Formun Temel Geometrisi Kategorisi” tasarımda kullanılan formu oluşturan temel geometrik biçimdir. Asal geometrik biçimler temelde küp, prizma, piramit, silindir, koni, küre olarak sıralanabilir (Onat, 1995; Ching, 2004). Farklı oluşturma ve organize etme biçimleri doğrultusunda form çok çeşitli müdahaleler görebilir. Ancak hedef, görsel olarak algılanan baskın geometrinin ne olduğunu tespit etmektir. Bu doğrultuda analizlerde mimari ürünlerdeki baskın geometrinin asal geometrik biçimlerden hangisi olduğu 5

temel kategori üzerinden (kübik/prizmatik, dairesel/eğrisel, açılı, üçgen, inoranik) tespit edilmiş; farklı geometrileri aynı anda içeren örneklerde, birden çok işaretleme yapılmıştır. Her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer ödül örneği Şekil 3’de sunulmaktadır.

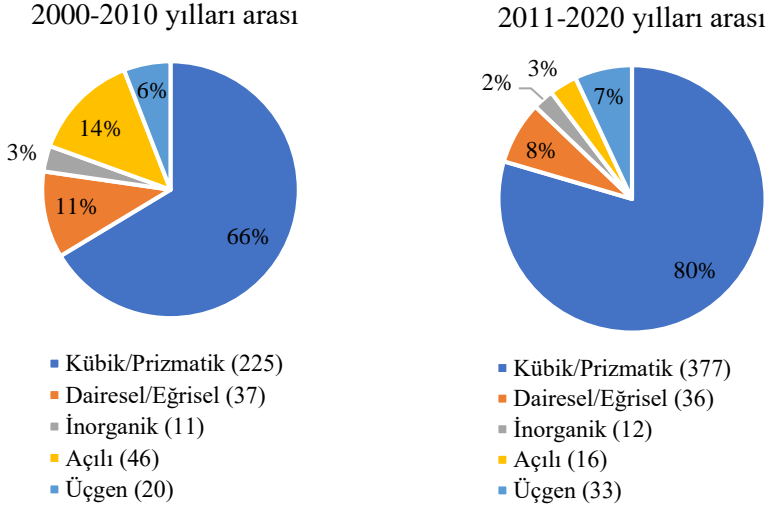

Şekil 3. (sırasıyla soldan sağa) Kübik/Prizmatik, İzmir Selçuk Belediyesi Kültür ve Gençlik Merkezi Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül / Dairesel/Eğrisel, Ahlat Gençlik Kampı Mimari Proje Yarışması, 4.mansiyon / Açılı, Lüleburgaz Belediyesi Şehirlerarası Otobüs Terminali Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül / Üçgen, Çanakkale Belediyesi “Yeşil” Yerel Yönetim ve Kültür Merkezi Binası ile Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Ulusal Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül / İnorganik, Bursa Atatürk Spor Salonu Mimari Proje Yarışması, 3.Ödül ([Arkitera, 2020](#); [Arkiv, 2020](#))

Formun temel geometrisinin kullanım sıklığına bakıldığında, kübik ve prizmatik formlarının örneklem içinde en sık tercih edilen geometri olduğu görülmektedir. Toplamda, Kübik/Prizmatik geometriyi kullanan proje sayısı 602 (%74), Dairesel/Eğrisel geometriyi kullanan proje sayısı 73 (%9), İnorganik geometriyi kullanan proje sayısı 23 (%3), Açılı geometriyi kullanan proje sayısı 62 (%8), Üçgen geometriyi kullanan proje sayısı 53 (%6)’tür.

Öte yandan bu tercihlerin yıllara göre dağılımları incelendiğinde (Şekil 4), ikinci on yıllık dönemde, ilk on yıllık döneme oranla açılı geometrilerin çok daha az, kübik/prizmatik geometrilerin daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Bunu, asal geometrik formlara dair artan bir eğilim ya da giderek sadeleşen ve rafineleşen bir eğilim olarak okumak mümkündür. Eğrisel ve inorganik formlar her iki dönem için de, az sayıda ancak farklı denemelerin varlığını ortaya koymaktadır ve bunların genellikle mansiyon ve satın alma ödüllerinde tekrarlandığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, aynı anda birden fazla geometri içeren proje sayısı 49 olarak saptanmıştır. Temel geometrik

formlardan birden fazlasını kullanan projelerin 36 tanesi 2000-2010; 13 tanesi 2011-2020 aralığındadır.

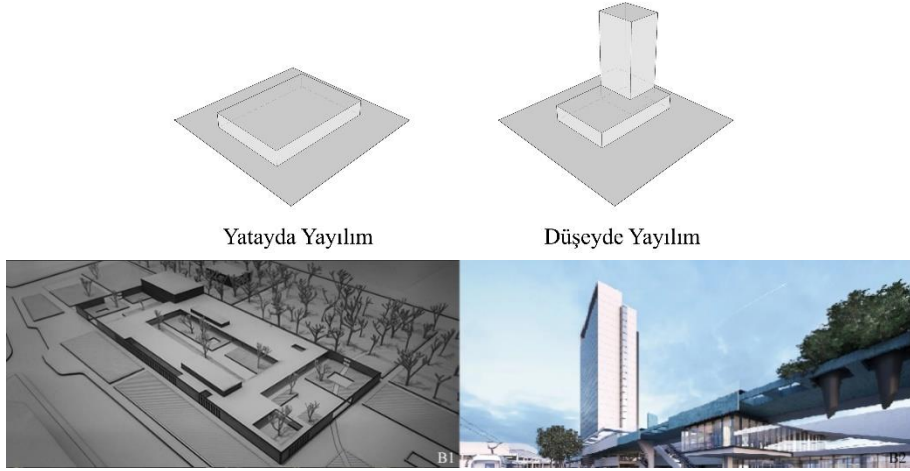
Şekil 4. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda kullanılan temel form tercihleri

Asal geometrik formlar yarışmalarda her zaman popüler olmuştur. Ancak 1980-2000 arası dönem, 2000'lerin ilk yıllarına da etkilerini bırakacak şekilde, farklı asal geometrilerin yan yana bitiştirilerek ya da geçiştirilerek kullanılmasıyla karakterizedir. Daire, üçgen, elips gibi formlarla prizmatik formların kombine edildiği grafik kompozisyonlar yaygındır. Ancak ikinci on yıllık dönemde bu yaklaşımlar giderek rafineleşmiş; farklı geometrilerin birleşimlerindense tek bir asal geometrinin çeşitlemeleri, ekleme çıkarma eksiltme yoluyla aranmıştır.

3.3. Formun Alana Yerleşimine İlişkin Analizler

Mimari tasarım yarışmalarında “Formun Alana Yerleşimi”, sonuç biçimi belirleyici parametrelerden biridir. Temelde yatayda yayılım az katlı yapılaşmayı, düşeyde yayılım ise çok katlı yapılaşmayı kapsamaktadır. Ancak analizlerde düşey yükselme, özellikle geniş arazilerde, belirli bir bölgeye toplanan ve kuleleşme hissi veren çok katlı yığılmalar olarak

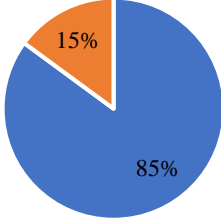
değerlendirilmiştir. Her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer ödül örneği Şekil 5’de sunulmaktadır.

Şekil 5: (sırasıyla soldan sağa) Yatayda Yayılım, Çanakkale Savaşı Araştırma Merkezi Mimari Proje Yarışması, 4.Mansiyon / Düşeyde Yayılım, İzmir Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Entegrasyon Merkezi ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Ulusal Mimari Proje Yarışması 3.Ödül (Arkitera, 2020; Arkiv, 2020)

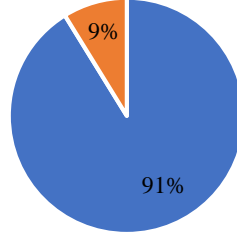
Formun alana yerleşimine dair sayısal verilere bakıldığında incelenen aralıktaki projeler ağırlıklı yatay bir yerleşimi tercih etmiştir. Yatayda Yayılım yerleşimini kullanan proje sayısı 720 (%89), Düşeyde Yükselme içeren proje sayısı 92 (%92)'dir. Bunların yıllara göre dağılımları ise Şekil 6'da sunulmaktadır. İkinci on yıllık dönemde tercihlerin yatayda yayılımdan yana arttığı görülmektedir. Düşey yükselme genellikle dar parsellerde ve 7-8 katlı bloklar şeklindedir. Geniş arazilerde olmasına rağmen düşey bir yükselme ya da kuleleşme içeren az sayıda örnek bulunmaktadır. Bununla birlikte hem düşeyde yükselme arayışında olan hem de yatayda yayılan 51 proje saptanmıştır. Bunların 35 tanesinin 2000-2010 aralığında, 16 tanesinin 2011-2020 aralığında olması da yatayda yayılıma doğru değişen eğilim bulgusunu destekler niteliktedir.

2000-2010 yılları arası

■ Yatayda Yayılım (285)
■ Düşeyde Yükselme (50)

2011-2020 yılları arası

■ Yatayda Yayılım (435)
■ Düşeyde Yükselme (42)

Şekil 6. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda formun alana yerleşimine ilişkin tercihler

2000 öncesi daha yüksek katlı yapılaşma ve düşey kurgular varken; 2000’li yıllarda yatayda yayılan formların hakim olması ilgi çekicidir. Gerek ülke gerekse dünya mimarlığında 2000’li yıllar teknolojinin özellikle yüksek yapı yapma olanakları doğrultusunda son derece geliştiği; özellikle ülkenin metropol kentlerinde gökdelenlerin çok sayıda arttığı bir döneme işaret etmektedir. Buna rağmen yarışmalardaki baskın tercihin yatayda yayılım olması, gerek küresel gerekse ulusal ölçekte gündemde olan yatay mimari konusundaki farkındalıkla da ilişkilidir. Yatayda yayılımın toplumsal ve kültürel açıdan olumlu yanları, insan ölçeğiyle, doğal ve yapılı çevreyle ilişkilene potansiyeli, proje raporlarında da desteklenerek vurgulanmaktadır.

3.4. Formu Oluşturma Biçimine İlişkin Analizler

Analizlerde formu oluşturma biçimi, temelde F.Ching’in ve E.Onat’ın ana başlıkları doğrultusunda şekillendirilmiş, ancak günümüz mimari proje yarışmalarının dinamikleri çerçevesinde yorumlanmış ve şu şekilde alt başlıklara ayrılmıştır:

- **Asal Form:** temel geometrik formun belirgin bir müdahaleye tabi tutulmadan saf olarak kullanıldığı örnekler

• Yanal / Üstten Eksiltme-Ekleme: formun yan yüzeylerinden ya da üstten yapılan eksiltme, boşaltmalar ya da asal geometrik forma, farklı form/kütlelerin eklendiği örnekler (ekleme olarak adlandırılabilmesi için eklenen formlar, ana kütleyle göre oransal açıdan daha küçük olmalıdır)

• Bitiştirme: farklı geometrik biçimlerin yüzeysel temas esas olmak kaydıyla yan yana getirildiği ya da dizildiği örnekler

• Geçişirme: farklı geometrik biçimlerin iç içe geçirildiği örnekler

• Bağlama/Ekleme: farklı geometrik biçimlerin birbiriyle entegre edilmek hedefiyle, köprü, saçak vb. gibi bir ikincil mimari eleman aracılığıyla bağlandığı örnekler

• Dağıtılmış: geometrik biçimlerin birbirinden uzakta konumlandırıldığı ve herhangi bir biçimsel entegrasyon içermediği örnekler

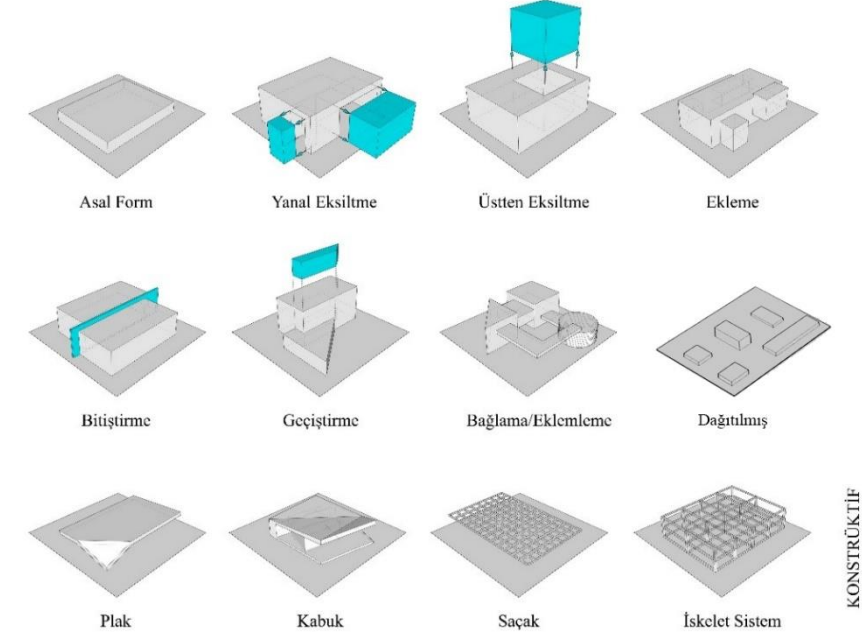
• Konstrüktif: biçimin kurgulanmasında baskın bir şekilde belirginleşen Plak / Kabuk / Saçak / İskelet Sistem gibi konstrüktif öğelerin kullanıldığı örnekler

Her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer ödül örneği Şekil 7'de sunulmaktadır.

Formu oluşturma biçimine dair sayısal verilerine bakıldığında Asal Form kullanımı içeren proje sayısı 259 (%17), Yanal/Üstten Eksiltme –Ekleme kullanımı içeren proje sayısı 335 (%22), Bitiştirme içeren proje sayısı 119 (%8), Geçişirme içeren proje sayısı 200 (%13), Bağlama/Ekleme içeren proje sayısı 172 (%11), Dağıtılmış formların oluşturduğu proje sayısı 84 (%5), Konstrüktif elemanlar ile oluşturulmuş -Plak ile 63 (%11), Kabuk ile 119 (%8), Saçak ile 118 (%8), İskelet sistem ile 61 (%4) proje tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında, en sık tercih edilen yöntem asal formun saf olarak kullanımı ya da ekleme-eksiltme aracılığıyla yorumlanmasıdır. Bunu farklı formların geçirilmesi ya da eklenmesi izlemektedir. Öte yandan konstrüktif ifadenin bunlarla aynı anda kullanımının çok sık tercih edildiği görülmektedir. Bu örneklerde genelde, diğer yöntemlere ek olarak kabuk, saçak, plak ya da iskelet sistem bileşenleri güçlü bir şekilde vurgulanmıştır.

Formu oluştururken söz konusu yöntemlerden sadece birini kullanarak ödül alan proje sayısı 2000-2010 yılları arasında 77 iken, 2011-2020 arasında

145'dir. Bu da yukarıda değinildiği gibi, sadeleşme ve rafineleşme yönündeki eğilimin varlığını destekler niteliktedir.

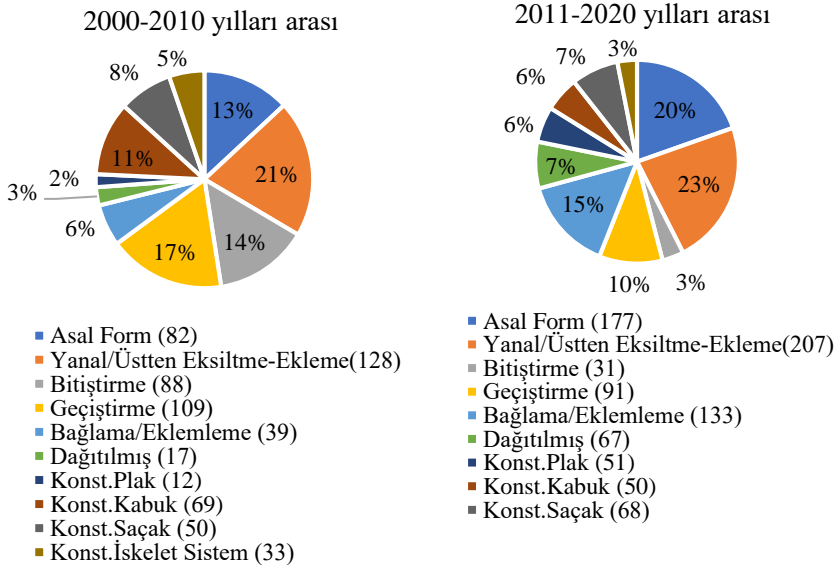

Şekil 7: (sırasıyla soldan sağa ve yukardan aşağıya) Asal Form, Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi ve Yakın Çevresi MPY,1.Ödül / Yanal Eksiltme, İzmir Kalkınma Ajansı Hizmet Binası Yarışması, 3. Ödül / Üstten Eksiltme, Lüleburgaz Yıldızları Kadın Akademisi MPY,1.Ödül / Ekleme, Balıkesir Büyükşehir Bel. Hizmet Binası Yarışması, 2. Ödül / Geçişirme, Konak Belediyesi Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 3.Ödül / Bitiştirme, İnegöl Bel. Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 3.Ödül / Bağlama-Ekleme, Çaycuma Bilim Merkezi Mimari Proje Yarışması, 5.Mansiyon/ Dağıtılmış, Lüleburgaz Yıldızları Yüzme Akademisi Yarışması, 2.Ödül / Konstrüktif-Plak, İzmir Selçuk Belediyesi Kültür ve Gençlik Merkezi Mimari Proje Yarışması,1.Ödül / Konstrüktif-Kabuk, Lüleburgaz Bel. Şehirlerarası Otobüs Terminali Mimari Proje Yarışması,4.Satın Alma/ Konstrüktif-

Saçak, Evka 3 Sosyal Merkez ve Aktarma İstasyonu Yarışması, 1.Ödül/ Konstrüktif-İskelet Sistem, İzmir Büyükşehir Bel. Ana Transfer Merkezi Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül (Arkitera, 2020; Arkiv, 2020)

Bitiştirme şeklinde ifade edilen, farklı formların yan yana dizilmesiyle oluşturulan mekânsal kurgular ikinci on yıllık dönemde çok daha az tercih edilmiştir. Bunun yerine birbiriyle geçiştirme ya da bağlama-ekleme yoluyla ilişkilenen daha entegre kurgulara yönelinmiştir. Bu, formu organize etme biçimi olarak aynı dönemde avlulu plan tipolojilerinin yaygınlaşmasıyla da ilişkilidir. Bir avlu etrafında organize edilen kümeli yapı kütlelerinde iç-dış mekan ilişkisinin korunaklı bir şekilde sağlanabilmesi için mekanları birbirine ya başka bir ara mekanla, ya bir saçakla, ya da bir plakla bağlanmıştır. Plak ve saçak kullanımının ikinci on yıllık dönemde artması da bunu destekler niteliktedir.

Bununla birlikte asal form kullanımının ikinci on yılda, ilk on yıllık döneme oranla önemli oranda artmasıyla paralel, asal formun yanal ya da üstten eksiltilmesi yoluyla, ya da oranlı eklemeler ile çeşitlenen arayışlar sıklıkla gözlemlenmektedir. Dağıtılmış mekânsal kurgular, az sayıda tercih edilmekle birlikte, mansiyon ve satın alma ödülllerinde rastlanan tercihler olmuştur (Şekil 8).

Şekil 8. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda formu oluşturma biçimine ilişkin tercihler

İlk on yıllık dönemde formsal kompozisyonlarının daha iki boyutlu olduğu gözlenmektedir. Sonrasında ise formsal kompozisyonun grafik bir etki arayışının ötesinde 3 boyutlu mekan kurmak üzere bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak bu durum sadece daha estetik ürünleri değil, üç boyutlu düşünme ve hacimsel ilişki arama konularında da yetkin formsal kurguları beraberinde getirmiştir. Plan kurgusunun birebir düşeye taşındığı ve 3 boyutlu arayışların sınırlı kaldığı önceki dönem yarışmalarına oranla, amfi kurguları, zemin ötelemeleri, üzerinde yürünen çatılar, eksi kot ve topografik hareket arayışlarının arttığı görülmektedir.

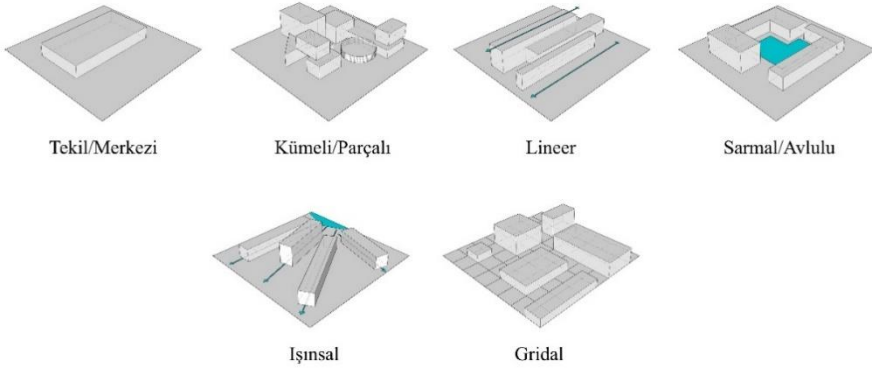
Formu oluştururken farklı konstrüktif hareketlerden faydalanma alışkanlığının 2000 öncesinden farklılaşan bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin ilk on yıllık dönemde kabuk etkisi adeta keşfedilmiş; belirli yıl aralıklarında ardıl olarak tekrarlanmış, sonrasında birden bire kullanılmayan bir öge haline dönüşmüştür. Kütle ifadesinde baskın “kabuk” kullanımı, özellikle 2008-2010 aralığında yaygın bir eğilim olmuş; kalın döşemeler şeklinde vurgulanan, dönen, kıvrılan, bazı durumlarda zeminle, topografyayla bütünleşen, bazı durumlarda cephe ifadesini oluşturan çeşitlemeleri üretilmiştir. Plak kullanımı ikinci on yıllık dönemde artarken, kabuk ve saçak kurguları ile iskelet sistem vurgusunun önemli oranda azaldığı görülmektedir. Saçak kullanımının ise ikinci on yıllık dönemin modası olduğu söylenebilir. Benzer şekilde iskelet sisteminin konstrüktif ifadesi dekonstrüktivizm akımının da etkileriyle ilk on yıllık dönemde daha fazla iken, ikinci on yıllık dönemde çok az kullanılmıştır. Dolayısıyla yapısal elemanlara temellenen bu ifade biçimlerinin belirli aralıklarla adeta “moda” olan eğilimler olduğu söylenebilir.

3.5. Formu Organize Etme Biçimine Analizler

Bu başlık altında yer alan parametreler, her ne kadar öncelikle plan şeması ile ilişkili gibi görünse de F.Ching’in ve E.Onat’ın da belirttiği gibi formu organize eden temel düzenleme ilkeleridir. Analizler kapsamında

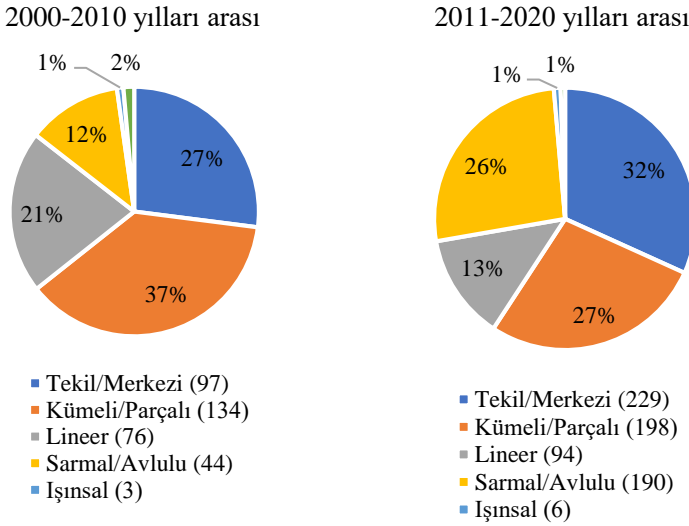
- Tekil/Merkezi: tekil ve bütüncül ya da merkezi bir mekan kurgusu içerecek şekilde biçimlendirilmiş kütle formlarını,
- Kümeli/Parçalı: parçalı veya kümelenmiş formlardan oluşturulmuş kütle organizasyonlarını,

- Lineer: ince uzun bir form ve mekânsal örgütlenme yaratan kütle organizasyonlarını,
- Sarmal/Avlulu: bir avlu etrafında örgütlenmiş form ya da formlardan oluşan kütle organizasyonlarını,
- Işınsal: radyal bir kurguda örgütlenmiş formlardan oluşan kütle organizasyonlarını,
- Gridal: bir grid üzerinden örgütlenmiş formlar içeren kütle organizasyonlarını ifade etmektedir. Her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer ödül örneği Şekil 9’da sunulmaktadır.

Şekil 9: Tekil-Merkezi, Kore Savaşı Anma Alanı ve Ziyaretçi Merkezi Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül/ Kümeli-Parçalı, Beylikdüzü Belediyesi Cemevi ve Kültür Merkezi Yarışması, 1.Ödül / Lineer, TESKİ Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 1.Mansiyon / Sarmal-Avlulu, İzmir Büyükşehir Belediyesi Ana Transfer Merkezi Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül / Işınsal, Dışişleri Bakanlığı Yerleşkesi Mimari Proje Yarışması, 3.Mansiyon / Gridal, Annemin İş Benim Geleceğim: “Borusan Neşe Fabrikası” Mimari Proje Yarışması, 3.ödül ([Arkitera, 2020](#); [Arkiv, 2020](#))

Formu oluşturma biçimine dair sayısal verilerine bakıldığında Tekil/Merkezi organizasyonlu 326 proje (%30), Kümeli/Parçalı 332 proje (%30), Lineer 170 proje (%16), Sarmal/Avlulu 234 proje (%22), Işınsal 9 proje (%1), Gridal 9 proje (%1) saptanmıştır. Tekil kütle kullanımı ile parçalı ya da kümeli form kurguları sıklıkla tercih edilmektedir. Avlulu kütle kurguları ya da lineer kütleler de çokça olduğu, ışınsal ya da gridal kurguların çok az tercih edildiği görülmektedir.

Şekil 10. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda formu organize etme biçimine ilişkin tercihler

İlk on yıllık dönemde lineer kurgular da daha baskındır. 1980-2000 arası dönemde daha sıklıkla tercih edilen ışınsal ve dağınık yerleşimler, gridal ızgaralara oturtulmuş planlar ise neredeyse 2000'lerde terk edilmiş gibidir. Tekil ya da merkezi kurgular her iki on yıllık dönemde sıklıkla tercih edilse de, ikinci on yıllık dönemde daha fazla örnek bulunduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, parçalı ya da kümeli kütle ve mekan organizasyonları özellikle ilk on yıllık dönemde oransal olarak daha fazladır (Şekil 10). Bu, dönemin çok sayıda açılan idari hizmet binalarının büyük ölçekli programlarıyla ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte tekil/merkezi organizasyonlar ile kümeli/parçalı organizasyonlar arasında dönemsel olarak gidip gelen bir eğilim olduğunu söylemek mümkündür. Belirli dönemlerde tekil/merkezi formlar

daha çok tercih edilmiş ve ödüllendirilmiş; bunun ardından kümeli/parçalı formlara artan bir eğilim gelmiştir. Kümeli/parçalı organizasyonların yoğun olduğu 2006-2010 aralığında tekil/merkezi formlar daha az iken; 2011-2015 yılında tekil/merkezi formlar artmış, 2016'da yerini tekrar kümeli/parçalı formlara bırakmıştır.

Öte yandan kümeli/parçalı yapılaşma tercihlerinin ya da sarmal/avlulu organizasyonların tercih edilen bir eğilim olması; bu dönemde kamusal kavramı üzerinde artan sorgularla paralel olarak avlulaşmanın ve onun getirdiği mekânsal zenginliğin tercih edilmesiyle ilişkilidir. Zemin hareketleri, zeminde kütleli boşaltmalar, geniş amfiler, gömülü avlular, yeşil dokunun bu avlularla geçiştirilmesi de bunu destekler yönde kullanılmış ve dönemin baskın eğilimi kamusal odak ya da odaklar yaratma düşüncesi olmuştur. Tekil / merkezi organizasyonlar içeren yapıların da ağırlıkla bir iç boşluk etrafında organize edildiği düşünülürse, 'kamusal ve ortak yaşam fikri'nin ortak alanların tasarımına etkisi daha net görülebilir. Bu durum neredeyse tüm yapı tipolojilerinde baskındır ancak eski dönemin resmi idari yapılarının yüzünü dönüştüren bir eğilim olarak daha şeffaf, daha kamusal belediye ve yönetim yapıları bu döneme damgasını vurmuştur denebilir.

3.6. Zemin/Çatı/Cephe Yüzeyleri Kurgusuna İlişkin Analizler

Yüzey kurguları alt kategorisinde Zemin, Çatı ve baskın Cephe Karakteri analiz edilmiştir. Zemin, çatı ve cephe gibi yapının temel yüzeylerinde yapılan hareketler biçimin ve formun şekillenmesinde belirleyicidir. Bu doğrultuda başlıklar, yüzeylerde baskın bir karakter gösterdikleri ölçüde değerlendirilerek analiz edilmiş, gerekli görüldüğünde birden çok parametre aynı anda işaretlenmiştir. Ancak temel olan, forma genel karakterini veren baskın niteliğin ne olduğunu tespit edebilmektir.

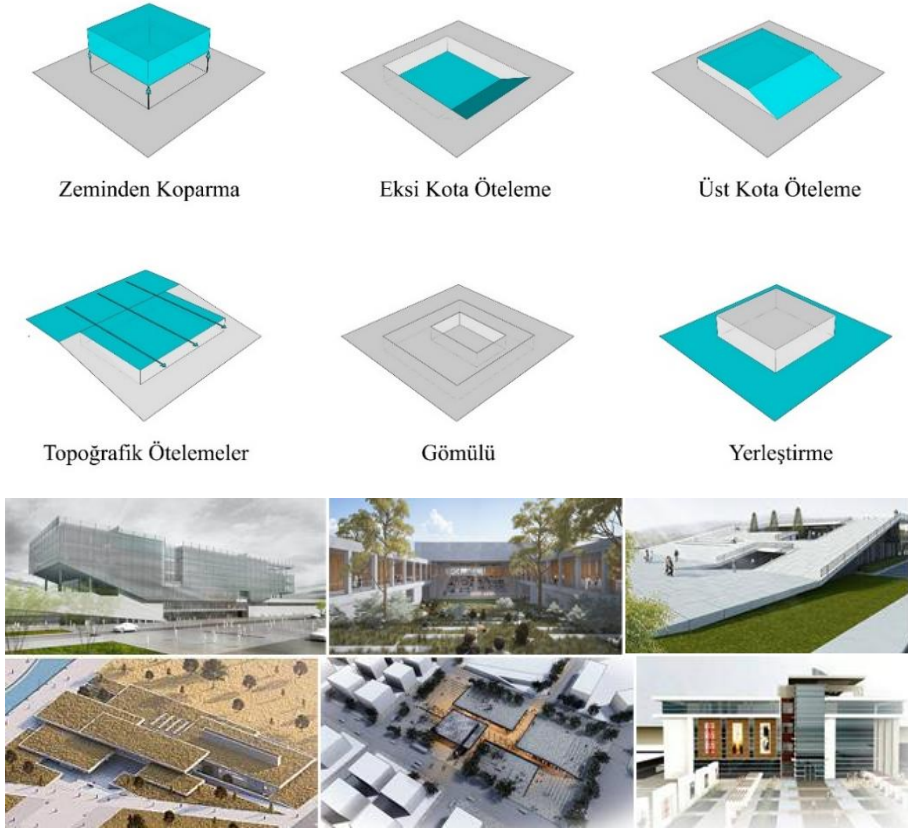
Zemin düzleminde;

- Zeminden Koparma: kısmen ya da bütünde formun yer düzleminde kopartılarak boşaltıldığı örnekleri,

- Öteleme: formun şekillendirilmesine etki edecek düzeyde eksi kota ötelenen yüzeylerin, üst kota yönlendiren amfilerin var olduğu ya da farklı kotların kullanılarak, arazi yüzeyinin, topografyanın ötelenmesi yoluyla formun şekillendirildiği örnekleri,

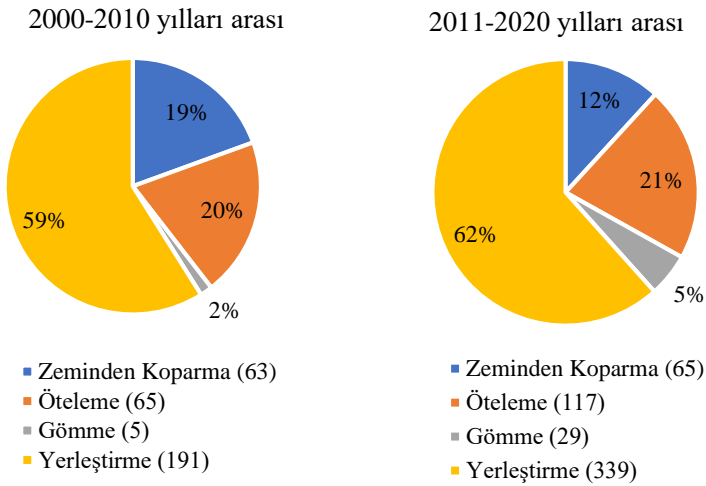
• **Gömülü:** formun ve mekânsal örgütlenmenin büyük ölçüde arazinin eksi kotunda şekillendirildiği örnekleri,

• **Yerleştirme:** araziye yukarıdakilerden herhangi biri olmadan formun direkt olarak yerleştirildiği örnekleri ifade etmektedir. Zemine ilişkin her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer ödül örneği Şekil 11’de sunulmaktadır.

Şekil 11. Zeminden Kopartma, Manisa Belediyesi Hizmet Binası ve Çevresi Ulusal Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül / Eski Kota Öteleme, İzmir Selçuk Belediyesi Kültür ve Gençlik Merkezi Yarışması, 1.Ödül / Üst Kota Öteleme, Çaycuma Spor Merkezi Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül / Topografik Ötelemeler, Mimar Sinan Müzesi ve Mimarlık Merkezi Ulusal Mimari Proje Yarışması 3.Ödül / Gömme, İzmir Selçuk Belediyesi Kültür ve Gençlik Merkezi Yarışması, 2.Ödül / Yerleştirme, Varsak Belediyesi Belediye Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül (Arkitera, 2020; Arkiv, 2020)

Projelerin zemin kurgularının sayısal verilerine bakıldığında Zeminden Kopartma yapan proje 128 adet (%60), Öteleme yapan 182 adet (%21), Gömme yapan 34 adet (%4), Yerleştirme yapan 530 (%60) adet proje tespit edilmiştir. Buradan görülen, toplamda zemin hareketine dair arayışların bütün örneklem içinde düşük oranda olduğudur. Ancak yıllara göre detaylı dağılıma bakıldığında gömme ve zemindeki artı-eksi kota ötelemelerin ya da topografik hareket denemelerinin ikinci on yıllık dönemde arttığını söylemek mümkündür. Bu, sadece yatayda değil, düşeyde de mekânsal ilişki ve üç boyutlu hacimsel etki arayışlarının varlığını göstermektedir. Söz konusu eğilimlerin belirli yıllarda (2006, 2009, 2011, 2015, 2016) daha yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin gömme eğiliminin 2016 yılında oldukça popüler olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 12).

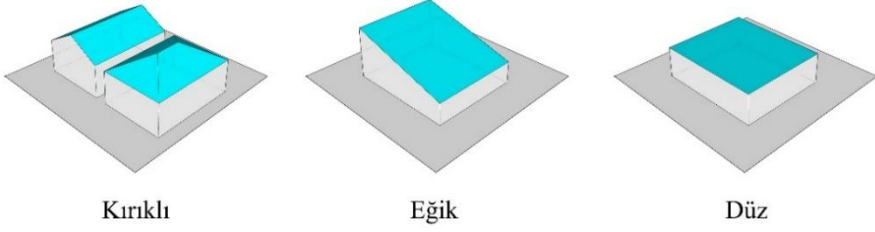

Şekil 12. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda zemin yüzeyi kurgusuna ilişkin tercihler

Çatı düzleminde;

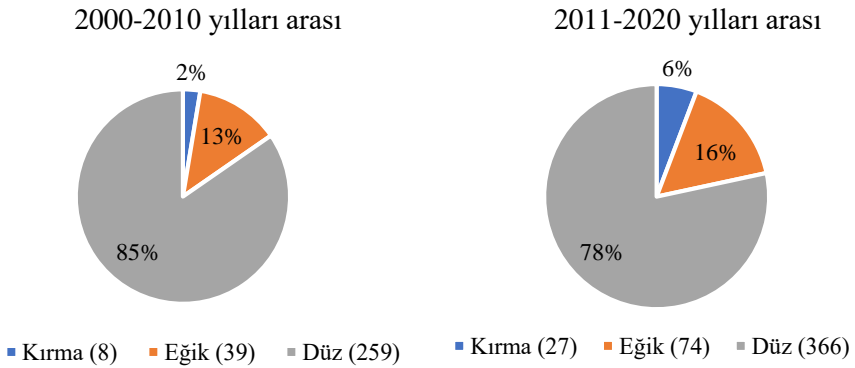
- Kıırma: beşik, topuz, vb. birden çok kırıklığa sahip çatı kurgularını,
- Eğik: tek yöne eğimin var olduğu çatı kurgularını,
- Düz: düz çatı kurgularını,

kapsamaktadır. Çatıya ilişkin her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer ödül örneği Şekil 13'de sunulmaktadır.

Şekil 13. Kırma (F1), Bornova Belediyesi Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül / Eğik (F2), Lapseki Hükümet Konağı ve Çevresi Mimari Proje Yarışması, 1.Ödül / Düz(F3), Danıştay Başkanlığı Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül (Arkitera, 2020; Arkiv, 2020)

Projelerin Çatı kurgularınının sayısal verilerine bakıldığında ise Kırma çatı kullanan proje 35 adet (%4), Eğik çatı kullanan proje 114 (%15), Düz çatı kullanan proje sayısı 625 (%81) adet olarak tespit edilmiştir. Düz çatı tercihi önemli ölçüde öndedir. İklimsel ya da yerel özelliklerden bağımsız, düz çatı imgesine yönelik bu yığılma, sadece görsel arayış kaygılarına dayandırılabilir. Zira üçüncü boyut kaygılarıyla farklı formsal denemeler sonrasında, sadece iklimsel gereklilik nedeniyle kırma çatı kullanımı mimarların uzak durduğu bir şey olmaktadır (Şekil 14).

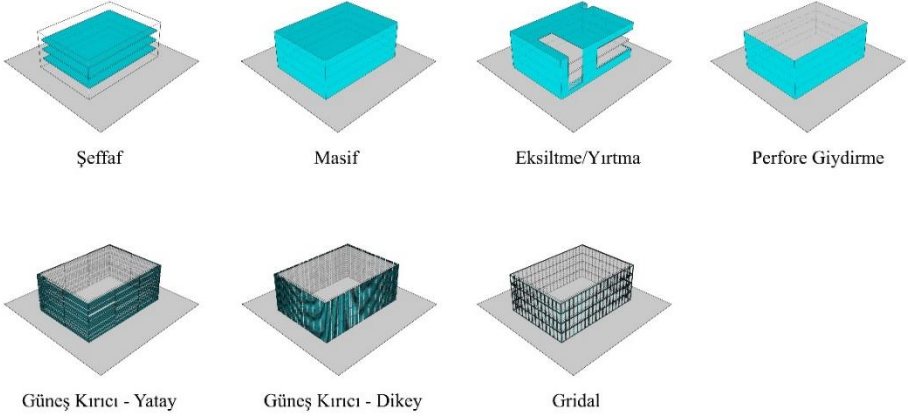
Şekil 14. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda çatı yüzeyi kurgusuna ilişkin tercihler

Öte yandan kırma çatının yetkin ve soyut geometrik yorumlamalarını içeren örnekler de bulunmakta ve daha çok ikinci on yıllık dönemde yer almaktadır. Bunlar genellikle kırma çatının kabuk etkisiyle daha soyut geometrilerle elde edildiği arayışlar barındırmaktadır. Eğik ve kırma çatı arayışlarına kendi içinde bakıldığında 2008-2011 ve 2015-2016 aralığında ardıl tekrarlar göze çarpmaktadır.

Cephe düzleminde ise;

- Şeffaf: ağırlıklı cam ve transparan cephe kurgularının baskın olduğu örnekleri,
- Masif: ağırlıklı sağır yüzeylerin baskın olduğu örnekleri,
- Eksiltme/Yırtma: ağırlıklı masif yüzeylerde eksiltme, soyma yoluyla kurgulanan cephe örneklerini,
- Perfore/Giydirme: perfore (delikli) ya da benzeri bir giydirme cephenin baskın olduğu örnekleri,
- Yatay / Dikey Güneş Kırıcı: yatay ya da dikey elemanlar, güneş kırıcıların baskın olduğu örnekleri,
- Gridal: belirli bir grid ya da kafes üzerinden kurgulanmış cephe örneklerini, ifade etmektedir. Cepheye ilişkin her bir analiz kategorisine ait kavramsal şema ve birer örnek Şekil 15’de sunulmaktadır.

Projelerin Baskın Cephe Karakteri verilerine bakıldığında Şeffaf cephe ağırlıklı 332 proje (%25), Masif cephe ağırlıklı 427 proje (%33), Eksiltme/Yırtma ile cephe kurgulayan 169 proje (%13), Perfore Giydirmeye cephe kullanan 79 proje (%6), Yatay/Dikey Güneş Kırıcı kullanımının baskın olduğu 219 proje (%17) ve Gridal cephe karakteri içeren 84 proje (%6) bulunmaktadır.

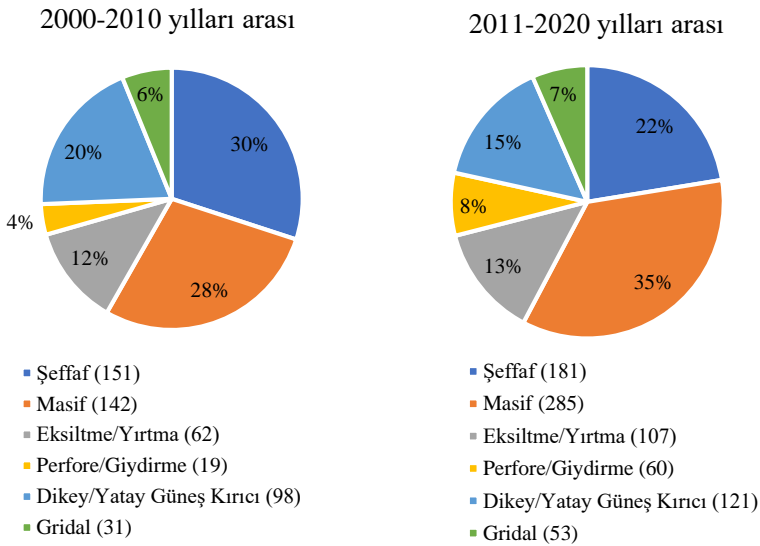

Şekil 15. Şeffaf, Bornova Belediye Binası ve Çevresi Mimari Proje Yarışması, 4.Mansiyon / Masif, Rauf Denктаş Anıt Mezarı ve Müzesi Uluslararası Proje Yarışması,1.Ödül / Eksiltme-Yırtma, Eskişehir Ticaret Odası Hizmet Binası, Fuar - Sergi ve Kongre Merkezi, Sosyal Tesisleri Ulusal Mimari Proje Yarışması,1.Ödül / Perfore-Giydirme, Adana Ticaret Odası Hizmet Binası Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül / Güneş Kırıcı Yatay-Dikey, Konak Belediyesi Hizmet Binası ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Mimari Proje Yarışması,Eşdeğer Mansiyon / Gridal, Trabzon Eski Tekel Binası Yeniden Canlandırma Mimari Proje Yarışması, 2.Ödül (Arkitera, 2020; Arkiv, 2020)

Cephe dilinde en çok tercih edilenin baskın bir masif karakter arayışı olması ve bunun ardından şeffaflık kurgusunun gelmesi, temelde mimarların cephede denge arayışlarına bağlıdır. Ancak bu 2000’li yılların başında daha çok iki boyutlu dolu-boş etkisi ile çözümlenirken; 2020’lere doğru gidildiğinde

kütle kurgularıyla ilişkilenen ve hacimleşen doluluklar-boşluklar görülmektedir (Şekil 16).

İkinci on yıllık dönemde şeffaflığın yoğun olduğu cephe dillerine daha az rastlanmaktadır. Bu, dönem mimarlık pratiğinde sıklıkla uygulanan şeffaf cephelerin, temizleme, bakım ve klimatizasyon sorunları doğurması doğrultusunda gelişen bir eleştiri olarak yorumlanabilir. Belirli dönem aralıklarında (2006, 2009-2011, 2015-2016) sıklıkla tercih edilen yatay-dikey güneş kırıcılar ya da gridal kafes benzeri cephe elemanları buna bir çözüm bulma çabası olmuştur. Perfore ya da giydirme cepheler ise daha çok metal CNC kesim teknolojisinin gelişerek Türk mimarlık ortamında yaygınlaştığı 2010-2015 aralığında sıklıkla kullanılmıştır. Ancak bunların ağırlıklı metal malzemeden üretilmesi ve ısınma-soğuma problemlerine neden olması, kısa süre içinde bu yöndeki eğilimi azaltmıştır.

Şekil 16. 2000-2010 ve 2011-2020 arasında yarışmalarda cephe yüzeyi kurgusuna ilişkin tercihler

Aynı işleve sahip binaların farklı iklim ve bölgelerde tasarlansalar da benzer cepheler içermeleri, cephenin iklimsel verilerden çok formsal tercihlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Güneş kırıcı kullanılan cephelerin yataylık ya da düşeylik tercihlerinin, güneş hareketlerinden bağımsız bir şekilde formsal kaygıların tamamlayıcısı, ya da zaman zaman

kolaya kaçacak şekilde şeffaflığı dengeleyici elemanlar olarak şekillendiği görülmektedir. Yatay-dikey güneş kırıcı cepheler, 2002'den bu yana en çok tercih edilen cephe karakterleri olmuştur.

3.7. Tipolojik Çözümlemeler

Örneklemedeki yarışma stoğu, belediye binaları, yönetim yapıları, kültür-sanat işlevli yapılar, ticari işlevli yapılar ve yaşam merkezleri, konut/konaklama yapıları, ulaşım yapıları, spor yapıları, eğitim yapıları ve dini yapılar olmak üzere 9 farklı tipoloji üzerinden parametreler bağlamında incelendiğinde, yapı tiplerine göre çeşitlenen eğilimler de ortaya çıkmaktadır.

Belediye Yapıları kapsamında toplam 209 proje [2000-2010 arası 14 yarışma (110 proje), 2011-2020 arasında 15 yarışma (99 proje)]; diğer Yönetim Yapıları kapsamında toplam 161 proje [2000-2010 arası 13 yarışma (110 proje), 2011-2020 arasında 10 yarışma (51 proje)]; Kültür/Sanat Yapıları kapsamında toplam 121 proje [2000-2010 arası 8 yarışma (54 proje) , 2011-2020 arasında 10 yarışma (67 proje)]; Ticaret / Yaşam Merkezi Yapıları kapsamında toplam 57 proje [2000-2010 arası 2 yarışma (18 proje) , 2011-2020 arasında 5 yarışma (39 proje)]; Ulaşım Yapıları kapsamında toplam 52 proje [2000-2010 arası 1 yarışma (6 proje), 2011-2020 arasında 5 yarışma (46 proje)]; Spor Yapıları yarışma projeleri kapsamında 2000-2010 arası yarışma yoktur, 2011-2020 arasında 2 yarışma (14 proje); Eğitim Yapıları kapsamında toplam 94 proje [2000-2010 arası 2 yarışma (9 proje) , 2011-2020 arasında 10 yarışma (85 proje)]; Dini Yapılar kapsamında 2000-2010 arası yarışma yoktur, 2011-2020 arasında 4 yarışma (32 proje) incelenmiştir.

Formun alana yerleşimi konusunda düşeyde yükselmenin en yoğun olduğu tipoloji belediyeler ve yönetim yapılarıdır. Yönetim yapılarında ikinci on yıllık dönemde kuleleşme eğiliminin yüksek olduğu görülmektedir ve bu eğilim diğer tipolojilere oranla daha fazladır. Düşeyde yükselmenin hiç tercih edilmediği tipoloji ise ticaret/yaşam merkezleridir.

Formun temel geometrisine bütünde bakıldığında, kübik prizmatik tercihlerin en çok spor yapılarında, belediyelerde ve ticaret/yaşam merkezlerinde tercih edildiği görülmektedir. Belediye ve yönetim yapılarında ilk on yıllık dönemde daha sık tercih edilen dairesel/eğrisel ve açılı geometrilerin zaman içinde terk edildiği anlaşılmaktadır. Dairesel/eğrisel geometriler en çok dini yapılarda, açılı geometrilerin ulaşım yapılarında, üçgen

geometrilerin kültür/sanat merkezlerinde, inorganik geometrilerin ise eğitim yapılarında yoğunlaştığı söylenebilir. Farklı geometriler genelde hep belirli oranda denenişir olsa da, ödöl gruplarında ilk üç ödölden çok mansiyonlar ve satın almalarda kendilerine yer bulmaktadırlar.

Formu oluşturma biçimine bakıldığında asal form ve onunla ilişkilenen ekleme-eksiltmelerin en yoğun yönetim yapılarında ve belediyelerde kullanıldığı görölmektedir. Geçişirme en çok dini yapılarda, bağlama-ekleme ise en çok eğitim yapılarında tercih edilmiştir. Dağıtılmış formlar az tercih edilen bir kategori olmakla birlikte en çok ticaret/yaşam merkezlerinde kullanılmıştır.

Kültür/Sanat yapılarında konstrüktif denemeler diğler yapı tipolojilerinde olduğundan daha fazladır. **Konstrüktif denemelerde** kabuk, en çok dini yapılarda, kültür/sanat ve spor yapılarında denenmiştir. Saçağın ise en yoğun kullanımı ulaşım yapılarında gözlenmektedir. İskelet sistem vurgusu en çok ticaret/yaşam merkezlerinde yoğundur. Plak ise kültür sanat yapılarında daha çok tercih edilmiştir.

Formu organize etme biçimine bütünde bakıldığında, tekil/merkezi formların en çok spor ve kültür/sanat yapılarında kullanıldığı, kümeli/parçalı formların en çok ticaret/yaşam merkezlerinde, lineer formların ulaşım yapılarında, belediye ve yönetim yapılarında, sarmal/avlulu formların ise dini yapılarda ve ticaret/yaşam merkezlerinde yoğun olarak kullanıldığı görölmektedir. Çok az tercih edilen gridal ve ışınsal formların ise eğitim merkezlerinde diğler tipolojilere oranla daha çok denendiğı görölmektedir.

Zemin kurgularına bakıldığında gömme eğiliminin en çok kültür-sanat yapılarında olduğu, zemindeki topografik ötelemelerin ya da amfileşmenin kültür/sanat yapılarında ve spor yapılarında yoğun olduğu görölmektedir. Zeminden koparma, topografik öteleme ya da amfileşme eğilimi tüm tipolojiler içinde en çok belediye binaları ile kültür-sanat yapılarında; en az ise spor yapılarında görölmektedir. Bu da özellikle dönemin yerel yönetimlerinin halkla etkin iletişim ve katılımını sağlama ideolojileri ve tasarımcının bu anlamdaki kamusal arayışları çerçevesinde açıklanabilir. Buna ek olarak, 21.yüzyılda neo-liberal politikaların kentlerdeki ayrıştırıcı, ötekileştirici sonuçlarına karşı mimarların, toplumun farklı sosyo-ekonomik kesimlerini tekrar bir araya getirme hassasiyetleri de bu eğilimleri pekiştirmiştir. Bu arayışlar her iki on yıllık dönemde de yaygındır ancak ikinci on yıllık dönemde önemli ölçüde arttığı görölmektedir. Ulaşım yapılarının zemin kurgularında diğler yapı

tipolojilerine göre oldukça yüksek oranla ötelemelerin varlığı göze çarpmaktadır. Ancak bunlar ilk on yıllık dönemde yoğunlaşmıştır.

Çatı kurgularında, düz çatı tercihin en çok olduğu grup yönetim yapıları iken, en az eğitim yapılarında kullanılmıştır. Kıırma çatılar belediye ve yönetim yapılarında neredeyse hiç tercih edilmezken, ticaret/yaşam merkezlerinde, eğitim yapılarında ve dini yapılarda sıklıkla kullanılmıştır. Eğik çatılar ise yine en çok eğitim yapılarında gözlenmektedir.

Cephe kurgularına bakıldığında, şeffaflığın en yoğun ulaşım yapılarında, masifliğin ise en çok dini yapılarda ve kültür sanat yapılarında tercih edildiği görülmektedir. Güneş kırıcılar en yoğun belediye yapılarında, eksiltme/yırtma kültür/sanat yapıları, yönetim yapıları, eğitim yapıları, ticaret/yaşam merkezlerinde, perfore giydirme en çok dini yapılarda, gridal cepheler ise spor yapılarında kullanılmıştır.

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Türk mimarlık tarihindeki değişim ve dönüşümleri, yarışmalar ve mimarların ortaya koyduğu eserler üzerinden izlemek mümkündür. Dolayısıyla ülke mimarlığındaki baskın akımlar yarışma projeleri üzerinden gözlemlenebilmektedir.

Söz konusu dönüşümlerin 2000’li yıllara gelene kadar temelde yerel-evrensel ya da bir başka deyişle modern-geleneksel kavram çiftleri üzerinden birbirini takip eden dönemlerde salındığını söylemek mümkündür. Erken Cumhuriyet dönemi yarışmaları Cumhuriyet ideolojisinin modernist ve yalın çizgisini, anıtsal ve sembolik arayışlarını yansıtırken; 1950’li yıllar enternasyonal stilin etkilerini taşımaktadır. 1960 sonrasında bu anlamda bir çözümlenin varlığından ve artan mimar sayısı ile de birlikte çoğulcu bir ortama doğru geçişten söz edilebilir. 60 sonrası ulusal ve uluslararası ölçekte güçlenen hümanist anlayış doğrultusunda, bağlamla ve çevreyle ilişkinin daha çok önemsendiği, insan ölçeğine uyumlu bir mimari çabanın öne çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda 50’li yılların iri prizmatik kutuları geometrik kurallara uyarak küçük parçalara ayrılmaya başlamış ve az katlı, çok parçalı bir plan ve kütle tipolojisine doğru geçilmiştir. Sonrasında 2000’li yıllara kadar çoğulcu bir ortamdan bahsedilse de aslında benzer plan tipolojilerinin ve kütle kurgularının tekrarlandığı, tipleşmenin arttığı görülür. Ancak bu dönemde bir yarışma kültürünün oluşmaya başlaması, buna dair mevzuatın gelişmesi ve sadece yarışma üzerine uzman ofis sayısının artmış olması önemlidir.

Mimarlığın siyasal ideolojilerle olan bağı kopmuş, özel sektör kuruluşları da yarışma açmaya başlamıştır.

2000 sonrasında ise farklı yaklaşımlar ve yeni keşiflere doğru atılmış adımlardan bahsetmek mümkün olsa da, bir süre sonra yarışma ortamının kendi tekrarlarını ve benzerlikleri ürettiğini söylemek mümkündür. Tüm analizler 2000-2020 yılları arasındaki dönemin mimari proje yarışmalarındaki eğilimleri-onar yıllık iki dönem halinde karşılaştırmalarıyla birlikte- kapsamlı bir döküm dahilinde ortaya koymakta; formsal birleşimler, kütle kurguları, şema organizasyonları, zemin, cephe, çatı yüzeylerindeki tercihler bağlamında ele almaktadır. Bu doğrultuda gerek yapılan çıkarımların, gerekse ödül grubu dökümünün bundan sonra yapılacak farklı çalışmalar için önemli bir veri tabanı sunan bir altlık olduğu düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, plan şemaları üzerinden bakış açılarının detaylandırılması ve mekân kurgularının gelişiminin incelenmesi; belirli tipolojiler üzerinden eğilimlerin nasıl dönüştüğünün izlenmesi ya da bu çalışmanın kapsamı dışında kalan geniş içerikli bazı özel tipolojilere ait yarışmaların incelenmesi, yarışmalarla ilişkili literatüre katkı verebilecek başlıklardır.

Bu analizlerin de ortaya koyduğu üzere, mimari proje yarışmaları, Türk ve dünya mimarlık ortamındaki gelişmelerden etkilendikleri kadar, belirli bir süre içinde kendi camiasını oluşturmakta; bu camia içinde belirli periyotlarla kendi modasını ve bunun varyasyonları üreten döngüsel bir yapı kurmaktadır. Hatta bu pratik içinde yer alan yarışmacı tiplerinden bahsedilebilir: (a) sadece eğilimleri takip ederek en çok tercih edilen modeli sunanlar, (b) kendi özgün tavrından taviz vermeyenler ve (c) ayrıksı/radikal duruşlar deneyenler. Dolayısıyla her ne kadar yarışmalarda tekrar eden eğilimleri tespit etmek ve bunun üzerinden bir özgünlük eleştirisi geliştirmek mümkünse de, “tasarım yapma” eyleminin bir katalogdan seçki yapmak olmadığını unutmamak gerekir. Mimari Proje Yarışmaları, kendi içinde belirli kavramları tetikleyen, her zaman için “tamamen yeni” olmasa da farklı olana dikkat çeken bir mekanizmadır.

Telif ve Teşekkür

Bu çalışma, Bora Örgülü tarafından, Prof. Dr. T. Didem Altun danışmanlığında Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bina Bilgisi Programı’nda 2020 yılında tamamlanan “Türk Mimarlığında 2000 Sonrası Mimari Proje Yarışmalarının Formsal Analizi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından geliştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Arkitera yarışmalar veri tabanı.* (b.t). 15 Eylül 2020, <http://arkitera.com>
- Avcı, R. (2013). Yarışmalar ne için var? *Dosya Dergisi*, (31), 36-38.
- Aygün, M. (2004). Tarihsel dönemeçte proje yarışmaları. *Mimarlık*, 320, 33.
- Balamir, A. (2003). Mimarlık ve kimlik temrinleri II. *Mimarlık*, 314, 18-23.
- Batur, A. (1983). 1925-50 döneminde Türkiye Mimarlığı. *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 209-234.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve ulusun inşası*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Cezar, M. (1991). *XIX. yy Beyoğlu'su*, İstanbul: Ak Yayınları.
- Ching, F.D.K. (2004). *Mimarlık biçim, mekan ve düzen*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Cilento, K. (2010). *Why open architecture competitions are good for architects, a counter argument*. 15 Haziran 2020, <http://www.archdaily.com/60705/why-open-architecture-competitions-are-good-for-architects-a-counter-argument/>
- Çağlar, N. (2013). Mimarlık yarışmaları iyi şeyler (mi)dir? *Mimarlık*, 2013 (1), 4-8.
- Erten, G. (2013). Özel sektörün büyük ölçekli mimarlık talepleri, Özel ve kamusal yarar arasında mimarlık. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu*, 108-115.
- Haan, H. ve Haagsma, I. (1988). *Architects in competition: International architectural competitions of the last 200 years*. New York: Thames and Hudson
- Hacılibeyoğlu, F. , Dokgöz D. ve Ersan O., (2013). Yarışma hikayeleri denemeler, deneyimler. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu*, 68-77.
- Karaaslan, M. (1998). Mimarlık ve eğitim politikaları. *75. yılda Türkiye'de Planlama/Kentleşme/Koruma Politikaları ve Mimarlık*, 118-122.
- Kolcu, E. (2005). *Türkiye'de 1930-1950 Dönemi'ndeki mimari yarışmalar ve ideoloji*. Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Kreiner, K. (2010). *Paradoxes of architectural competitions: The competition between efficiency, justice and creativity*. 15 Haziran 2020, http://www.arcom.ac.uk/-docs/proceedings/ar2010-04410450_Kreiner.pdf

- Kuyulu, İ. (1998). İzmir’de Cumhuriyet dönemi mimarisi. 75. Yılında Cumhuriyet ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, 92-100, 15 Mart 2019, <http://dergipark.gov.tr/std/issue/16513/172416>
- Lipstadt, H. (1989). *The experimental tradition: Essays on competitions in architecture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Macaroğlu, S. (1933). Bugünkü Türk mimarı ve Vazifeleri. *Mimar*, (4), 98.
- Onat, E. (1995). *Mimarlık, form ve geometri*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Örgülü, B. (2020). *Türk Mimarlığında 2000 Sonrası Mimari Proje Yarışmalarının Formsal Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bina Bilgisi Programı, İzmir.
- Ötkünç, A. (2013). Mimar Maruf Önal’ın yarışma hikayeleri. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu*, 46-57.
- Özbay, H. (1993). Yarışmalar sahip olduğumuz tek sağlıklı kurumdur. *Mimarlık*, 251, 25
- Pfanzelt, A. (2013). Teorik bir tartışma ortamı: Yarışmalar. *Dosya Dergisi*, 31, 34-35.
- Sayar, Y. (2004). Türkiye’de mimari proje yarışmaları 1930-2000: Bir değerlendirme. *Mimarlık*, 320, 29-36.
- Sönmez, N.O. ve Keskin, K.O. (2017). *Yarışmalara katılacaklar için şema rehberi*. 15 Eylül 2020, <https://www.arkitera.com/gorus/yarismalara-katilacaklar-icin-sema-rehberi/>
- Şahin, S.Z. (2014). Gündelik siyasal ilişkiler bağlamında iktidar meşruiyet kent planlama ve kentsel tasarım yarışmaları ilişkisi. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu*, 1 Eylül 2020, 44-54.
- Tekeli, İ. (1998). Atatürk Türkiye’inde kentsel gelişme ve planlaması. *Arredamento Mimarlık*, 107-110.
- Usta, A. (1994). *Anadolu Türk mimarlığında form analizi*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Uysal, M. (2010). Kamu binalarını elde etme aracı olarak mimari proje yarışmalarının değişimi: Konya örneği. *Yapı*, 347, 56-62.
- Vanlı, Ş. (2006). *Mimariden konuşmak, bilinmek istenmeyen 20. yüzyıl Türk Mimarlığına eleştirel bakış, Türk Mimarlığı’nda son yirmi yıl*. İstanbul: Matsa Basımevi.

Yakut, B. (2007). Türkiye’de Yarışma Süreci: Tarihsel Açılım. *Ulusal Mimarlık Yarışmaları Sempozyumu*, 25-33.

Yarışmalar dizini, (b.t). 15 Eylül 2020,
<http://www.mimarlarodasiankara.org/yarismalardizini/>

Zahra, N.R. (2009). 2000-2008 yılları arası ulusal ve bölgesel mimarlık yarışmalarına yönelik bir profil belirleme denemesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE’NİN KALKINMA PLANLARINDA GÖÇ: GEÇMİŞTEN GELECEĞE BİR BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK¹

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563527>

¹ Siirt Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Siirt, Türkiye, eda.kocak@siirt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2153-0636.

GİRİŞ

Göç, tarihin her döneminde toplumsal, ekonomik ve politik dönüşümlerin önemli bir bileşeni olmuştur. İnsanların hareketliliği, sadece bireysel yaşamları değil, aynı zamanda ulusların kalkınma süreçlerini de doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, göç politikalarının kalkınma planları çerçevesinde ele alınması, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından kritik bir önem taşımaktadır (Castles & Miller, 2009). Türkiye gibi hem iç göç hareketlerinin yoğun olduğu hem de uluslararası göçmenler için transit ve hedef ülke konumunda bulunan bir ülkede, göç yönetimi ve kalkınma ilişkisi, planlama politikalarının merkezinde yer almaktadır.

Türkiye’de kalkınma planlarının hazırlanma süreci, 1960’lı yıllarda planlı ekonomiye geçişle başlamıştır. İlk kalkınma planı olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), sanayileşme ve ekonomik büyümenin dengeli dağıtımını hedeflemiş, ancak bu süreçte iç göçün yarattığı sosyo-ekonomik sorunlara da vurgu yapmıştır. Özellikle kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan hızlı göç hareketleri, kentleşme ve altyapı sorunlarını gündeme getirmiştir. Göçün ekonomik ve sosyal etkilerinin sistematik bir şekilde ele alınması ise sonraki kalkınma planlarıyla birlikte daha görünür hale gelmiştir.

Kırsal kalkınmanın desteklenmesi, tarım sektörünün modernleştirilmesi ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi gibi hedefler, göç hareketlerinin dengelenmesi açısından kalkınma planlarında merkezi bir yere sahiptir. Örneğin, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) döneminde, kırsal alanlardan kentlere olan göçün kontrol altına alınması amacıyla tarımsal kalkınma projelerine ağırlık verilmiştir. Ancak, bu politikalar büyük ölçüde kırsal bölgelerde yeterli istihdam olanaklarının yaratılamaması nedeniyle sınırlı bir başarı sağlamıştır.

1990’lı yıllardan itibaren Türkiye, göç politikalarında daha geniş bir perspektif benimsemeye başlamıştır. Özellikle Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), göç hareketlerini sadece iç göç bağlamında ele almakla kalmamış, aynı zamanda bölgesel kalkınma ve yerel istihdam politikalarını da içermiştir. Bu dönemde, bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması ve kırsal altyapının geliştirilmesi gibi politikalarla göç hareketlerinin yönlendirilmesi amaçlanmıştır.

2000’li yıllar ise uluslararası göçün kalkınma politikalarındaki yerinin giderek daha fazla görünür hale geldiği bir dönemi işaret etmektedir. Türkiye, bu dönemde sadece iç göçü değil, aynı zamanda uluslararası göçü de yönetmek zorunda kalmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) döneminde, göçün ekonomik ve sosyal etkilerini inceleyen özel ihtisas komisyonları kurulmuş ve düzensiz göçle mücadele stratejileri geliştirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise özellikle Suriyeli sığınmacılar bağlamında entegrasyon politikalarına ve sosyal uyum stratejilerine öncelik verilmiştir (Erdoğan, 2019).

Göç ve kalkınma ilişkisinin bir diğer önemli boyutu, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde göç politikalarının nasıl bir rol oynadığını anlamaktır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kalkınma ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında, göç hareketleri bölgesel kalkınma stratejilerinin bir parçası olarak ele alınmıştır (Dicle Kalkınma Ajansı). Bu çabalar, göçün dengeli bir şekilde yönlendirilmesi ve yerel kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye’de kalkınma planları, göç yönetimini hem ulusal hem de bölgesel kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlayan stratejiler geliştirmiştir. Göç ve kalkınma ilişkisinin bu planlardaki yeri, her dönem Türkiye’nin sosyo-ekonomik koşullarına ve göç dinamiklerine bağlı olarak şekillenmiştir. Bu kitap bölümü, Türkiye’nin kalkınma planlarında göç politikalarının nasıl ele alındığını ve bu politikaların stratejik yaklaşımlarını detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

1. TÜRKİYE’NİN KALKINMA PLANLARINDA GÖÇ POLİTİKALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de kalkınma planları, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını yönlendiren temel politika belgeleri olarak göç olgusunu çeşitli yönleriyle ele almıştır. Göçün kalkınma üzerindeki etkileri, özellikle iç göç hareketleri ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi bağlamında ele alınmış; 2000’li yıllardan itibaren uluslararası göç ve sığınmacı yönetimi, kalkınma planlarında daha geniş yer bulmuştur. Bu bölümde, her bir kalkınma planında genel politikalar ve göçe ilişkin söylemler detaylı olarak incelenmektedir.

1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Türkiye'nin ilk kalkınma planı, planlı ekonomiye geçişin temelini oluşturmuş ve hızlı sanayileşme ile ekonomik büyüme hedeflerini belirlemiştir. Bu dönemde iç göç, özellikle kırsal alanlardan kentlere doğru yoğunlaşmış, plansız kentleşme ciddi bir sorun haline gelmiştir. Plan, göç hareketlerinin neden olduğu kentsel sorunlara çözüm bulmayı hedeflemiş; kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve sanayinin bölgesel olarak dengeli dağıtılması gibi stratejiler sunmuştur (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Bu kalkınma planında yer alan göçe ilişkin söylemler; iç göçün kırsal kalkınma projeleriyle azaltılması ve plansız kentleşme sorunlarının altyapı yatırımlarıyla çözülmesidir.

Birinci Kalkınma Planı, Türkiye'nin hızlı kentleşme sürecinde göçün kentsel alanlarda oluşturduğu baskıları fark eden ilk plan olmuştur. Ancak göç politikaları genellikle dolaylı olarak ele alınmış, doğrudan bir göç yönetimi stratejisi geliştirilmemiştir. Göçün neden olduğu sosyal ve ekonomik dengesizliklerin çözümü, kırsal kalkınma projelerine bağlanmış, bu da kentlerde yaşanan sorunlara kısa vadeli çözümler üretilmesini engellemiştir.

1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Bu planda, ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal gelişme de öncelik olarak ele alınmıştır. Tarımsal verimliliğin artırılması ve kırsal alanlarda yaşam standartlarının iyileştirilmesi hedeflenmiş; iç göçün kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Sanayileşmenin büyük şehirlerden çevre şehirlere yönlendirilmesi planlanmıştır (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan göçe ilişkin söylemler ilki ile benzerlikler göstermektedir. Bunlar tarım ve hayvancılığın modernleştirilmesiyle kırsal göçün azaltılması ve büyük şehirlere olan göçün sanayi yatırımlarıyla yönlendirilmesidir.

Bu plan, tarım sektöründe modernleşme ve kırsal kalkınma projeleriyle iç göçü kontrol altına almayı hedeflemiştir. Ancak, kırsaldan kente göçün temel nedenleri olan yoksulluk ve işsizlik gibi yapısal sorunlar yeterince ele alınamamıştır. Bu durum, büyük şehirlerde plansız kentleşmenin hızlanmasına

neden olmuş ve göç yönetimi açısından daha kapsamlı politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir.

1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Bu plan, kırsal kalkınma ve sanayi politikalarının entegrasyonuna odaklanmıştır. Göç, ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınma politikaları ile ilişkilendirilmiştir. Kırsal altyapının iyileştirilmesi, kırsal alanlardan kentlere göçün azaltılması için bir araç olarak görülmüştür (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Planda göçe ilişkin; kırsal altyapı yatırımlarıyla göç baskısının azaltılması ve tarım dışı istihdam alanlarının artırılması ifadelerine yer verilmektedir.

Üçüncü Kalkınma Planı, göç ve kalkınma arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı ele almış; kırsal altyapının geliştirilmesiyle göçün azaltılabileceği öngörüsünde bulunmuştur. Ancak, tarım dışı istihdam yaratmaya yönelik stratejilerin eksikliği, göçün kentleşme üzerindeki baskısını azaltmada sınırlı bir etki yaratmıştır. Plan, göç politikalarının sanayi ve istihdam politikalarıyla daha entegre olması gerektiğini ortaya koymuştur.

1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, bu planın temel hedeflerinden biri olmuştur. Göç, ekonomik dengesizliklerin bir sonucu olarak ele alınmış; sanayi yatırımlarının az gelişmiş bölgelere kaydırılması önerilmiştir (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Göçe dair ise göçün azaltılması için ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi ile birlikte sanayi ve ticaretin bölgesel dağılımıyla kırsal kalkınmanın desteklenmesi hedeflenmektedir.

Bu dönemde bölgesel eşitsizlikler ve göç hareketleri, ekonomik dengesizliklerin bir sonucu olarak ele alınmıştır. Ancak, sanayi yatırımlarının az gelişmiş bölgelere kaydırılması hedefi tam anlamıyla gerçekleştirilememiş ve bu durum göç hareketlerini sürdürülebilir şekilde yönlendirememiştir. Plan,

göçün yalnızca ekonomik bir mesele değil, sosyal ve kültürel boyutlarıyla ele alınması gerektiğine işaret etmiştir.

1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Bu dönemde, kırsaldan kente göçün sosyal ve ekonomik etkileri daha geniş kapsamlı olarak ele alınmıştır. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin kırsal bölgelerde yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Bu planda göç ile ilişkili ifadeler şu şekilde sıralanabilir;

- Göçün neden olduğu kentsel sorunlarla mücadele,
- Kırsal bölgelerde sosyal hizmetlerin geliştirilmesiyle göçün azaltılmasıdır.

Beşinci Kalkınma Planı, kırsal bölgelerde eğitim, sağlık ve altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasını önceliklendirmiştir. Ancak bu çabalar, göçün kentsel alanlarda yarattığı baskıları hafifletmek için yetersiz kalmıştır. Plan, göç politikalarının kırsal ve kentsel kalkınma politikalarıyla daha güçlü bir şekilde entegre edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Bu plan, iç göçün neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunların çözümüne yönelik kapsamlı bir perspektif sunmuştur. Bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması, göç politikalarının temel araçlarından biri olarak benimsenmiştir (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Doğrudan göçe dair ele alınan stratejiler ise göç hareketlerini dengelemek için kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulması ve eğitim ve altyapı yatırımlarıyla kırsal bölgelerin cazibesinin artırılmasıdır.

Altıncı Kalkınma Planı, iç göçü dengeleme ve kırsal kalkınmayı teşvik etme hedefleriyle daha kapsamlı bir göç politikası sunmuştur. Ancak, kırsal alanlarda yeterli istihdam olanaklarının yaratılamaması, bu stratejilerin etkinliğini sınırlamıştır. Bu dönemde göç yönetimi, daha geniş sosyal ve ekonomik kalkınma stratejilerinin bir parçası olarak görülmüştür.

1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Bu dönemde, hızlı kentleşme ve gecekondulaşma göçün neden olduğu en büyük sorunlar olarak ele alınmıştır. Göç, kentsel altyapı üzerindeki baskıyı artırmış; buna çözüm olarak kentsel dönüşüm projeleri ve gecekonduların önleme politikaları geliştirilmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı). Ayrıca, kırsal bölgelerde tarım dışı istihdam yaratmaya yönelik politikalar önceliklendirilmiştir.

Bu planda yer alan göçe ilişkin söylemler:

- Gecekondulaşmayı önlemek ve kentsel dönüşümü teşvik etmek.
- Kırsal göçün azaltılması için kırsal kalkınma ve istihdam politikaları geliştirmek.
- Kentlerde göçün neden olduğu hizmet yetersizliklerinin giderilmesi için altyapı yatırımlarını artırmak.

Bu dönemde uygulanan gecekonduların önleme projeleri, hızlı ve kontrolsüz göç hareketlerinin neden olduğu kentsel sorunlarla başa çıkmak için kritik bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Bu plan, göçün kentleşme üzerindeki etkilerini daha somut bir şekilde ele almış ve kentsel dönüşüm projelerini ön plana çıkarmıştır. Ancak, kırsal kalkınma stratejilerinin yetersizliği, kentlere olan göçün devam etmesine neden olmuştur. Plan, göç politikalarının yalnızca kentlerdeki sorunları çözmek yerine, kırsal alanlardaki kök nedenleri ele alması gerektiğini göstermiştir.

1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu dönemde, göçün ekonomik ve sosyal etkilerini incelemek için özel ihtisas komisyonları oluşturulmuştur. Uluslararası göç ve düzensiz göç konuları ilk kez bu planda ele alınmıştır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı).

Bu planda yer alan göçe ilişkin söylemler:

- Düzensiz göçle mücadele ve göçmenlerin entegrasyonu,
- İç göçün azaltılması için kırsal kalkınma projelerinin desteklenmesidir.

Göçün ekonomik ve sosyal etkilerini analiz eden özel ihtisas komisyonlarının kurulması, göç politikalarının planlı bir çerçevede ele alınması açısından önemli bir adım olmuştur. Ancak, bu dönemde düzensiz göç ve uluslararası göç konularında politika geliştirilmesi henüz yeterince önceliklendirilmemiştir. Bu plan, göç yönetimiyle ilgili kurumsal kapasitenin artırılması gerekliliğine işaret etmiştir.

1.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Bu plan, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği bağlamında uluslararası göç politikalarını içermiştir. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve göçün dengeli dağılımı vurgulanmıştır (Dokuzuncu Kalkınma Planı).

Bu planda göçe dair stratejilerden öne çıkanlar; yerel kalkınma projeleriyle göç baskısının azaltılması ve uluslararası göçmenlerin entegrasyonunun sağlanmasıdır.

Bu plan, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde göç yönetimi konusunda kapsamlı bir vizyon sunmuştur. Bölgesel kalkınma politikalarıyla göç arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamaya yönelik çabalar, yerel kalkınma projelerinin önemini artırmıştır. Ancak, göçün kültürel ve sosyal etkileriyle ilgili politikaların eksikliği, planın kapsamını sınırlamıştır.

1.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Göç yönetimi bu dönemde stratejik bir hedef haline gelmiştir. Özellikle Suriyeli sığınmacılar için entegrasyon ve uyum politikaları geliştirilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı).

Bu planda göçe dair konularda düzensiz göçle mücadele ve sığınmacıların sosyal uyum politikalarının geliştirilmesi ön plana çıkmaktadır.

Suriyeli sığınmacılarla birlikte göç yönetimi, Türkiye'nin kalkınma politikalarının merkezine yerleşmiştir. Ancak, planın sosyal uyum ve entegrasyon politikalarını uzun vadeli bir perspektifte ele alması gerektiği görülmektedir. Erdoğan (2019), bu dönemde entegrasyon politikalarının daha çok kısa vadeli ihtiyaçlara odaklandığını ifade etmektedir.

1.11. On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

Göç politikaları, toplumsal uyum ve iş gücü entegrasyonu çerçevesinde ele alınmıştır. Göç yönetiminin kurumsal kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir (On Birinci Kalkınma Planı).

Göçle ilişkili stratejiler arasında; göçmenlerin iş gücü piyasasına entegrasyonu ve sosyal uyum politikalarının güçlendirilmesi yer almaktadır.

Göçün ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkilerini artırmaya yönelik politikalar, bu dönemin önemli bir özelliği olmuştur. Ancak, sosyal uyum politikalarının uygulanabilirliği, yerel düzeyde yeterli kaynak sağlanmaması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Plan, kurumsal kapasitenin artırılması gerekliliğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

1.12. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)

Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini öne çıkaran bu plan, göç politikalarını sosyal uyum ve ekonomik katkı perspektifinde değerlendirmiştir. Plan, özellikle çevresel sürdürülebilirlik ve dijital dönüşüm ile göç politikalarını ilişkilendirerek daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (On İkinci Kalkınma Planı).

Göçe dair stratejiler şu şekilde sıralanabilir:

- Göçün kalkınmaya olan katkısını artırmak için yenilikçi politikalar geliştirilmesi,
- Dijital dönüşüm çerçevesinde göçmenlerin hizmetlere erişiminin kolaylaştırılması,
- Göçmenlerin sosyal ve ekonomik uyumunu sağlamak için eğitim ve istihdam politikalarına ağırlık verilmesi,
- Çevresel sürdürülebilirlik çerçevesinde yerel düzeyde göç politikalarının entegre edilmesidir.

Bu plan, göç politikalarını çevresel sürdürülebilirlik ve dijital dönüşümle ilişkilendirerek yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Ancak, göç ve kalkınma arasındaki ilişkinin daha somut hedeflerle ele alınması gerektiği görülmektedir. Plan, göçü kalkınmanın bir parçası olarak entegre etmeye yönelik önemli bir

vizyon sunmaktadır. Bu plan, göç ve kalkınma arasındaki ilişkinin daha entegre bir çerçevede ele alındığını göstermektedir. Göçün sadece bir kriz olarak değil, kalkınmaya değer katan bir dinamik olarak ele alınması önemli bir politika değişimini işaret etmektedir.

Türkiye'nin kalkınma planları, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimini yönlendiren temel belgelerdir. Bu planlar, dönemsel olarak göç olgusuna ve göç yönetimine ilişkin çeşitli politikalar içermektedir. Tablo 1'de, her bir kalkınma planı döneminde göçe ilişkin politikalar ve yaklaşımlar özetlenmiştir:

Tablo 1. Kalkınma Planları ve Göç Politikaları

Kalkınma Planı	Dönem	Göçe İlişkin Politikalar ve Yaklaşımlar
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967	Kırsal alanlardan kentlere artan iç göçün ekonomik ve sosyal etkileri ele alınmış; plansız kentleşmenin önlenmesi ve sanayileşmenin dengeli dağılımı hedeflenmiştir.
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	İç göçün kontrol altına alınması amacıyla kırsal kalkınma projeleri ve tarımsal verimliliğin artırılması stratejileri benimsenmiştir.
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977	Kırsal göçün azaltılması için kırsal altyapının iyileştirilmesi ve tarım dışı istihdam olanaklarının artırılması öngörülmüştür.
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve göçün yönlendirilmesi amacıyla sanayi yatırımlarının geri kalmış bölgelere kaydırılması planlanmıştır.
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	Kentlere olan göçün azaltılması için kırsal bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetlerinin

		iyileştirilmesi, tarımsal desteklerin artırılması hedeflenmiştir.
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	İç göçün kontrolü için bölgesel kalkınma projeleri ve kırsal kesimde yaşam kalitesinin yükseltilmesi stratejileri geliştirilmiştir.
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	Göçün neden olduğu kentleşme sorunlarına çözüm olarak, gecekondu önleme ve kentsel dönüşüm projelerine ağırlık verilmiştir.
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	Nüfus, demografik yapı ve göç konularında özel ihtisas komisyonu raporları hazırlanmış; göçün ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutları ele alınmıştır.
Dokuzuncu Kalkınma Planı	2007-2013	Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve göçün dengeli dağılımı için yerel kalkınma projeleri ve istihdam olanaklarının artırılması hedeflenmiştir.
Onuncu Kalkınma Planı	2014-2018	Göç yönetimi kapsamında, düzensiz göçle mücadele, sığınmacıların entegrasyonu ve sosyal uyum politikaları geliştirilmiştir.
On Birinci Kalkınma Planı	2019-2023	Uluslararası göç politikaları çerçevesinde, göçmenlerin toplumsal uyumu, iş gücü piyasasına entegrasyonu ve göç yönetiminin kurumsal kapasitesinin artırılması amaçlanmıştır.
On İkinci Kalkınma Planı	2024-2028	Göç ve kalkınma ilişkisi bağlamında, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda göç politikalarının entegrasyonu ve göçün kalkınmaya katkısının artırılması hedeflenmiştir.

Bu tablo, Türkiye'nin kalkınma planlarında göç yönetimine dair politikaların dönemsel olarak nasıl şekillendiğini ve geliştiğini göstermektedir. Her plan dönemi, ülkenin sosyo-ekonomik koşulları ve göç dinamiklerine bağlı olarak farklı stratejiler ve yaklaşımlar benimsemiştir.

2. KALKINMA PLANLARINDA YER ALAN GÖÇ YÖNETİMİNE İLİŞKİN ELEŞTİRİLER

Türkiye’de kalkınma planları, göç yönetimini ulusal kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlasa da, bu çabalar çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Göç politikalarının tarihsel süreçte kalkınma planlarındaki yeri; genellikle dolaylı bir yaklaşımla ele alınmış, kapsamlı ve sürdürülebilir bir göç yönetimi stratejisi oluşturulmasında eksiklikler yaşanmıştır (İçduygu, 2015). Bu başlık altında, kalkınma planlarına yönelik temel eleştiriler detaylandırılmaktadır.

Göç Politikalarının Kapsayıcılık Eksikliği

Kalkınma planlarının ilk dönemlerinde göç, daha çok ekonomik boyutlarıyla ele alınmış; sosyal, kültürel ve demografik etkileri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Özellikle Birinci ve İkinci Kalkınma Planları, kırsal kalkınmayı göç hareketlerini yönlendirmenin bir aracı olarak görmüş, ancak kırsal ve kentsel alanlar arasındaki sosyo-ekonomik ilişkileri bütüncül bir şekilde ele alamamıştır. Bu durum, göçün kentlerde yarattığı sosyal baskılar ve kültürel dönüşüm gibi etkilerin yeterince dikkate alınmamasına yol açmıştır. Göçün yalnızca kırsal kalkınma perspektifinden ele alınması, kentsel alanlarda ortaya çıkan plansız yapılaşma, altyapı eksikliği ve sosyal uyum sorunlarını derinleştirmiştir (Erdoğan, 2019).

Bölgesel Farklılıkların Yeterince Göz Önüne Alınmaması

Bölgesel kalkınma politikaları, kalkınma planlarında önemli bir yer tutmakla birlikte, bölgesel farklılıklar göç politikalarının tasarımında yeterince dikkate alınmamıştır. Dördüncü ve Beşinci Kalkınma Planları, bölgesel eşitsizlikleri gidermeye yönelik politikalar geliştirmiş, ancak bu politikalar

genellikle ekonomik büyüme odaklı olmuş; göçün yarattığı toplumsal ve demografik değişimler ikincil bir öncelik olarak değerlendirilmiştir. Bölgesel eşitsizlikleri gidermek amacıyla oluşturulan kalkınma politikalarının uygulanabilirliği, yerel düzeydeki göç dinamiklerini anlamada yetersiz kalmıştır (İçduygu, 2015).

Uluslararası Göç ve Entegrasyon Politikalarındaki Eksiklikler

Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren uluslararası göç için bir transit ve hedef ülke konumuna gelmesi, kalkınma planlarının bu alandaki politikalarını geliştirmesini gerektirmiştir. Ancak, Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planları düzensiz göçle mücadele ve uluslararası göçmenlerin entegrasyonu gibi konuları ele alsa da, bu politikalar çoğunlukla kısa vadeli çözümler üzerine odaklanmıştır. Uluslararası göçmenlerin sosyal uyumu ve ekonomik entegrasyonuna yönelik uzun vadeli stratejiler oluşturulmamıştır. Erdoğan (2019), bu eksikliğin özellikle Suriyeli sığınmacılar bağlamında sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Sosyal Uyum ve Entegrasyonun Yetersiz Ele Alınması

Suriyeli sığınmacılar bağlamında hazırlanan Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planları, sosyal uyum politikalarına vurgu yapmış ancak bu politikaların yerel düzeyde uygulanmasında yetersizlikler yaşanmıştır. Yerel yönetimlerin yeterince desteklenmemesi ve göçmenlerin ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin sunulmaması, bu politikaların etkinliğini sınırlamıştır (Erdoğan, 2019). Göçmenlerin sosyal ve ekonomik uyumunu sağlamak için yerel düzeyde uygulanabilir ve sürdürülebilir politikalar oluşturulamamıştır.

Çevresel ve Demografik Etkilerin Göz Ardı Edilmesi

Göçün çevresel etkileri ve demografik değişimlerin kalkınma üzerindeki uzun vadeli sonuçları, kalkınma planlarında yeterince ele alınmamıştır. Özellikle On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), çevresel sürdürülebilirlik perspektifinde göç politikalarını entegre etmeye çalışsa da, bu politikaların uygulanabilirliği konusunda net bir yol haritası sunmamaktadır. Göç politikalarının çevresel sürdürülebilirlik ve demografik değişimler açısından

ele alınmaması, kalkınma planlarının bütüncül bir yaklaşım benimsemesini engellemiştir.

Sonuç olarak; Türkiye'nin kalkınma planlarında göç politikaları, dönemsel ihtiyaçlara göre şekillenmiş ancak kapsamlı bir göç yönetimi stratejisi oluşturmakta çeşitli eksiklikler barındırmıştır. Göç yönetiminin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarını bir araya getiren daha bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. İçduygu (2015) ve Erdoğan (2019), göç yönetiminin başarılı bir kalkınma stratejisi için yalnızca ulusal değil, yerel düzeyde de etkili politikalar gerektirdiğini vurgulamaktadır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'nin kalkınma planlarında göç politikaları, ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilmiş; ancak tarihsel süreçte göç yönetimi açısından bir dizi eksiklik ve sınırlama barındırmıştır. İlk kalkınma planlarından itibaren göç, daha çok kırsal kesimden kentlere yönelik hareketlerin yarattığı sorunlara çözüm arayışı içinde değerlendirilmiştir. Ancak bu yaklaşım, göçü yalnızca bir sorun olarak ele almış, kalkınmaya sağlayabileceği potansiyel katkıları göz ardı etmiştir. Özellikle uluslararası göç dinamiklerinin yoğunlaştığı 2000'li yıllardan itibaren bu eksikliğin daha görünür hale geldiği görülmektedir (İçduygu, 2015).

Son dönemde hazırlanan kalkınma planları, göç yönetimine ilişkin daha kapsamlı bir perspektif sunmaya başlamış; sosyal uyum, ekonomik entegrasyon ve bölgesel kalkınma hedefleriyle göçü ilişkilendiren stratejilere yer vermiştir. Ancak bu planlarda öngörülen politikaların uygulanabilirliği, yerel düzeyde yetersiz kaynak, koordinasyon eksikliği ve uzun vadeli vizyon eksikliği nedeniyle sınırlı kalmıştır (Erdoğan, 2019). Bu nedenle, göç yönetimini kalkınma politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak ele alan, daha bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmelidir.

Göç politika ve stratejileri oluşturulurken; bütüncül göç yönetimi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, uzun vadeli stratejiler oluşturulması, bölgesel kalkınma ve göç yönetimi entegrasyonu, çevresel ve demografik boyutların dahil edilmesi, uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi ve veri tabanlı politikalar oluşturulması gibi parametreler öne çıkmaktadır. Bu parametreler baz alınarak oluşturulan öneriler ise şunlardır:

• Göç politikaları, ekonomik büyüme, sosyal uyum, çevresel sürdürülebilirlik ve kültürel değişim gibi farklı boyutları entegre eden bir çerçevede ele alınmalıdır. Kalkınma planlarının, göçü sadece ekonomik bir mesele olarak görmekten öte, toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir dinamik olarak değerlendirmesi gerekmektedir.

• Göç politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için yerel yönetimlerin kaynak ve kapasitelerinin artırılması gereklidir. Özellikle göçün yoğun olduğu bölgelerde yerel düzeyde sosyal uyum ve hizmet sunumunun desteklenmesi, kalkınma planlarının başarısını artıracaktır (İçduygu, 2015).

• Kısa vadeli çözümler yerine, göçmenlerin entegrasyonu ve sosyal uyumunu sağlayacak uzun vadeli stratejiler geliştirilmelidir. Bu stratejiler, eğitim, sağlık, istihdam ve konut gibi temel hizmetlere erişimi artırmayı hedeflemelidir.

• Bölgesel kalkınma politikaları, göç dinamiklerini dikkate alarak hazırlanmalı ve bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılmasına odaklanmalıdır. Bu bağlamda, özellikle az gelişmiş bölgelerde ekonomik fırsatlar yaratılarak göçün neden olduğu baskılar dengelenebilir.

• Göçün çevresel etkileri ve demografik değişimlerin kalkınma planlarına daha güçlü bir şekilde entegre edilmesi gerekmektedir. Göçün çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri incelenmeli ve bu doğrultuda yenilikçi politikalar oluşturulmalıdır.

• Düzensiz göç ve sığınmacı krizlerine yönelik politikalar, uluslararası iş birliği çerçevesinde ele alınmalıdır. Türkiye'nin bu alandaki lider konumu, bölgesel kalkınma hedeflerine katkı sağlayacak şekilde değerlendirilebilir.

• Göç politikalarının hazırlanmasında, güvenilir ve güncel verilere dayalı analizler yapılmalıdır. Bu sayede, göçün sosyo-ekonomik etkileri daha iyi anlaşılabilir ve daha etkili stratejiler geliştirilebilir.

Özetle; Türkiye'nin kalkınma planlarında göç politikalarının yeri, ulusal ve uluslararası dinamikler doğrultusunda zamanla gelişim göstermiştir. Ancak bu süreçte ortaya çıkan eksiklikler, göçün kalkınmaya katkısını tam anlamıyla değerlendirebilmek için kapsamlı ve sürdürülebilir bir çerçeveye duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Göçün yalnızca bir sorun değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel bir fırsat olarak ele alınması gerektiği açıktır. Bu nedenle, kalkınma planlarının göç yönetimini daha bütüncül bir şekilde

kapsayacak şekilde yeniden tasarlanması, Türkiye'nin kalkınma hedefleri doğrultusunda büyük bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1990-1994.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2024
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Planı-1985-1989.pdf>. Erişim Tarihi: 11.10.2024
- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Planı_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf. Erişim Tarihi: 15.11.2024
- Castles, S., & Miller, M. J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Bloomsbury Publishing.
- Dicle Kalkınma Ajansı. TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı. URL: <https://www.dika.org.tr/planlama/bolge-plani-dokumanlari>. Erişim Tarihi: 10.12.2024
- Dokuzuncu Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf. Erişim Tarihi: 20.11.2024
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Planı_1979_1983.pdf. Erişim Tarihi: 10.11.2024
- Erdoğan, M. M. (2019). *Suriyeliler Barometresi 2019*. Ankara: Orion Kitabevi.
- İçduygu, A. (2015). *Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead*. Migration Policy Institute.
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Planı-1968-1972.pdf. Erişim Tarihi: 12.11.2024
- On Birinci Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf. Erişim Tarihi: 04.12.2024
- On İkinci Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Planı_2024-2028_11122023.pdf. Erişim Tarihi: 04.12.2024
- Onuncu Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf. Erişim Tarihi: 02.12.2024

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf. Erişim Tarihi: 28.11.2024

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2024

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, URL: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf. Erişim Tarihi: 17.11.2024

BÖLÜM 5

DUVARLARA YAZILAN ŞEHİR: GRAFFİTİNİN KENTLİ ALGISINDAKİ YERİ VE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Eda KOÇAK GIYAK¹

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563533>

¹ Siirt Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Siirt, Türkiye, eda.kocak@siirt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2153-0636.

GİRİŞ

Graffiti, kentsel alanlarda ortaya çıkan ve çoğu zaman bir ifade biçimi olarak tanımlanan bir sanat ve iletişim aracıdır. Kökenleri Antik Çağa kadar dayanan graffiti, tarih boyunca duvar yazıları ve şekilleri ile bir direniş, eleştiri veya bireysel ifade aracı olarak kullanılmıştır (Chmielewska, 2007). 20. yüzyılda özellikle şehirlerin merkezlerinde, kamusal alanlarda ve duvarlarda yaygınlaşan bu sanat formu, kent dokusunun bir parçası haline gelmiş ve kimi zaman kentsel estetik tartışmalarına yol açmıştır. Graffiti, hem bireysel hem de kolektif bir ifade biçimi olarak kentsel mekânda farklı anlamlar yaratır ve bu anlamlar, o kentin sakinleri olan bireylerin algılarını etkiler (Low & Iveson, 2019).

Graffitinin kentsel mekân üzerindeki etkisi, sadece sanatsal boyutta değil, toplumsal, politik ve ekonomik bağlarıyla da önem arz eder. Bazı kentlerde bir sanat biçimi olarak kabul gören graffiti, diğer bazı alanlarda ise vandalizm olarak nitelendirilir. Ancak bu ikili yaklaşım, graffitinin kentli algısı üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine incelenmesini gerektirir. Toplumdaki farklı kesimler, graffitiyi ya bir kültürel ifade biçimi olarak ya da toplumsal alanı çarpıtan bir unsur olarak algılayabilir (Ferrell, 1996). Bu farklı algılar, graffitinin kentsel mekânın kimliği ve kent sakinleriyle olan etkileşimindeki çok boyutlu etkilerini gözler önüne serer.

Graffitinin kentli algısı üzerindeki etkisini tartışmak, kentlerin toplumsal dokusunu anlamada önemli bir boyut sunar. Mekânın toplumsal olarak üretilen bir yapı olduğu düşünüldüğünde, graffitinin bu toplumsal üretim sürecindeki rolü daha net ortaya çıkar (Lefebvre, 1991). Dolayısıyla, kentsel mekânda graffitinin algılanışının, kent sakinlerinin toplumsal kimlikleri ve kentsel aidiyet duyguları üzerindeki etkileri kapsamında ele alınması gerekir.

Bu kitap bölümü, graffitinin kentli algısı üzerindeki etkilerini tartışmak amacıyla literatüre dayalı bir derleme çalışması olarak tasarlanmıştır. Çalışma, farklı coğrafyalarda ve çeşitli kentsel bağlamlarda graffitinin ürettiği anlamları ve bu anlamların kent sakinleri tarafından algılanış biçimlerini inceleyen çalışmaların bir sentezini sunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, graffitinin sadece bir sanat biçimi değil, aynı zamanda bir iletişim ve protesto aracı olarak toplumsal etkilerine de odaklanılmaktadır.

Graffiti özelinde, şehirlerin estetik, sosyal ve politik dinamiklerini anlamaya katkı sağlayan çalışmalar, graffitinin kentli algısı üzerindeki etkilerini de güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, Atina üzerine yapılan bir çalışma, graffitinin ekonomik kriz döneminde bir protesto aracı olarak kullanıldığını ve bu durumun kent sakinleri üzerindeki etkisini incelemiştir (Aral, 2013). Benzer şekilde, New York'taki graffiti sanatçıları ele alan çalışmalar, bu sanat biçiminin şehrin kültürel mirasının bir parçası olarak algılandığını ortaya koymuştur (Castleman, 1982).

Bu bölümde, farklı perspektiflerden ele alınan bu literatüre dayalı incelemelerle graffitinin kentli algısı üzerindeki çok boyutlu etkilerini daha iyi anlamak hedeflenmiştir. Çalışma, bu alandaki var olan bilgiyi derlemekle kalmayıp, gelecekteki çalışmalar için de yol gösterici olmayı amaçlamaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Graffiti ve Kentsel Sanat

Graffiti, genellikle kamusal alanlarda duvarlara yapılan yazılar, şekiller ve resimler olarak tanımlanır. Ancak graffitinin tanımı, toplumsal, kültürel ve coğrafi bağlamına göre farklılık gösterebilir. Chmielewska (2007), graffitinin mekâna anlam kattığını ve mekânsal algıyı etkilediğini belirtir. Graffiti, sadece bir sanat biçimi olmaktan çıkıp toplumsal mesajların taşıyıcısı haline gelirken, bazen vandalizm olarak nitelendirilmesi sebebiyle tartışmalı bir yere sahiptir. Sokak sanatı ise genellikle daha planlı, estetik odaklı ve çoğu zaman sanatsal bir niyetle oluşturulan eserleri ifade eder. Bu ayrım, sokak sanatının meşrulaştırılan bir ifade biçimi olmasına karşın, graffitinin daha spontan ve yeraltı bir kültür olarak algılanmasından kaynaklanır (Low & Iveson, 2019).

Graffiti ile sokak sanatı arasındaki farklılıklar, bu iki ifade biçiminin toplumdaki algısını önemli ölçüde etkiler. Sokak sanatı, genellikle kent dokusunu güzelleştiren bir sanat formu olarak kabul edilirken, graffiti çoğu zaman eleştirel ve direniş odaklı bir iletişim aracı olarak algılanır (Ferrell, 1996). Ancak, bu algıların çoğu zaman kültürel ve coğrafi bağlamlarla biçimlendiği unutulmamalıdır.

1.2. Kentsel Mekan ve Kimlik

Kentsel mekân, toplumsal etkileşimlerin yoğunlaştığı ve kolektif kimliklerin inşa edildiği bir alan olarak düşünülür (Lefebvre, 1991). Mekânın toplumsal bir yapı olması, graffitinin bu mekânı yeniden tanımlama gücünü de beraberinde getirir. Graffiti, kent sakinleri için bir ifade biçimi haline gelerek, kentsel aidiyet duygusunu pekiştirir veya tam tersine mekâna yabancılaşmayı tetikleyebilir. Kent kimliği, bu noktada graffitinin toplumsal anlamının yorumlanmasında kritik bir rol oynar.

Kent kimliği ve kentli algısı arasındaki bağlantı, graffitinin hangi niyetle yapıldığına ve toplumsal algıdaki yerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Örneğin, ekonomik kriz veya sosyal hareketlilik dönemlerinde graffiti, kentsel direnişin bir sembolü haline gelebilir (Aral, 2013). Bu durumda, graffitinin yarattığı kentsel kimlik, genellikle protesto ve dayanışma odaklı bir anlam kazanır.

1.3. Algı Teorileri

Mekân algısı, bireylerin kentsel çevrelerini nasıl deneyimlediği ve anlamlandırıldığı ile ilgilidir. Lynch (1960), mekânsal algının şehirlerin fiziksel yapısından etkilendiğini ve bu yapının bireyler üzerinde farklı duygusal etkiler bıraktığını belirtir. Graffiti, kentsel çevrenin fiziksel yapısında yaratılan bir değişiklik olarak algılanabilir ve bu durum, bireylerin o şehre dair duygularını ve düşüncelerini etkileyebilir (Ferrell, 1996). Dolayısıyla, mekân algısı teorileri graffitinin kentli algısı üzerindeki etkilerini anlamada kritik bir rol oynar.

Mekânsal algı teorileri, graffitinin kent dokusuna yaptığı katkıyı hem fiziksel hem de toplumsal boyutlarda incelemeyi mümkün kılar. Özellikle, graffitinin sosyal dayanışma ve politik protesto gibi alanlardaki etkileri, bu teorilerin bir uygulama alanı olarak dikkat çeker (Low & Iveson, 2019).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

2.1. Graffiti ve Kent Kimliği

Kent kimliği, bir şehirde yaşayan bireylerin kentle kurdukları duygusal ve entelektüel bağı ifade eder. Bu bağlantı, graffitinin kent kimliğini destekleyen ya da sorgulayan bir unsur olarak algılanmasına neden olabilir.

Araştırmalar, farklı şehirlerde graffitinin kent kimliği üzerinde çeşitli etkiler yarattığını ortaya koymuştur (Aral, 2013).

New York'ta yapılan bir çalışma, graffitinin sadece bireysel bir ifade biçimi olmadığını, aynı zamanda kent dokusunun çok önemli bir parçası haline geldiğini ortaya koymuştur (Castleman, 1982).

2.2. Toplumsal Algı ve Graffiti

Toplumsal algı, bireylerin graffitiye yönelik tutumlarını etkileyen temel bir unsurdur. Yaş, sosyo-ekonomik durum ve kültürel farklılıklar, graffitiye verilen tepkileri önemli ölçüde biçimlendirir. Örneğin, genç bireylerin graffitiye yönelik algısı genellikle olumlu olurken, yaşlı bireyler graffitiyi vandalizm olarak görme eğilimindedir (Ferrell, 1996).

Ekonomik durumu daha iyi olan kent sakinleri, graffitiyi estetik bir ifade biçimi olarak algılayabilirken, daha düşük sosyo-ekonomik seviyelerdeki bireyler, graffitiyi genellikle toplumsal sorunların bir yansıması olarak görebilir. Atina'da yapılan bir çalışma, ekonomik kriz sürecinde graffitinin toplumsal dayanışma ve protesto aracı olarak algılandığını ortaya koymuştur (Aral, 2013). Bu, graffiti algısının toplumsal bağlamlara bağlı olarak değişiklik gösterdiğini ve bireylerin kendi yaşam koşullarına göre bu sanat formunu farklı şekillerde değerlendirdiğini göstermektedir.

2.3. Bölgesel Farklılıklar

Graffitinin temaları ve algılanış biçimleri, bölgeler arasında büyük farklılıklar gösterebilir. Gelişmiş ülkelerde graffiti genellikle estetik bir sanat formu olarak görülürken, gelişmekte olan ülkelere bu sanat, daha çok toplumsal eleştirinin ve isyanın bir aracı olarak algılanmaktadır (Low & Iveson, 2019). Örneğin, Londra ve Berlin gibi Avrupa şehirlerinde graffiti, kentsel dokunun bir parçası olarak kabul edilmekte ve hatta turistler için bir cazibe merkezi haline gelmektedir (Chmielewska, 2007). Ancak, aynı durum Lagos veya Mumbai gibi şehirlerde vandalizm ve suçla ilişkilendirilerek olumsuz bir şekilde değerlendirilebilir.

Bu bölgesel farklılıklar, yalnızca kültürel ve ekonomik bağlamlarla değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin graffitiye karşı tutumlarıyla da

ilişkilidir. Berlin'de graffitinin kentsel yenileme projelerine dahil edilmesi, bu sanat formunun toplumsal kabulünü artırmış, buna karşılık birçok şehirde graffiti yapanlara yönelik cezai yaptırımlar, bu formun olumsuz algılanmasına yol açmıştır (Castleman, 1982).

2.4. Politik ve Sosyal Mesajlar

Graffiti, tarih boyunca direniş ve toplumsal değişim aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle kriz dönemlerinde graffiti, sesini duyuramayan topluluklar için güçlü bir ifade biçimi haline gelmiştir. Arap Baharı sırasında, Kahire ve Tunus sokaklarında ortaya çıkan siyasi graffitiler, bu bağlamın en önemli örneklerinden biridir. Bu graffitiler, hem protesto aracı olmuş hem de toplumsal dayanışmayı pekiştirmiştir (Abaza, 2013; El Hebeishy, 2011).

Benzer şekilde, Latin Amerika'da graffiti, toplumsal eşitsizliklere ve adaletsizliklere dikkat çekmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle Brezilya'da, sokak sanatı ve graffiti, toplumsal değişim talebinin bir parçası haline gelmiştir (Low & Iveson, 2019). Bu tür örnekler, graffitinin sadece bir sanat formu değil, aynı zamanda bir mücadele ve dayanışma aracı olduğunu göstermektedir.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Graffiti üzerine yapılan araştırmalar, bu ifade biçiminin farklı toplumsal ve kentsel bağlamlarda nasıl değerlendirildiğini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Literatürdeki güçlü yönler, graffitinin kent kimliği üzerindeki etkilerini ortaya koyan kapsamlı çalışmalar ve belirli bölgelerdeki toplumsal algıyı detaylı bir şekilde ele alan araştırmalardır (Chmielewska, 2007; Low & Iveson, 2019). Örneğin, New York ve Berlin gibi şehirlerde graffiti estetik bir değer taşıırken, bazı şehirlerde daha çok vandalizm olarak görülmektedir (Castleman, 1982).

Ancak, literatürün bazı zayıf yönleri de dikkat çekmektedir. Çalışmaların büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere odaklanmış olup, gelişmekte olan ülkelerdeki graffiti uygulamaları ve algıları yeterince incelenmemiştir. Ayrıca, graffitinin politik ve sosyal mesajlarının uzun vadeli etkilerini inceleyen ampirik çalışmaların eksikliği, literatürdeki önemli bir boşluğa işaret etmektedir. Bölgesel bulgular arasında büyük farklılıklar olduğu, ancak bu

farkların daha geniş bir teorik çerçeveye birleştirilmediği de gözlemlenmektedir.

Graffiti, farklı bağlamlarda değişen anlamlar taşımaktadır. Bir yandan, estetik bir sanat formu ve bireysel ifade aracı olarak görülürken, diğer yandan suç veya direnişin bir sembolü olarak algılanabilmektedir. Örneğin, Arap Baharı sırasında graffiti, siyasi protestoların ve toplumsal değişim taleplerinin sembolü haline gelmiştir (Abaza, 2013; El Hebeishy, 2011). Benzer şekilde, Latin Amerika'da graffiti, toplumsal eşitsizliklere dikkat çeken bir araç olarak kullanılmıştır (Low & Iveson, 2019).

Bunun yanı sıra, graffitinin suç olarak algılanışı da toplumsal bağlama göre değişiklik göstermektedir. Bazı toplumlarda graffiti, mekânın kamusal alanlarını işgal eden bir vandalizm türü olarak algılanırken, diğerlerinde bireysel özgürlük ve ifade biçimi olarak değerlendirilir (Chmielewska, 2007). Bu durum, graffitinin çok katmanlı bir toplumsal anlam taşıdığını göstermektedir.

Graffiti, kentsel tasarım ve kent kimliği ile yakından ilişkilidir. Graffiti, bir yandan kentsel alanları bireyselleştiren ve zenginleştiren bir unsur olarak görülebilirken, diğer yandan bazı kesimlerde mekânsal düzensizlik algısını pekiştirebilir. Örneğin, Berlin gibi şehirlerde graffiti, turistik bir cazibe merkezi olarak kabul edilirken, daha küçük şehirlerde bu algı genellikle olumsuz olabilmektedir (Castleman, 1982).

Gelecekte, graffitinin algı ve uygulama açısından evrimi, teknolojik gelişmeler ve sosyal medya ile şekillenecektir. Dijital graffiti uygulamaları, bu sanat formunun mekânsal sınırlarını genişletebilir ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Ancak, bu evrimin graffitinin orijinal mesajlarını nasıl etkileyebileceği de tartışmaya açıktır.

Bu çalışmada, graffitinin kentli algısı üzerindeki etkileri çok boyutlu bir perspektifle ele alınmıştır. Literatür incelemesi, graffitinin toplumsal, politik ve estetik bağlamlarda nasıl algılandığını ve değerlendirildiğini göstermektedir. Graffitinin sanat ve suç arasındaki ince çizgisi, bu formun hem bireysel ifade hem de toplumsal protesto aracı olarak işlev görmesini sağlamaktadır.

Graffiti, kent kimliği ve kentsel tasarım üzerindeki etkileriyle, kentsel alanların dinamik bir parçasıdır. Ancak, bu etkiler bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte ve toplumsal bağlama bağlı olarak farklı anlamlar kazanmaktadır.

Gelecekteki araştırmalar için birkaç öneri sunulabilir. İlk olarak, graffitinin gelişmekte olan ülkelerdeki algılarını ve etkilerini inceleyen daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. İkinci olarak, graffitinin uzun vadeli toplumsal ve mekânsal etkilerini ele alan ampirik araştırmalar yapılmalıdır. Ayrıca, kentsel politika yapıcılarının graffitiye yönelik daha bütüncül bir yaklaşım benimsemeleri önemlidir. Örneğın, graffiti alanlarının kentsel tasarım süreçlerine dahil edilmesi, bu sanat formunun toplumsal kabulünü artırabilir ve kentsel mekânlara yeni anlamlar katabilir.

KAYNAKÇA

- Abaza, M. (2013). Walls, segregating downtown Cairo and the Mohammed Mahmud Street graffiti, *Theory, Culture and Society*, 30,(1), 122-139.
- Aral, H. (2013). Kültürel Bir Pratik Olarak Graffiti ve Sokak Sanatı: Atina Örneği. *Urban Studies Journal*.
- Castleman, C. (1982). *Getting Up: Subway Graffiti in New York*. MIT Press.
- Chmielewska, E. (2007). Framing [Con]text: Graffiti and Place. *Space and Culture*, 10(2), 145-169.
- El Hebeishy, M. (2011). Mad Graffiti Weekend storms the Egyptian capital. URL:
<https://english.ahram.org.eg/NewsContent/5/25/12720/Arts%E2%80%93%93Culture/Visual-Art/Mad-Graffiti-Weekend-storms-the-Egyptian-capital.aspx>. Erişim Tarihi: 10.12.2024
- Ferrell, J. (1996). *Crimes of Style: Urban Graffiti and the Politics of Criminality*. Northeastern University Press.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell Publishing.
- Low, S., & Iveson, K. (2019). Propositions for more just urban public spaces. In *The Routledge Handbook of People and Place in the 21st-Century City* (pp. 135-154). Routledge.

BÖLÜM 6

KUBEHAN (QUBAHAN) MEDRESESİ'NİN YENİDEN İNŞASI VE RESTORASYONUNA YÖNELİK ÖNERİLEN ANALİTİK ÇALIŞMA, DUHOK-IRAK

Mahmood Ismail ALBRIFKANY¹

Doç. Dr. Pınar BOSTAN²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563538>

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Van, Türkiye, mahmoodismail88@yahoo.com, ORCID No: 0000-0002-0740-920X

²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Van, Türkiye, pinaraslantas@yyu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8947-1938

GİRİŞ

Miras binalarının yeniden inşası ve restorasyonu, her bina türünün kendine özgü koruma gereksinimlerine sahip olması nedeniyle büyük bir özen ve ayrıntılara dikkat gerektirir. Bu süreçte, binanın unsurları ile çevresi arasındaki entegrasyonu sağlarken, kültürel, tarihi, manevi ve estetik değerlerini korumak temel bir öncelik olmalıdır. Ancak, restorasyon sırasında yapılacak en küçük bir hata bile geri dönülemez kayıplara neden olabilir. Bu nedenle, başarılı bir restorasyon için net bir plan, yenilikçi yönetim yaklaşımları ve verilerin etkili kullanımı büyük önem taşımaktadır. Özellikle Kubahan Medresesi'nin yeniden inşası ve restorasyonu, bilimsel bir metodolojiye dayanan sistematik bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Bu tür bir yöntem olmadan, restorasyon sürecinin etkili bir şekilde yönetilmesi ve binaların orijinal formlarına uygun olarak restore edilmesi oldukça güçleşir. Bu çalışma, miras binalarının yeniden inşası ve restorasyonu için bir yol haritası oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, üç temel hedef belirlenmiştir:

- Yeniden inşa ve restorasyon öncesinde miras binalarını detaylı bir şekilde belgelemek için bilimsel bir yöntem geliştirmek ve tüm unsurların korunmasını sağlamak.
- Binaların kültürel ve tarihi önemini korumaya yönelik etkili yönetim yaklaşımlarının önemini vurgulamak.
- Kubahan Medresesi'nin restorasyonu için bu metodolojiyi uygulayarak kültürel ve tarihi değerlerin korunmasını sağlayacak bir strateji geliştirmek.

Bu yaklaşım, yalnızca Kubahan Medresesi'nin değil, tüm miras yapılarının restorasyonu için sürdürülebilir ve uygulanabilir bir model sunmayı hedeflemektedir.

Terminolojiler

Mimari Miras

Mimari miras, hem somut unsurlar olan fiziksel yapıları hem de somut olmayan yönler olarak kültürel, manevi ve sembolik değerleri kapsar. Bu miras, toplumların inançlarını, geleneklerini ve göreneklerini yansıtarak korunmasını ve sürekliliğini sağlar. UNESCO'nun 1972 tarihli Sözleşmesi, kültürel mirası,

insanlığın doğa ile etkileşimini ve özgün kültürel ifadeyi temsil eden, evrensel değere sahip anıtlar, yapılar ve arkeolojik alanlar olarak tanımlar (UNESCO, 2024).

Yeniden İnşa

Yeniden inşa, bir yapının orijinal şeklini geri kazandırmak veya uygun bir alana taşımak amacıyla kısmen ya da tamamen yeniden inşa edilmesini içerir. Bu süreç genellikle doğal veya insan kaynaklı afetlerden sonra gerçekleştirilir ve yapının orijinal formu ile detaylarının doğru bir şekilde incelenmesine dayanır. Fielden (1993), yeniden inşayı; restorasyon, müdahaleci unsurların kaldırılması, eksik parçaların tamamlanması, kurtarma operasyonları ve kademeli ya da tam değişim olarak tanımlar.

Restorasyon

Restorasyon, bir yapının orijinal durumuna geri getirilmesi amacıyla önceki veriler ve yapı elemanları dikkate alınarak gerçekleştirilen bir süreçtir. Miras binalarda restorasyon, yapıyı, görünüm ve özelliklerinde aynı veya benzer malzemeler kullanarak orijinal haline döndürmeyi içerir. Bu süreç, özgünlüğü korumak amacıyla geleneksel tekniklerin uygulanmasını gerektirir (Omran, 1997).

Kubehan Binasının Yeniden İnşası ve Restorasyonu için Program Geliştirme

Bir yeniden inşa ve restorasyon programı, proje hedeflerini belirlemeli, zaman çizelgesi oluşturmalı ve kısa (5 yıl), orta (10-15 yıl) ve uzun vadeli (30+ yıl) projeler için ayrıntılı planları içermelidir. Bu planlar, zamanla değişebilecek olan politik ve ekonomik faktörler göz önünde bulundurularak esnek şekilde tasarlanmalıdır. Feilden ve Jokiletho'ya göre (Feilden ve Jokiletho, 1993), program; bina bilgi veri tabanı, sorumlu koruma personeli ve proje maliyetlerinin takibi gibi unsurları içermelidir (Feilden, 1993). Programın kapsamı şu şekilde olmalıdır:

Veri tabanı Hazırlama

Miras bina için bir veritabanı hazırlamak, binanın detaylı bir şekilde belgelenmesi, mevcut durumunun değerlendirilmesi ve yeniden inşa planının oluşturulmasını içerir. Bu aşama, ulusal kalkınma planları ile uyumlu olmalı, demografik, ekonomik ve altyapı faktörleri analiz edilerek kapsamlı ve uyumlu

bir dokümantasyon sağlanmalıdır. Ayrıca, benzer projelerden elde edilen dersler göz önünde bulundurulmalı ve yeniden inşa sürecinde uluslararası standartlara uygun, onaylanmış modern teknolojiler kullanılmalıdır (Feilden, 1993).

Belgeleme

Tarihi detaylar, konum bilgisi ve açıklamalar dahil olmak üzere kapsamlı belgeleme, mirasın korunması açısından kritik öneme sahiptir. Bu süreç, yapıyı olası afetlere karşı korur ve verilerin ayrı ayrı saklanmasını sağlar. Bilgisayar sistemleri, miras öğelerinin değiştirilebilirliğine göre sınıflandırılmasına olanak tanır ve bu, organizasyon ile verilerin geri çağrılmasını kolaylaştırır (Siba, 2024). Belgeleme sürecinde dikkate alınması gereken temel unsurlar şunlardır:

- Tarihi ve Arkeolojik Çalışmalar: Dijital araçlar kullanarak binanın tarihi, yapısı, malzemeleri, stili ve yapıda yapılan değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi toplanmalıdır. Bu aşama, koruma çabalarına yönelik stratejilerin oluşturulmasına yardımcı olur.

- Araştırma: Daha geniş alanlar için haritalar, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Bilgisayar Destekli Tasarım (BDT) teknolojileri kullanarak, miras alanının çevresi ile olan ilişkisi analiz edilmelidir (Treccani vd., 2024).

- Mimari Araştırma: Binanın zemin planları, cepheleri ve iç bölümleri üzerinden ayrıntılı çizimler ve projeksiyonlar yapılmalı, yapı elemanları, hasar durumları, yüzeyler, malzemeler ve dekoratif öğeler belgelenmelidir.

- Yükseltilmiş Fotoğrafçılık: Ayrıntılı fotoğrafik kayıtlar, hasarlı ve sağlam alanları gösterecek şekilde düzenlenmeli ve hava fotoğrafçılığı ile fotogrametrik teknikler kullanılarak BDT görüntüleri oluşturulmalıdır.

- Fotogrametri: Binanın müdahalesiz, kesin dokümantasyonu için yüksek çözünürlüklü kameralar kullanılmalıdır (Al-Sayed, 1990).

Güncel Çalışmalar

Miras binalarının korunması için yapılan güncel durum çalışmaları, yapının hasarlarını belirlemek amacıyla görsel incelemeleri, toprak ve yapı malzemelerini belgeleme ve analiz etme, yapısal kararlılık ve nem seviyelerini izlemeyi ve sonuçları derleyerek bir özet rapor oluşturmayı içerir. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan riskler, acil müdahale gerektiren (örneğin,

yapısal çökme), acil çözülmesi gereken (örneğin, drenaj sorunları) ve rutin bakım ve onarım gerektiren (örneğin, küçük hasarlar) olarak kategorize edilir (Al-Sayed, 1990).

Önerilen yeniden inşa ve restorasyon planı, mevcut durum değerlendirmesini içermekte olup, temel adımları net bir şekilde belirler. Bu adımlar, güvenli olmayan yapı değişikliklerinin yıkılması ve kaldırılması, restorasyonun belirli yöntem ve malzemelerle gerçekleştirilmesi ve son durum çizimlerinin hazırlanmasını kapsar. Plan ayrıca, malzeme özelliklerini ve güvenlik önlemlerini içeren bir koşullar kitabı ile desteklenir (ICOMOS, 1964).

Yeniden inşa ve restorasyon projelerinin yönetimi, miras yapıların önemi ve kültürel değerine ilişkin derin bir anlayış gerektirir. Bu tür projelerde, mühendisler, mimarlar, arkeologlar, kimyagerler, fizikçiler, koruma uzmanları ve sanat tarihçileri gibi disiplinler arası bir ekip çalışması söz konusu olmalıdır. Projelerde görev alacak tüm personel için yerel ve uluslararası düzeyde eğitim kurslarının düzenlenmesi zorunludur (Shahin, 1995).

Yeniden inşa ve restorasyon projeleri için gerçekçi bir bütçe oluşturulması, benzer projelerden elde edilen deneyimlerin dikkate alınması ve değişen politik, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkilerinin göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Bu bütçe, modern muhasebe araçları kullanılarak düzenli aralıklarla gözden geçirilen ve uzun vadeli bir mali planın parçası olan kapsamlı bir finansal strateji olmalıdır. Gerekli finansman, ulusal ve uluslararası kurumlar, UNESCO ve özel bağışlardan sağlanabilir (Shahin, 1995).

1. YENİDEN İNŞA VE RESTORASYON PROJELERİNİN UYGULAMA SÜRECİNDE DİKKATE ALINMASI GEREKEN HUSUSLAR

1.1. Raporlar

Yeniden inşa projelerinin uygulanmasında, ilerlemenin izlenmesi ve olası gecikmelerin analiz edilmesi için düzenli raporlar hazırlanmalıdır. Restorasyondan sorumlu firma, aylık ve yıllık incelemelerle birlikte, yıllık programları, maliyetleri ve zaman çizelgelerini içeren kısa vadeli raporlar sunar. Uzun vadeli raporlar ise, projenin sürdürülebilir başarısını sağlamak

amacıyla eski ve yeni stratejilerin birleşimini içeren beş yıllık planlardan oluşmaktadır.

1.2. Veri ve Bilgi Depolama

Yeniden inşa ve restorasyon süreçlerine dair veriler, çizimler ve görüntülerle birlikte, alan işlevlerine, boyutlara, malzeme türlerine, inşaat tarihine ve geçmiş restorasyon çabalarına dair ayrıntılı açıklamalar içeren bilgisayar tabanlı elektronik tablolar aracılığıyla takip edilip saklanmalıdır. Raporlar, araştırmacıların erişimine sunulmak üzere arşivlenmeli ve daha geniş bir kitleye ulaşabilmesi için yayımlanması önerilmelidir (ICOMOS, 1964).

1.3. Bilimsel Yayın

Yeniden inşa ve restorasyon projelerinin tüm süreçleri, elde edilen bulgular ve çizimler, bilimsel bir raporda belgelenmeli ve proje tamamlandıktan sonra akademik topluluklarla paylaşılmalıdır. Çalışmaların tartışılması ve daha fazla bilgi alışverişinin sağlanması amacıyla, genellikle bir konferans ya da sempozyum düzenlenmesi önerilir (Al-Sayed, 1990).

1.4. Uygulama Aşamasındaki Yeniden İnşa Çalışmaları ve Yöntemleri

Miras binaların yeniden inşası, çeşitli yöntemleri içermektedir (Shahin, 1995). Bu yöntemler arasında: Orijinal karakteri geri kazandırmak amacıyla modern unsurların kaldırılması ve geleneksel tekniklerle yeniden boyama; Tarihi olmayan eklemelerin kaldırılması ve restorasyon; Uyumlu malzemelerle eksik parçaların tamamlanması; Gerekliğinde modern teknoloji kullanılarak binanın taşınması ve yer değiştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca, tam restorasyon mümkün olmadığında, kısmi yenilemelerle hasar görmüş veya uyumsuz unsurların değiştirilmesi de bu sürece dahildir (ICOMOS, 1964).

1.5. Uygulama Aşamasındaki Restorasyon Çalışmaları ve Stilleri

Restorasyon çalışmaları üç ana kategoriye ayrılmaktadır (Shahin, 1995):

Yapısal Restorasyon: Temellerin güçlendirilmesi, su sızıntılarının giderilmesi ve tavanların stabilizasyonu gibi yapısal unsurların onarımını içerir.

Mimari Restorasyon: Çökmüş bölümlerin yeniden inşası, aşınmış parçaların değiştirilmesi ve eksik unsurların tamamlanması gibi mimari unsurlar üzerinde yoğunlaşır.

Hassas Restorasyon: Yazıtlar ve çatlaklar üzerinde detaylı çalışma, yüzey temizliği ve heykeller ile fotoğrafların korunması gibi daha ince ve titiz çalışmalar yapılır.

2. KUBAHAN MEDRESESİNİN YENİDEN İNŞASI, RESTORASYONU VE UYGULAMASI İÇİN ÖNERİ ÇALIŞMA

Önerilen bu çalışma, tarihi Kubahan Medresesi'nin önemini vurgulayarak, genel bir bakış sunmakta ve hasarlı miras özelliklerinin yeniden inşası ve restorasyonu için temel gereksinimleri önermektedir (Şekil 1).

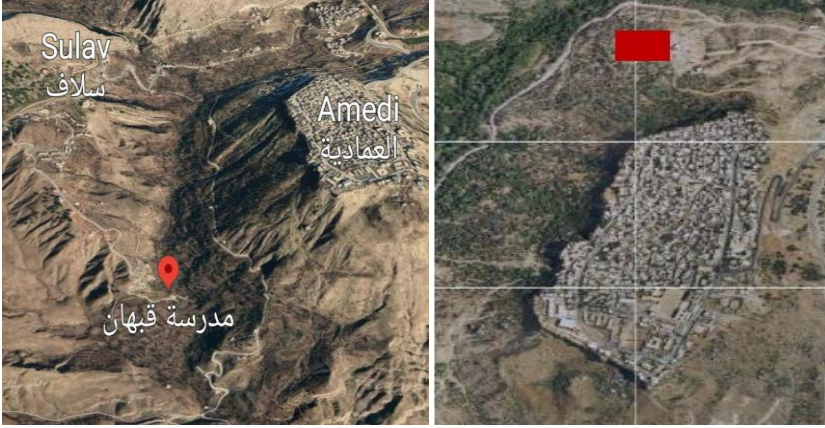

Şekil 1.Kubehan Medresesi

2.1. Kubehan Medresesi

Kubehan Medresesi, Kuzey Irak'ta, Amedi Vadisi'nde yer alan ve tarihsel olarak Kürt Müslümanları için önemli bir İslami bilim ve eğitim merkezi olan bir yapıdır. Irak, Türkiye, İran ve Suriye'den gelen öğrenciler için önemli bir eğitim alanı olmuştur. Medrese, Badinan Krallığı'nın hükümdarı Mir/Emir

Sultan Hüseyin Veli (1534-1576) döneminde inşa edilmiştir ve Duhok Eyaleti'nde, yoğun bir ormanla çevrili, Solav Yazlıklarının güneyinde, Badinan bölgesinde yer alarak 16. yüzyılın önemli bir dini ve tarihi anıtı olarak dikkat çekmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Kubehan Medresesi, Doğu Amedi Girişinin 920 m kuzeybatısındadır (Google Haritalar)

'Kubehan' ismiyle ilgili üç farklı teori bulunmaktadır. En yaygın kabul gören görüş, ismin medresenin üç kubbesine ("Quba") atıfta bulunduğunu belirtmektedir. Bir diğer teori, medresenin onarımını gerçekleştiren Sultan Hüseyin'in oğlunun adı aldığı yönündedir. Üçüncü teori ise, ismin Suudi Arabistan'da aynı adı taşıyan bir camiye bağlandığını öne sürmektedir (URL, 2024). Tarihçiler, Kubehan Medresesi'nin 800 yıl boyunca bir eğitim merkezi olarak işlev gördüğünde, Sultan Hasan döneminde onarıldığında ve 1961 yılına kadar faaliyetini sürdürdüğünde hemfikirdir. Medrese, dini ve öğretim amaçlı bir merkez olarak kullanılmış ve öğrenciler burada eğitim almıştır. Bu kurumda, Kelam, Sözdizimi, Mantık, Retorik, Aruz, Semantik, Sarf, Edebiyat, Fıkıh ve Tefsir Bilgisi gibi ilimlerin yanı sıra, tıp, mühendislik, aritmetik, felsefe ve astronomi gibi diğer bilimler de öğretilmiştir. Kütüphanesinde 2.000'den fazla kitap bulunmakta olup, din, dil, bilim ve felsefe gibi çeşitli alanlarda dersler verilmiştir. "Kubahan Üniversitesi" olarak bilinen bu medrese, Ebu Sa'ud Amadi ve Şeyh Abdulsalam Barzanji gibi önemli akademisyenleri yetiştirmiştir. Medrese bir dönem El-Ezher Üniversitesi'ne bağlıydı, ancak günümüzde harabe halindedir (URL, 2017).

2.2. Kubahan Medresesinin Planlama ve Mimari Yönleri

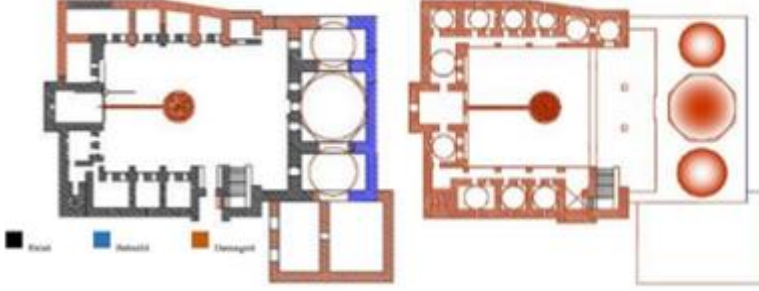
Kubahan Medresesi, Orta Doğu'daki eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olup, zengin tarihi ve mimari güzellikleri ile dikkat çekmektedir. El yazmalarının korunmasına katkıları, benzersiz mimarisi ve toplumdan aldığı destek, medresenin hem kültürel hem de eğitimsel açıdan hayranlık uyandıran bir konumda olmasını sağlamaktadır. Amadiya Vadisi'nde inşa edilen bu medrese, dönemin en prestijli eğitim kurumlarından biri olarak kabul edilmekte olup, 844.425 m²'lik geniş bir alana yayılmaktadır. Medresenin mimari yapısı, dikkatli bir geometrik düzenlemeye sahip olup, inşasında büyük bir titizlik ve emek harcadığı izlenimini sunmaktadır (Şekil 3). Binada, yüksek duvarlara oyulmuş ve yazıtlarla süslenmiş çok sayıda kemer ve kubbe yer almaktadır. Bu mimari unsurlar, okulun estetik çekiciliğini artırmanın ötesinde, aynı zamanda dönemin ileri düzeydeki mimari tekniklerinin de somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3. Kubahan'ın Geometrik Formu, Kubahan'ın Üstten Görünümü
(URL, Xendan News, 2018)

Kubahan Medresesi neredeyse dikdörtgen bir alanı kaplar (U: 34.75 m, G: 24.30 m) ve gelecekteki keşifler için ayrılmış 1.810 m²'lik ek bir çevre alanı vardır (Şekil 4). Batı salonu 3.80 metre yüksekliğe ulaşır ve 2.80 metre genişliğinde bir kapısı vardır. Kırmızı kaya kubbeleri olan kireç taşından inşa edilen medrese, güneş enerjisi ile ısınan su kullanmıştır. Beş ana bölümden oluşmaktadır: öğrenciler için alanlar, öğretmenler için dinlenme alanları,

yiyecek ve içecek hazırlama bölümü, banyo alanı ve ibadet için bir cami (Al-Nuamman, 2017).

Şekil 4. Kubahan Medresesi'nin Zemin Kat Planı ve Birinci Kat Planı (Barakat ve Goreil, 2018)

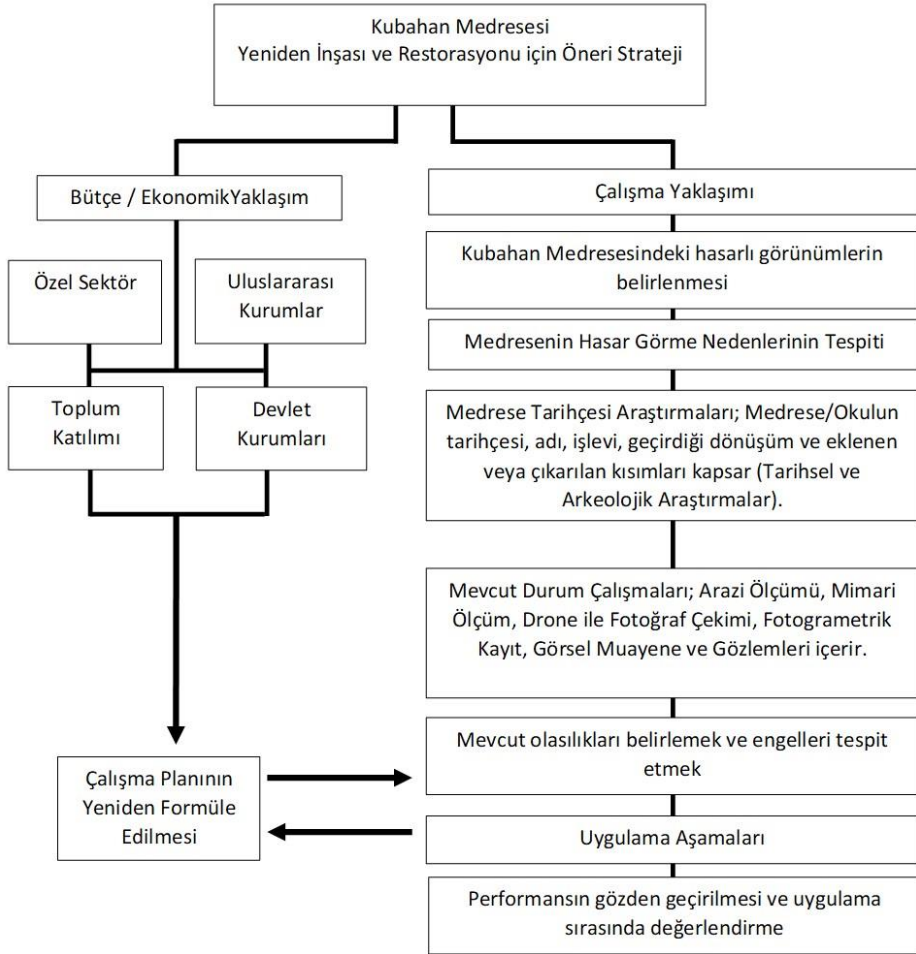
Kubahan Medresesi bir öğrenme merkezinden daha fazlasıydı; toplumun kolektif ruhunu temsil ediyordu. 6-7 yatak odalı olan okul, yiyecek ve geçim kaynağı sağlayan Amedi halkı tarafından desteklenen öğrencilere ev sahipliği yapıyordu (Şekil 5). Maaş almayan okul müdürleri, toplum tarafından buğday bağışlarıyla destekleniyordu. Bu birlik, okulu canlı bir toplumsal merkeze dönüştürdü. Bükülmüş merdivenleri, görkemli sütunları ve kaya oyma yazıtları, Amedi'nin zengin tarihini yansıtmaktadır. Yaklaşık 2.000 el yazmasının neredeyse hepsi bir asır önce kaybolmuş ve sadece 400-450'si Bağdat'ta muhafaza edilmektedir.

Şekil 5. Bir okul ve yaşam alanı olarak Kubahan Medresesi (URL, 2023)

2.3. Kubahan Medresesi Yeniden İnşa ve Restorasyon Yönetim Planı için Gelecek Stratejisi

Kubahan projesi için geliştirilen gelecek stratejisi, hazırlık, uygulama ve dokümantasyon aşamalarına odaklanmaktadır. Hazırlık aşamasında, etkili bir yönetim yapısının oluşturulması, net hedeflerin belirlenmesi ve binanın mevcut durumu ile restorasyon ihtiyaçlarının ayrıntılı bir şekilde belgelenmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, restorasyon çalışmalarında ani değişikliklerden kaçınılması gerektiği vurgulanmaktadır (Feilden, 1993). Uygulama aşamasında ise, binanın tarihsel doğruluğunu bozmadan, orijinal formunun korunması amacıyla geleneksel malzemelerle restorasyon yapılmalı ve yalnızca gerekli durumlarda modern teknikler kullanılmalıdır (ICOMOS, 1964). Şekil 6, Kubahan Medresesinin yeniden inşa ve restorasyon sürecine dair önerilen yönetim stratejisi görsel olarak sunulmaktadır.

Şekil 6. Kubahan Medresesi Miras Binasının Yeniden İnşası ve Restorasyonu Yönetim Planı için Önerilen Strateji

3. SONUÇLAR

Miras binaların yeniden inşası ve restorasyonu projelerinin yönetimi ve uygulanması üzerine yapılan incelemelerden şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Birinci olarak, yenilikçi yönetim için net hedeflere dayalı bilimsel bir metodolojinin geliştirilmesi, miras bina yeniden inşası ve restorasyon projelerinin başarısının temel unsurlarından biridir. Bu hedeflerin, proje

uygulama süreci boyunca gözden geçirilmesi, vurgulanması ve düzenli olarak raporlarla zaman çizelgesiyle eşleştirilmesi gerekmektedir.

İkinci olarak, yeniden inşa ve restorasyon projelerinde öncelik, kritik ve tehlikeli koşullarda olan binalara verilmelidir. Ardından, orta düzeydeki ve normal koşullarda bulunan binaların ele alınması gerekmektedir.

Üçüncü olarak, miras binaların yeniden inşası ve restorasyonu için daha fazla mali desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu eksiklik, binaların bozulmasına yol açmakta ve projelerin beş yıldan fazla süreyle duraklaması, yeni yönetim yaklaşımları ve dolayısıyla yeniden inşa planlarının geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu süreç, bazen yeni inşaat tekniklerinin ve restorasyon araçlarının uygulanmasını da zorunlu kılmaktadır.

Miras binaların korunması için oluşturulacak yeniden inşa ve restorasyon planlarının aşağıdaki unsurlara dayandırılması gerektiği vurgulanmaktadır:

- Miras bina yeniden inşası ve restorasyon projelerinin yönetimi için bir metodoloji geliştirilmesi, bu metodoloji tarihsel ve arkeolojik çalışmalar, arazi ölçümü, mimari ve fotoğrafik araştırmalar, fotogrametrik fotoğrafçılık gibi dokümantasyon çalışmaları ve mevcut durum incelemelerini içermelidir. Ayrıca, proje için önerilen planların belirlenmesi, yıkım, kaldırma ve restorasyon gerekliliklerinin tanımlanması ve nihai durumun açıkça belirlenmesi için terimler ve şartname raporlarının oluşturulması gerekmektedir.

- Ekonomik faktörler, hükümet ve uluslararası kuruluşların, özel sektörün desteği ve toplumun aktif katılımıyla mimari mirasın korunmasına yönelik projelerin finansmanına dahil edilmelidir. Bu kolektif çaba, mirasın korunmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Kültürel miras değerine sahip binaların yeniden inşa ve restorasyon projelerini yönetmek için bir bilimsel metodolojinin varlığı gerekmektedir. Bu metodolojinin takip edilmesi, projeye başlanmadan önce bir program geliştirilmesini ve tüm paydaşların projeye hazır olduğundan emin olunmasını gerektirir.

Bu çalışmada, Kubehan Medresesi'nin yeniden inşa ve restorasyon projesi için öneri bir metodoloji geliştirilmiştir. Bu çalışma, onarılamaz hatalardan kaçınılmasını, uygulanan çalışmaların miras binaların özgünlüğünü korumasını ve projelerin istenen hedeflere ulaşmasını amaçlayan kapsamlı bir

planı özetlemektedir. Ayrıca, başarılı bir miras koruma için gerekli olan dokümantasyon, değerlendirme, planlama ve uygulama stratejilerini içermektedir.

4. ÖNERİLER

Çalışma, bir dizi önemli öneri sunmaktadır. İlk olarak, uygulayıcı şirketlerin deneyimlerinin doğrulanması, çalışanlar için bölgesel ve uluslararası eğitimlerin düzenlenmesi ve yeni teknisyenlerin en az beş yıl süreyle denetimli eğitim almasının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, hatalardan kaçınmak ve özgünlüğün korunmasını sağlamak amacıyla uzman denetiminin projelerde yer almasının önemlidir. Veri yönetimi konusunda ise, tüm proje bilgileri dijital ortamda belgelendirilmeli ve düzenli olarak arşivlenmelidir, böylece araştırma ve gelecekteki kullanım için gerekli bilgiye kolayca erişim sağlanabilir. Son olarak, tüm yeniden yapılandırma ve restorasyon faaliyetlerinin akademik ve profesyonel dergilerde yayımlanarak, hem akademik topluluk hem de pratik uygulamalar için faydalı bilgilerin paylaşılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Al-Nuamman, R. S. A. (2017). Rooting of Qubahan School an Analytical Study to Architectural Items (Spatial Configuration and Formality Element of Interior Facades Of Qubahan School). The Journal of The University of Duhok.
- Al-Sayed, A. W. (1990). Maintenance and reuse of historical and valuable buildings (1st ed.). Cairo: Dar Al-Maaref.
- Barakat, A., Goreil, W. (2018). Factors Affecting the Adaptive Reuse Process for Historical Buildings in Kurdistan Region - An analytical study of Qubahan School as Historical Case Study. Sulaimani Journal for Engineering Sciences 6 (3). doi:10.17656/sjes.10098
- Feilden, B. M. (1993). Conservation of historic buildings (3rd ed.). Oxford: Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Feilden, B. M., and Jokilehto, J. (1993). Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. Rome: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM).
- ICOMOS. (1964). International State Charters for the Conservation and Restoration of Antiquities and Archaeological Sites. Venice Charter 1964/ Lahore Charter 1980/ Madrid Charter 1904/ Nairobi Conference 1976.
- Omran, H. (1997). Historic Buildings, Restoration, Maintenance and Preservation. Damascus, Syria: Ministry of Culture.
- Shahin, A. M. (1995). Restoration and guardianship of historical and archaeological buildings (3rd ed.). Cairo: Supreme Council of Antiquities Press.
- Siba (2024, 11 Interview with Engineer of Iraq Directorate of Heritage and Antiquities, 2024). Qubahan Madrasa. (M. Albrifkany, Röportaj Yapan)
- Treccani, D., Adami, A., Brunelli, V. , Fregonese, L. (2024). Mobile mapping system for historic built heritage and GIS integration: a challenging case study. Applied Geomatics.
- UNESCO (2024). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage: The General Conference of UNESCO adopted on 16 November 1972 the Recommendation concerning the Protection at National Level, of the Cultural and Natural Heritage. whc.unesco.org: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> adresinden alındı

- URL (2017). web.qubahan.com. Qubahan Academic Journal/ web: <https://web.qubahan.com/index.html> adresinden alındı
- URL, Xendan News. (2018). Xendan News. facebook/ Xendanweb: <https://www.facebook.com/xendanweb/videos/%D9%82%D9%88%D8%A8%DB%95%D9%87%D8%A7%D9%86/10155848693181795/> adresinden alındı
- URL (2023). Amedi. mesopotamiatourism: <https://mesopotamiatourism.com/amedi/> adresinden alındı
- URL (2024). qubhan-school. lehatrasheed: <https://lehatrasheed.wordpress.com/history/qubhan-school/> adresinden alındı

BÖLÜM 7

KENTSEL HAFIZA VE KENT İÇİN ÖNEMİ: BEYAZ KENT SİİRT ÖRNEĞİ

Mimar Salih DÜNDAR¹

Doç. Dr. Arzu ALTUNTAŞ²

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563549>

¹ Siirt Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama ABD, Kentsel Tasarım Programı, Siirt, Türkiye, salihdundar.sd@gmail.com, ORCID ID: 0009-0004-3663-1610.

² Siirt Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Siirt, Türkiye, arzualtuntas@siirt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1258-3875.

GİRİŞ

Mumford (2013)'a göre kentler, insan belleğinin aktaramayacağı bir hafızayı saklama ve koruma kapasitesine sahiptir (Kalak, 2024). Tarihsel olayların, kültürel ve toplumsal deneyimlerin izlerini taşıyan kentler (Aytaç, 2013), yapıli alanlardan kentsel açık ve yeşil alanlara kadar değişik ölçü ve işlevlerde birçok bileşeni bulundurmaktadır (Zare, 2015).

Rossi (2006), şehri oluşturan öğelerin insanın en güvenilir tanıklarından biri olduğunu söylemiştir. Mimariyi, kuşakların zevk ve tavırlarına, kamusal olaylara ve kişisel trajedilere, eski ve yeni olgulara tanıklık eden, insani olayların gerçekleştiği sabit bir sahne olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda, şehrin bütün parçaları, hayat tarzlarının, kendi biçimlerinin ve hafızalarının somut işaretlerini sergilemektedir.

İnsanın en güvenilir tanıklarından biri şehri oluşturan öğelerdir. Zamanın geçmişe ait kıldığı mimarlık ve kent ürünlerinin her birinin bir bellek kalıntısı olduğu söylenebilir. Bu somut tarih göstergeleri geçmiş, şimdi ve hatta gelecek arasında köprü oluşturarak birer hafıza mekanı olmaktadır. İçinde bulunduğumuz hız çağı, her geçen an var olan mekanı geçmişe ait kılmaktadır. Bu anlamda mimarlık her yeni üretimde birer hafıza mekanı ortaya koyan bir meslek disiplindir.

1. HAFIZA – KENTSEL HAFIZA

Hafıza “Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, akıl, bellek, dağarcık” olarak tanımlanmaktadır. Hafıza, hatırlama olgusu ile doğrudan ilişkili bir kavramdır ve hatırlama önceki yaşantıların ve öğrenilenlerin imgesel, sözel ya da benzeri diğer yollarla yeniden yaşatılmasıdır (Köknel vd., 1993).

İnsanın yaşam çevresindeki olayları algılaması ve bunu şematik olarak hafızada tutabilmesi durumuna ‘hafıza şeması’ denmektedir (Erses, 1999). Kişi yeni gördüğü her şeyi, önceden var olan hafıza şemasındaki diğer renk, doku, şekil ya da yapı gibi somut olgulara bilinçli ya da bilinçsiz olarak benzetme ve ilişkilendirme sonrasında depolamakta ve sıralayarak hafızasına eklemektedir.

Kentsel hafızayı incelemek, tasarımda 4. boyut olan zamanın da işin içine girmesine sebep olmaktadır. Geçmişe dayalı hafızamızda kentin çok

önemli bir yeri vardır. Hatıralar, belli bir mekanda cisimleştirilmek isterler ve nasıl ev, bir aile için hatıra mekanı ise kent de yaşayan halk için bir hatıra mekanı oluşturmaktadır. Hatıralar, bize kendimiz hakkındaki gerçeği göstermektedir. Assman (2001)'a göre kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen her topluluk sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak mekanları yaratmak ve garanti altına almak istemektedir. Belleğin mekana ihtiyacı vardır, mekansallaştırma eğilimi içindedir.

İnsanoğlunun ölümlü olması, ilk yerleşmelerden bu yana kişinin ardında bir ürün ve/veya bir eser bırakma güdüsünü de oluşturmuştur. Kentler, ortak bir tarih ve hafıza ürünüdürler. Geçmişi olmayan, sıradan rasyonel bir kent genel olarak istenen bir ortam oluşturamamaktadır. Kentsel yaşam, katı kurullarla doğal oluşumlar arasındaki daimi mücadeleyi temel almıştır ve kentsel bir çevrenin kişiler tarafından beğenilme ve hoş gitmedeki doğru ölçütü tarihi, hafızası ve yerel kimliğidir.

Her kentin insanlar üzerindeki etkisi ve çekiciliği farklıdır ve farklı olmalıdır. Kentsel hafızayı oluşturan eski kent dokusu elemanlarının yıkılıp yok edilmesi kuşaklar arası iletişimde kopukluk yaratmaktadır. Kentsel hafızanın elemanları yeri geldiğinde yıkık dökük harabe halleriyle toplumsal bir değere sahiptirler. Onları yıkıp yeni malzemelerle eskiyi taklit ederek yeniden inşa etmek çoğu zaman hafızanın silinip baştan yaratılması gibi olumsuz bir etki yaratmaktadır.

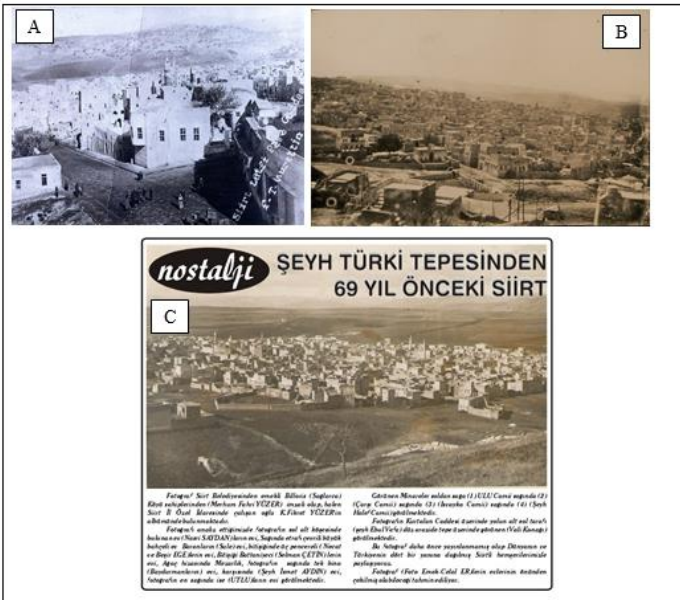
Bir tarihi çevrenin, var olduğu en eski dönemden beri taşıdığı mekânsal anlamları, toplumsal değişimleri, tarihi birikimini, kuruluş ve gelişme kurgusunu ya da kısaca kentin anlam bütünü oluşturduğu kentsel hafızasını bilmeden o tarihi çevreyi anlamış olunmamaktadır. Çünkü tarihi kentin hafızasını bilmek, o kenti gören tarihi öğeler birikiminden daha öte, daha farklı bir gerçeklikle anlaşılmasını ve tanınmasını sağlamaktadır (Biket, 2004). Bu çalışmada, bir zamanlar yapı malzemesi olarak kullanılan “Cas”tan dolayı hafızalarda Beyaz Kent olarak yer edinen Siirt kent merkezinin hafıza mekanları değerlendirilmiştir.

2. BEYAZ KENT SİİRT

Bir zamanlar Siirt'e "BEYAZ KENT" denilmesinin sebebi, Siirt'e özgü bir yapı malzemesi olan Cas'tır. Çünkü eski Siirt evlerinin (Şekil 1 ve Şekil 2) ana yapı malzemesi olan Cas, pudra kadar bembeyaz bir maddedir. Dolayısıyla, onunla yapılan inşaatlar da bembeyaz olmaktadır (Beyaz kent Siirt, 2007).

Şekil 1. Eski Siirt'ten bir görünüm-1920'li yıllar (Faik KUZU arşivi)

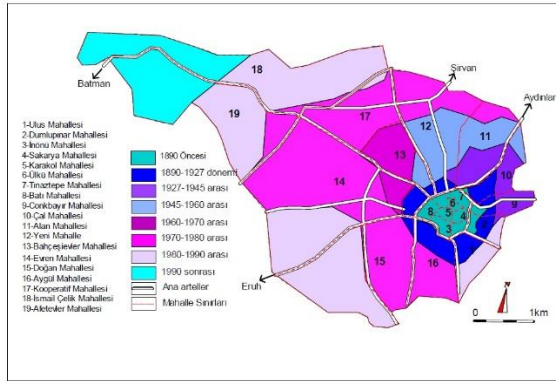
Şekil 2. Eski Siirt'ten görünümler (A- 1930'lu yıllar, B- 1940'lı yıllar, C- 1939 yılı) (Siirt Valiliği Arşivi, 2007)

Siirt'e ait bu görsellerden anlaşılacağı üzere, aynı malzemedен ve benzer tekniklerle yapılan yapılar doğal ve organik düzende bir araya gelerek ahenkli bir kent oluşturmuşlardır. Aynı zamanda hem malzeme hem de teknik olarak yerel olduğu için, kent için önemli olan benzersiz bir kimlik yaratmıştır.

3. SİİRT'İN KENTSEL HAFIZASINI OLUŞTURAN KENTSEL VE MİMARİ MEKANLAR

Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştikleri bir alanda kurulmuş olan Siirt, yapılan yüzey araştırmalarında farklı dönemlere ait buluntuların ortaya çıkarıldığı kadim bir kenttir. Buluntular arasında Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Helenistik, Roma, Bizans-İslam ve Yakınçağ'a ait eserler çoğunluktadır.

On bin yıllık bir geçmişe sahip antik bir Anadolu şehri olan Siirt, Osmanlı döneminden bu yana önemli bir kentsel gelişim geçirmiştir. Şehrin ilk kentsel planı 1949'da oluşturulmuş, ardından hızlı nüfus artışı ve kırdan kente göçle birlikte 1967, 1977, 1995 ve 2006'da revizyonlar yapılmıştır (Demir, 2023). Özellikle 1960'lı yıllar şehir merkezinin düzenli yapılaşmaya başladığı dönemlerdir. Siirt'in eski mahalleleri olan Conkbayır, Alan, Tınaztepe ve Doğan mahalleleri bu dönemde gelişimlerini tamamlamıştır. 1970'li yıllarda ise Bahçelievler, Yeni ve Evren mahalleleri tarım alanları üzerindeki imar çalışmalarıyla şekillenmiştir (Şekil 3). Yine aynı yıllarda Güres Caddesi imara açılan en yoğun caddelerden biri haline gelmiştir (Özgen ve Karadoğan, 2009). Bugün artık Siirt'te merkez ilçenin mahalle sayısı 23'e ulaşmıştır.

Şekil 3. Siirt kentinin dönemlere göre alansal gelişimi (Özgen ve Karadoğan, 2009)

Teknolojik gelişmeler ve yapı malzemesi çeşitliliği yeni mahallelerin gelişimlerini şekillendirmekle birlikte, Siirt merkezde yer alan eski mahalleler de kısmen de olsa tarihsel ve kültürel yapılarını sürdürmektedir.

3.1. Eski Mahalleler

Eski Siirt denilen ve Cas evlerinin bulunduğu bölgedeki mahalleler ve yöresel isimleri şu şekildedir (Bakır, 2021):

-Ras (Ulus)	-Karağol (Karakol)
-Babuddarb (Algül)	-Sok (Batı)
-Nazif (Sakarya)	-Meydan
-Şeyh Halef (Ülkü)	-Ayn Salib - Kassar (İnönü)
-Holaniye (Doğan)	-Sor - Verras (Dumlupınar)
-Bir-uz Zukak (Conkbayır)	-Suveyka (Çal)

Topoğrafyaya uyumlu ve yerel malzemelerle doğal ve organik bir formda bir araya gelen yapılar ve kıvrımlı sokaklardan oluşan bu mahalleler geçmişin izlerini taşıyan mekanları barındırmaktadır. Bu halleriyle kentsel hafızanın günümüze kadar ulaşan en önemli kanıtlarıdır. Siirt'in eski mahallelerinde Cas evi örneklerine, eski sokak ve caddelere, çeşmelere ya da tarihi yaşatan farklı unsurlara rastlamak mümkündür.

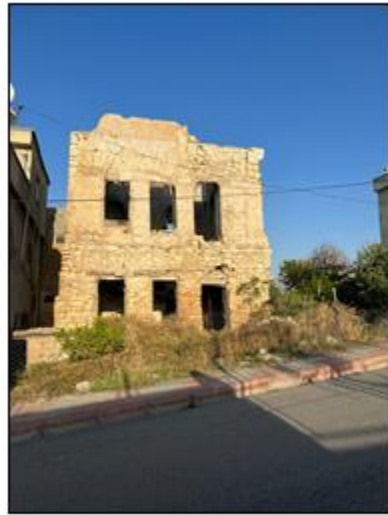
3.2. Cas Evleri

Siirt'te Cas evlerinin sıklıkla inşa edilmesinin pek çok sebebi bulunmaktadır. Şehre yakın yerlerde bol miktarda bulunan Jips (alçı) taşları, hızlı ve ekonomik bir şekilde temin edilebildikleri ve ev yapımına da son derece uygun oldukları için halk tarafından tercih edilmiştir (Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6). Alçı taşlarının temininin ve işlenmesinin kolay olması, ucuz bir malzeme olması ve inşasının çabuk olması, bu teknikle kolayca konutların yapılabilmesini sağlamıştır. Kısacası, evler coğrafi koşullara uygun bir şekilde ve ekonomik şartları zorlamadan, kısa sürede inşa edilebilmiştir (Demir, 2023). Avantajlarının yanında Cas'ın en

büyük dezavantajı sık sık bakım gerektirmesi ve uzun ömürlü olmamaları nedeniyle iskânda sorunlara sebep olmasındır.

Şekil 4. 1960'lı yıllardan Cas evi görselleri (Ahmet Ümit Arşivi)

Şekil 5. Onarılmayı bekleyen Cas evleri (Orijinal, 2023)

Şekil 6. Restore edilmiş Cas evleri (Seda Özen Bilgili, 2020; Orijinal, 2023)

Gelişen ve nüfusu günden güne artan bir şehirde Cas evlerinin ihtiyaca cevap vermesi mümkün olamamıştır. Hiçbir masraftan kaçınmayarak her türlü bakım ve onarımı yapılan Cas evlerinin ömrü de son derece sınırlı kalmış, ancak bir insan ömrü kadar dayanabilmiştir (Demir, 2023). Kentsel hafıza için önemli bir unsur olabilecek Cas evleri uzun ömürlü olmamasından dolayı günümüze çok az sayıda ulaşmıştır. Siirt ili Tillo ilçesinde, Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü tarafından restore edilen örneklerine rastlamak mümkündür. Fakat ne yazık ki günümüze kadar ulaşabilen örneklerin büyük bir çoğunluğu harabe durumundadır.

3.3. Eski Sokaklar

Mekanların kimlik göstergelerinden biri de sokaklardır. Sokakların kendine göre birer kimliklerinin olmasının yanı sıra bu kimliklere uygun mekanların varlığı da çoklu kimliklerin oluşmasına sebep olmaktadır (Tan ve Bayezit, 2023). Dar ve kıvrımlı eski Siirt sokakları da, yürüyenleri bazen bir evin altından geçirirken bazen küçük bir meydana götürmektedir. Sürprizlerle dolu bu gezme deneyimi kullanıcıya bir nostalji yaşatırken, orada yaşayanlar için bir sosyalleşme ve oyun alanı oluşturmaktadır (Şekil 7 ve Şekil 8).

Şekil 7. Konutların altından geçen geçitler (Orijinal, 2023)

Şekil 8. Sokakların karakterini gösteren görseller (Dick Osseman, 2005)

3.4. Eski Camiler

İbadet yerleri tarih boyunca kentler için çok önemli manevi mekanlar olmuşlardır. Siirt Ulu Cami, Siirt'in ayakta kalan en eski yapılarından biridir. Kendine has mimari özellikleriyle ve bulunduğu konumdan dolayı insanların Siirt denilince akla gelen en önemli somut hafıza mekanı olarak ortaya

çıkılmaktadır (Aydın, 2022). Siirt Ulu Cami, eskisi gibi güçlü bir odak noktası olma özelliği azalmış olsa da hala hafızalarda güçlü bir imge olarak kalmaktadır (Şekil 9 ve Şekil 10).

Şekil 9. Siirt Ulu Cami ve Eski Saat Kulesi 1953'te Siirt'te bir süre kalmış H.Mercan isimli ressamın eseri- Celal Aral arşivi (Seçkin,2006; Aydın, 2022)

Şekil 10. Ulu Cami (Orijinal, 2023)

Ulu Cami'den sonra tarihsel ve mimari özellikleriyle ön plana çıkan bir diğer cami de Babudarb Camisi'dir. Ulu Cami gibi merkezi olmamasından dolayı halk arasında yaygın olarak bilinmemektedir. Özellikle restorasyonundan sonra mimari olarak dikkat çekmektedir (Şekil 11 ve Şekil 12).

Şekil 11. Babudarb Cami-i 1920'li yıllar (Siirt Valiliği Arşivi, 2007)

Şekil 12. Restorasyon sonrası Babudarb Cami-i (Orijinal, 2023)

3.5. eşmeler

Yakın tarihe kadar su sıkıntılarını yaşayan Siirt'te çeşmeler birçok anı barındırdığı için kent hafızasında önemli bir yer edinmiştir. Günümüzde ihtiyaç duyulmadığı için bu çeşmeler bakımsız ve kullanılamaz haldedirler (Şekil 13).

Şekil 13. Ayn Salib Çeşmesi (Orijinal, 2023)

Cas ile inşa edilen Ayn Salib çeşmesi harabe durumunda olsa da kent tarihi için somut bir kalıntı olarak yerinde durmaktadır. Suk-ul Ayn çeşmesi de asıl işlevinden çok farklı olarak yanındaki fırının odunluğu olarak kullanılmaktadır (Aydın, 2022).

3.6. arşılar

Eski Siirt arşısı yakın zamana kadar ticaret ve alışverişlerin büyük çoğunluğunun yapıldığı bir ticaret merkezi işlevini gerçekleştirmiştir. arşı kendi içinde bölümlere ayrılmış ve her bir iş koluna ait toplu ticaret yerleri, yani zanaatlarının adıyla anılan arşıları ve arastaları oluşturulmuştur. Soku'l-Debbeğin (Dabaklar arşısı), Sokul Safferin (Bakırcılar arşısı), Soku'l Haddedin (Demirciler arşısı), Soku'l Savlkerin (Yemeniciler arşısı), Soku'l Naccerin (Marangozlar arşısı), Soku'l Severih (Oduncular arşısı) bunlardan bazılarıdır (Seçkin, 2006; Aydın, 2022) (Şekil 14 ve Şekil 15).

Şekil 14. Yenilenmeden önce eski Siirt çarşısı (Ömer Yılmaz arşivi)

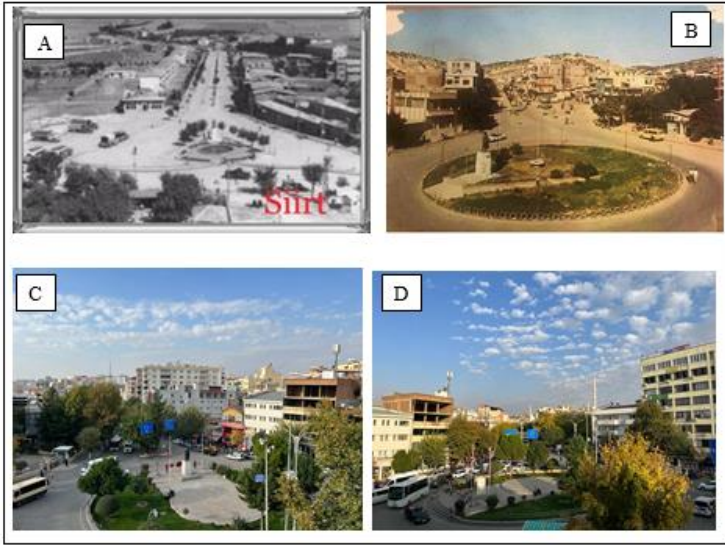

Şekil 15. Yenilendikten sonra eski Siirt çarşısı (Orijinal, 2023)

3.7. Meydanlar

Alan, saha ya da karşılama yeri anlamlarına gelen meydanlar, kamusal alanların en güçlü örneklerinden biridir. Kent ruhunu ve havasını en iyi ifade eden mekanların başında gelen meydanlar, kentteki en belirgin ve göze çarpan unsur olarak kentin en büyük odası gibidirler. Meydanların ilk oluşma biçimleri doğal bir geçiş güzergahının ve yapı adalarının arasında kalan kısımların kullanımı şeklinde olmuştur. Fakat sonraları toplumlarda ortaya çıkan değişimlerle birlikte meydanlar tasarlanmaya başlanmıştır (Çelik ve Canbay Türkyılmaz, 2020).

Siirt kent merkezinde iki meydan bulunmaktadır. Bunlarda ilki olan Cumhuriyet Meydanı (Şekil 16), cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte kentin gelişim sürecinde tasarlanmış bir meydandır. Bugün hala kullanılmakta olan meydan, Siirt tarihinin önemli unsurlarından biri olma özelliğini korumaktadır.

Şekil 16. Cumhuriyet Meydanının benzer açılardan yıllar içindeki değişimi (A-1970; B-1980; C ve D- 2023) (Siirt Valiliği Arşivi, 2007) (Orijinal, 2023)

Siirt kent merkezindeki ikinci meydan ise Saat Kulesi'nin yanında yer alan 15 Temmuz Kent Meydanı'dır (Şekil 17 ve Şekil 18). Bu alan uzun bir süre açık otopark olarak kullanılmış, 2016'dan sonra, kentin ve kentlilerin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda kent meydanı olarak tasarlanmıştır. Özel

günlerde resmi törenlerin yapıldığı meydana belirli zamanlarda festivaller, sergiler ve gösteriler de düzenlenmektedir.

Şekil 17. Etrafındaki yapılar yıkılmadan önce Saat Kulesi Meydanı (Sabri Kavuncu, 2007)

Şekil 18. Etrafındaki yapılar yıkılıp meydan genişletildikten sonra Saat Kulesi ve 15 Temmuz Kent Meydanı (Siirt Belediyesi Arşivi, 2007)

3.8. Caddeler

1923'te il statüsü kazanan Siirt'in, o dönemdeki en önemli caddesi Cumhuriyet Caddesi olmuştur (Şekil 19 ve Şekil 20). Cadde üzerinde o dönemde çeşitli iş merkezlerinin, gıda ve giyim atölyelerinin varlığı nüfusun bu bölgede artmasına sebep olmuş ve 1960'lı yıllarla birlikte caddenin de içinde bulunduğu bölge daha düzenli ve planlı bir yapılaşmaya sahne olmuştur. Böylece Cumhuriyet Caddesi günümüzdeki haline doğru evrilmeye başlamıştır (Şekil 21).

Şekil 19. Resmi bir tören sonrası Cumhuriyet Caddesi 1930'lu yıllar (Siirt Valiliği Arşivi, 2007)

Şekil 20.1 Cumhuriyet Caddesi'nin 1930 'lu yıllardan görünümü (Siirt Valiliği Arşivi, 2007)

Şekil 21.2 Cumhuriyet Caddesi güncel durumu (Orijinal, 2023)

Siirt'in belki de en önemli caddesi hiç kuşkusuz Güres Caddesi'dir. 1970'li yıllarda Bahçelievler, Yeni ve Evren Mahalleleri imara açılmış, böylece Güres Caddesi'nin de ilk oluşumu gerçekleşmiştir (Özgen ve Karadoğan, 2009). Şehrin gelişimiyle birlikte cadde de şehir merkezinde kalmış, bir süre araç trafiğine açık olan cadde (Şekil 22), daha sonraları yayalaştırılarak araç trafiğine kapatılmıştır (Şekil 23). Güres Caddesi bugün artık Siirt kentinin kent imgelerinden ve dolayısıyla da en güçlü kentsel hafıza mekanlarından biridir.

Şekil 22. Güres Caddesi 2000 yılı - yayalaştırılmadan önce (Faik Kuzu Arşivi)

Şekil 23.3 Yayalaştırıldıktan sonra Güres Caddesi (Orijinal, 2023)

3.9. Açık ve Yeşil Alanlar

Özellikle sıcak yaz günlerinde halkın daha çok vakit geçirdiği açık ve yeşil alanlar birer buluşma mekanı işlevi kazanmaktadır. Bunlar arasında sosyal aktivitelerin yapıldığı ve diğerlerine göre daha büyük bir alana yayılan Kızlar Tepesi Parkı sürekli yaşadığı değişimlere rağmen birçok anı biriktirmiştir.

Şekil 24. Kızlar Tepesi Parkı (Orijinal, 2023)

2022 yılında kullanıma açılan Millet Bahçesi de halk tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kente yeni kazandırılan bir açık ve yeşil alan olan Siirt Millet Bahçesi de zamanla halkın ve kentin hafızasında yer edinecek olan bir mekandır (Şekil 25).

Şekil 25. Millet Bahçesi (Orijinal, 2023)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmişten günümüze değişen şehirlerin kent kimlikleri için kentsel hafıza mekanlarının önemi çok açıktır. Bu nedenle kentsel hafızada yer edinmiş ve kent kimliğini güçlendiren mekanların sürekliliği çok önemlidir. Bir kentin korunması için kentlilerin onunla bir bağ kurması gerekir. Kentsel hafıza mekanlarında kökleri olan bu bağların, sürdürülebilir olması için söz konusu mekanlar korunup kentsel tasarım projeleriyle gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Özellikle kentlerin son derece hızlı değiştiği günümüzde kentlerin yapısal geçmişi için araştırmalar yapılmalıdır. Bu araştırmalar sonucunda elde edilen veriler yeni kentsel tasarım ve planlamalar için kullanılmalıdır. Siirt kenti özelinde kentsel hafıza için önemli bir yere sahip olan mimari ve kentsel mekanlar azımsanmayacak kadar çoktur. Her ne kadar birçoğu bakımsız ve az algılanabilir olsa da kentliler ve kentteki kurumların bilinçlenmesi ile bu mekanlara yönelik projeler geliştirilmelidir. Geçmişte Siirt için önemli bir yapı malzemesi olan “Cas”, araştırmalar yapılarak yeni yapılarda kullanılmak üzere araştırılmalıdır. Bakımsız ve harabe olan yapılar korunup yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmalıdır. Kentsel mekanlar (cadde, sokak,

meşdan vb.) da geçmişi koruyarak aėdař standartlar doğrultusunda yeniden tasarlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Assman, J., & Bellek, K. (2001). Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı.
- Aydın, K. (2022). Niteliğini Yitirmiş Tarihi Kentlerde Kültür Turizmiyle Yeniden Canlandırma: Siirt Örneğinde Planlama Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, *Siirt Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Aytaç, Ö. (2013). Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu. *IDEALKENT*, 4(9), 138-169.
- Biket, A. P. (2004). Tarihi kentlerde yapılan mimari ve kentsel tasarımda kentsel hafızanın yeri ve Galata örneği.
- Çelik, E. & Canbay Türkyılmaz Ç. (2020). Kent Meydanı Ergonomisinin İncelenmesi: Siirt 15 Temmuz Demokrasi Meydanı Örneği. *MODULAR 2020*; 3(1): 1-19, ISSN: 2651-5210
- Demir, Ş. (2023). Osmanlıdan Günümüze Siirt'te Şehircilik Faaliyetleri. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı, 182-201.
- Erses, S. M. (1999). Kent Kimliği ve Kuruluşundan Günümüze Metropolleşme Süreci İçinde İstanbul'un Kimlik Analizi.
- Kalak, D. (2024). Unutulan Kentsel Hafıza Yapıları ve Miras Değerlerinin Dijital Etkileşimler ve Oyunlaştırma ile Aktarımı: Mardin Yetimhanesi. Yüksek Lisans Tezi. İTÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bilişim Anabilim Dalı, Mimari Tasarımda Bilişim Programı, 157 s., İstanbul
- Mumford, A. (2013). Proxy warfare and the future of conflict. *The RUSI Journal*, 158(2), 40-46.
- Özgen, N., & Karadoğan, S. (2009). Siirt şehrinin kuruluşu ve gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 61-81.
- Rossi, A. (2006) Şehrin Mimarisi, (Çev: Nurdan Gürbilek), Kanat Kitap, İstanbul
- Seçkin, B.S., (2006). Başlangıçtan günümüze, Siirt tarihi, 1, İstanbul Siirtliler Derneği, 249-261.
- Siirt Valiliği (2007). Beyaz Kent Siirt. Siirt Valiliği Yayınları No: 08.
- Tan, M & Bayezit, G. (2023). Kent Kimliğinin Mekansal Yansımaları: Siirt Güres Caddesi Örneği. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences 2023*, Vol. 7 (3), 127-141. <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2023.607.1>
- Zare, S. (2015). Recognition of social interactions in urban spaces as an index for social sustainability. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, 36(3), 4128-4136.

BÖLÜM 8
VAN GÖLÜ HAVZASI'NDA AŞIRI İKLİM OLAYLARININ
ANALİZİ

Doç. Dr. Pınar BOSTAN¹

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.14563555>

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Van, Türkiye, pinaraslantas@yyu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8947-193

GİRİŞ

İklim değışikliği, son yıllarda küresel ölçekte çevresel, ekonomik ve toplumsal dinamikler üzerinde belirgin etkiler yaratmakta, bu etkiler özellikle ekstrem iklim olaylarında kendini göstermektedir. Aşırı sıcaklıklar ve düzensiz yağışlar gibi olaylar tarımsal faaliyetler üzerinde ciddi tehdit oluşturmanın yanı sıra (Abdissa ve Gameda, 2025), su kaynakları ve insan yaşamı üzerinde de olumsuz etkiler yapmaktadır (Karaman ve Gökalp, 2010). Türkiye'nin ekolojik ve hidrolojik açıdan hassas bölgelerinden biri olan Van Gölü Havzası iklim değışikliğine karşı özellikle kırılgan bir yapı sergilemektedir. Bu havza, geniş su yüzeyi, yüksek rakımlı konumu, çevresindeki dağlar ve mikroklimatik etkileşimlerle dikkat çekerken, aynı zamanda sıcaklık değışimlerinin ve bu değışimlere bağılı ekstrem iklim olaylarının bölgesel etkilerini anlamak için önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Dağılık bölgeler, çevresel değışikliklere karşı son derece hassastır ve dünya çapında iklim değışikliği ve değışkenliğine en duyarlı alanlar arasında yer almaktadır. Ancak bu değışimlerin örüntüleri homojen değildir; mekânsal ve zamansal olarak önemli farklılıklar gösterdiği için, bu değışimlerin yönünü ve etkilerini anlamak adına daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir (El Kenawy vd., 2013; Cuadrat vd., 2024). Van Gölü Havzası, bu özellikleri ile iklimdeki uzun vadeli değışiklikler ve bu değışimlerin arkasındaki yerel ölçekli etmenler hakkında daha derin bir anlayış geliştirmek için önemli bir araştırma potansiyeli taşımaktadır.

Bu bağlamda, havzada gözlemlenen iklim ekstremlerinin tarihsel değışimlerinin incelenmesi, mevcut durumu anlamamıza yardımcı olacağı gibi, gelecekteki iklim senaryolarına dayalı bölgesel çözüm önerilerinin geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır. Van Gölü Havzası ve çevresindeki 8 meteorolojik istasyonda 1970-2020 yılları arasında ölçülen günlük ortalama, minimum ve maksimum sıcaklık değerleri kullanılarak, iklim ekstrem endeksleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve peyzaj mimarlığı bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

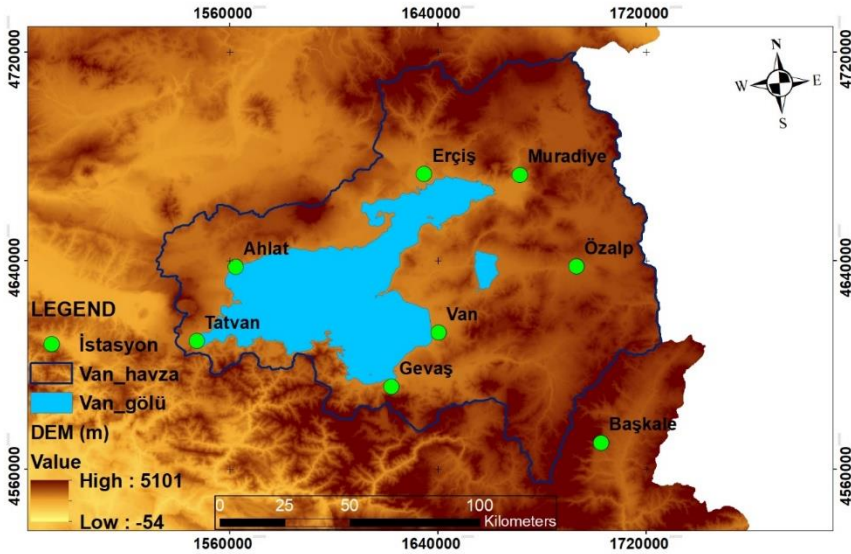
1. ÇALIŞMA MATERYALİ

Bu çalışma, Van Gölü Havzası ve yakın çevresinde bulunan 8 meteoroloji istasyonunda 1970-2020 yılları arasında ölçülmüş günlük maksimum ve minimum sıcaklık değerlerine dayanmaktadır. Kullanılan istasyonların 7 tanesi (Ahlat, Erciş, Gevaş, Muradiye, Özalp, Tatvan ve Van) havza sınırları içerisinde yer alırken, 1 tanesi (Başkale) havza dışında kalmaktadır (Şekil 1). Buna rağmen Başkale istasyonu çalışmaya dahil

edilmiştir. Bu tercihin temel nedenlerinden biri Başkale'nin havza sınırına yakın konumudur. İkinci neden ise istasyonun deniz seviyesinden yüksekliği (2279 metre) ve diğer istasyonlara göre Van Gölüne uzaklığı (73,5 km) ile diğer istasyonlardan belirgin şekilde farklılık göstermesidir. Bu durum, farklı yükseklik seviyelerindeki iklim değişikliği etkilerini karşılaştırmak ve analiz etmek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Tablo 1'de istasyonlara ait konumsal bilgiler, deniz seviyesinden yükseklikleri (metre) ve Van Gölüne mesafeleri verilmiştir. Şekil 1'de mekânsal çözünürlüğü 3 yay-saniyesi (~ekvator üzerinde yaklaşık 90 metre) olan Shuttle Radar Topografya Misyonu (SRTM) verilerinden türetilmiş yüksek çözünürlüklü bir Sayısal Yükseklik Modeli (DEM) üzerinde kullanılan meteoroloji istasyonları yer almaktadır.

Tablo 1. Meteoroloji istasyonları tanımlayıcı bilgileri

FID	İsim	POINT_X	POINT_Y	Yükseklik (Z)	Göl_mesafe (km)
0	Tatvan	1547295,75	4609195,46	1667	0,60
1	Ahlat	1562246,70	4637611,88	1719	0,45
2	Başkale	1702751,11	4570224,44	2279	73,52
3	Erciş	1634623,91	4673275,29	1674	3,44
4	Gevaş	1622044,11	4591673,02	1695	1,82
5	Muradiye	1671561,50	4673005,16	1706	11,14
6	Özalp	1693232,76	4637789,14	1981	29,67
7	Van	1640229,36	4612380,43	1665	2,51

Şekil 1. Van Gölü Havzası ve DEM üzerindeki meteoroloji istasyonları (3-yay-saniyesi çözünürlüklü Shuttle Radar Topografya Misyonu (SRTM) ile elde edilen Sayısal Yükseklik Modeli)

2. METODOLOJİ

İklim ekstrem endeksleri, Zhang ve Yang (2004) tarafından Kanada Meteoroloji Servisi İklim Araştırma Şubesi'nde geliştirilen RClmDex 1.0 yazılımı kullanılarak hesaplanmıştır. Bu yazılım, iklim verilerini detaylı şekilde analiz etmeyi ve ekstrem hava olaylarını anlamayı sağlayan güçlü bir araçtır (Masood vd., 2023). Yazılım günlük sıcaklık ve yağış verilerini kullanarak belirli iklim ekstrem endekslerini (aşırı sıcak günler, donlu günler, şiddetli yağış günleri vb.) hesaplar ve sonuçları veri grafiklerine ve histogramlara dönüştürerek görsel olarak sunar. Grafikler uç değerlerin zamansal eğilimini göstererek genel iklim değişikliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Yazılım çıktıları iklim değişikliğinin etkilerini değerlendirmede, özellikle aşırı hava olaylarıyla ilgili uzun dönemli değişimlerin izlenmesinde önemli veriler sağlar.

Günlük ölçümlerin kalitesi, bu endekslerin doğru bir şekilde hesaplanabilmesi için kritik bir öneme sahiptir (Wang vd. 2013; Costa vd. 2020). Bu bağlamda, herhangi bir endeksi hesaplamadan önce yazılım, ilk olarak hatalı verileri (minimum sıcaklığın maksimum sıcaklıktan yüksek olması gibi) tespit eder ve kaldırır. Ardından, olası aykırı değerler belirlenir ve bu değerler doğrulanarak düzeltilir veya kaldırılır (Bostan, 2020). Program,

aykırı değerlerin görsel olarak tespit edilmesini sağlamak için veri grafikleri ve histogramlar üretir (You vd. 2008). Bu çalışmada, Van Gölü Havzası ve çevresindeki 8 meteoroloji istasyonunda üç aşırı sıcaklık endeksi analiz edilmiştir (Tablo 2). Sonuçlar, %95 güven aralığı çerçevesinde p-değeri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada kullanılan aşırı iklim endeksleri (TN, TX ve TG sırasıyla günlük minimum, maksimum ve ortalama sıcaklıkları temsil etmektedir) (Bostan, 2020)

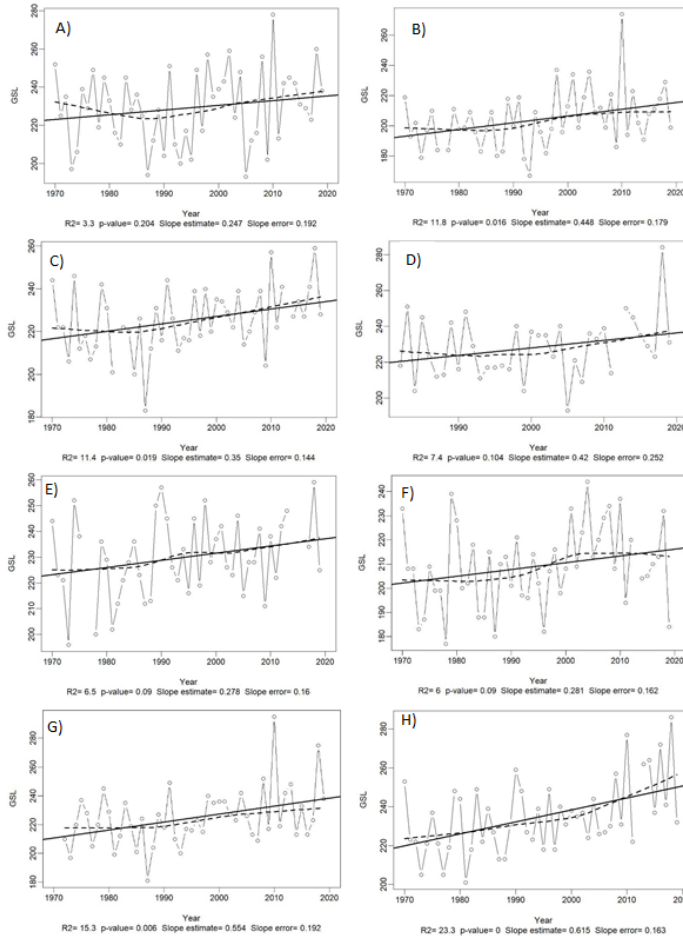
Kimlik	Gösterge Adı	Tanımlar	Birim
GSL	Büyüme mevsimi süresi	Kıştan sonra TG > 5 °C ile en az 6 ardışık günün ilk oluşumu ile yazdan sonra TG < 5 °C ile 6 ardışık günün ilk oluşumu arasındaki yıllık sayım	Gün
FD0	Don günleri	TN <0°C olduğunda yıllık sayı,	Gün
SU	Yaz günleri	TX >25°C olduğunda yıllık sayı,	Gün

3. TARTIŞMA

Şekil 2, 3 ve 4'te sırasıyla, 1970-2020 yılları arasında büyüme sezonu uzunlukları, yıllık donlu gün sayıları ve yaz günleri sayılarındaki eğilimler gösterilmiştir. Eğilimin istatistiksel olarak önemli olup olmadığı p-değerine göre değerlendirilmiştir. Eğer %95 güven aralığına göre p-değeri 0.05'ten küçükse, zaman serisinde önemli bir eğilim olduğu, 0.05'ten büyükse, zaman serisinde önemli bir eğilim olmadığı kabul edilir.

Büyüme sezonu, bitkilerin aktif büyüme döneminde bulunduğu, don tehlikesinin olmadığı ve yeterli sıcaklık ile suya erişebildiği süreyi ifade eder. Büyüme sezonunun uzaması, sıcaklık artışlarına bağlı olarak bitkilerin büyüme döneminin daha uzun bir süreyi kapsamaya anlamına gelir. Uzayan büyüme sezonu, tarımsal üretimin artışını tetikleyebilir ancak bu durum su kullanımını artırır ve uzun vadede su kaynaklarını zorlayıcı bir faktör olabilir. Bu çalışmada, büyüme sezonu uzunlukları grafiklerinin (Şekil 2) incelenmesi sonucunda, yıllar arasında değişkenlik olmakla birlikte, tüm istasyonlarda artış eğilimi belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. P-değeri, Ahlat ve Gevaş

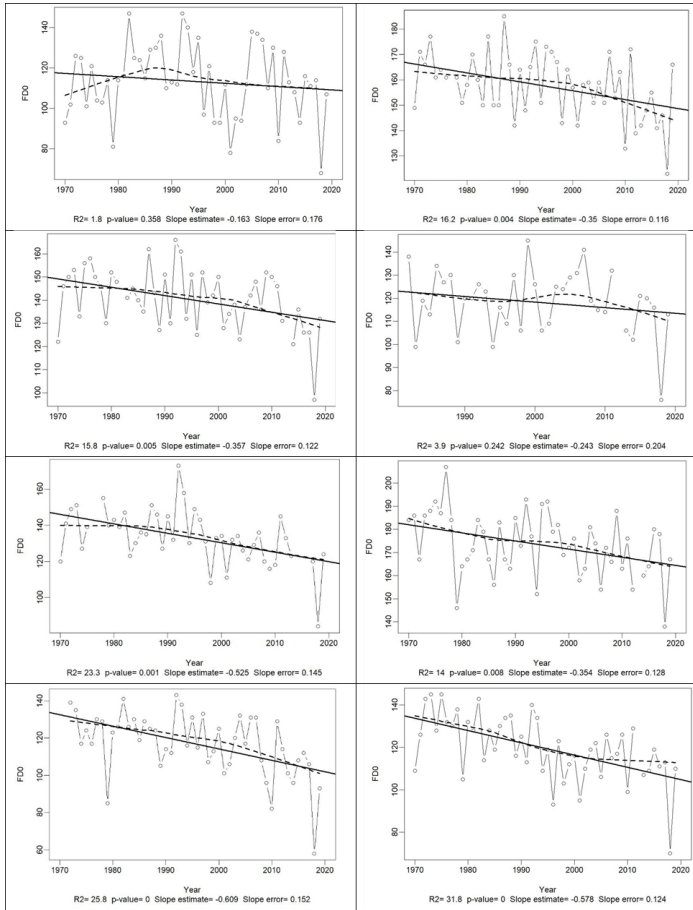
istasyonları hariç, diğer istasyonlarda 0.05'ten küçük bulunmuş ve bu da büyüme sezonunun uzadığını göstermektedir. Örneğin, Erciş istasyonunda (Şekil 2-C), 1970'lerde ortalama 215 gün olan büyüme sezonu, 2020 yılına doğru 230 güne yükselmiştir. En belirgin artış eğilimi Van (Şekil 2-H) istasyonunda görülmektedir. Artan ortalama sıcaklıklar ile birlikte Van'da 51 yıllık süreçte büyüme sezonu yaklaşık 220 günden 250 güne uzamıştır.

Şekil 2. 1970-2020 yılları istasyonların büyüme sezonu uzunlukları değişimi; A, B, C, D, E, F, G, H harfleri sırasıyla Ahlat, Başkale, Erciş, Gevaş, Muradiye, Özalp, Tatvan ve Van meteorolojik istasyonlarını ifade etmektedir.

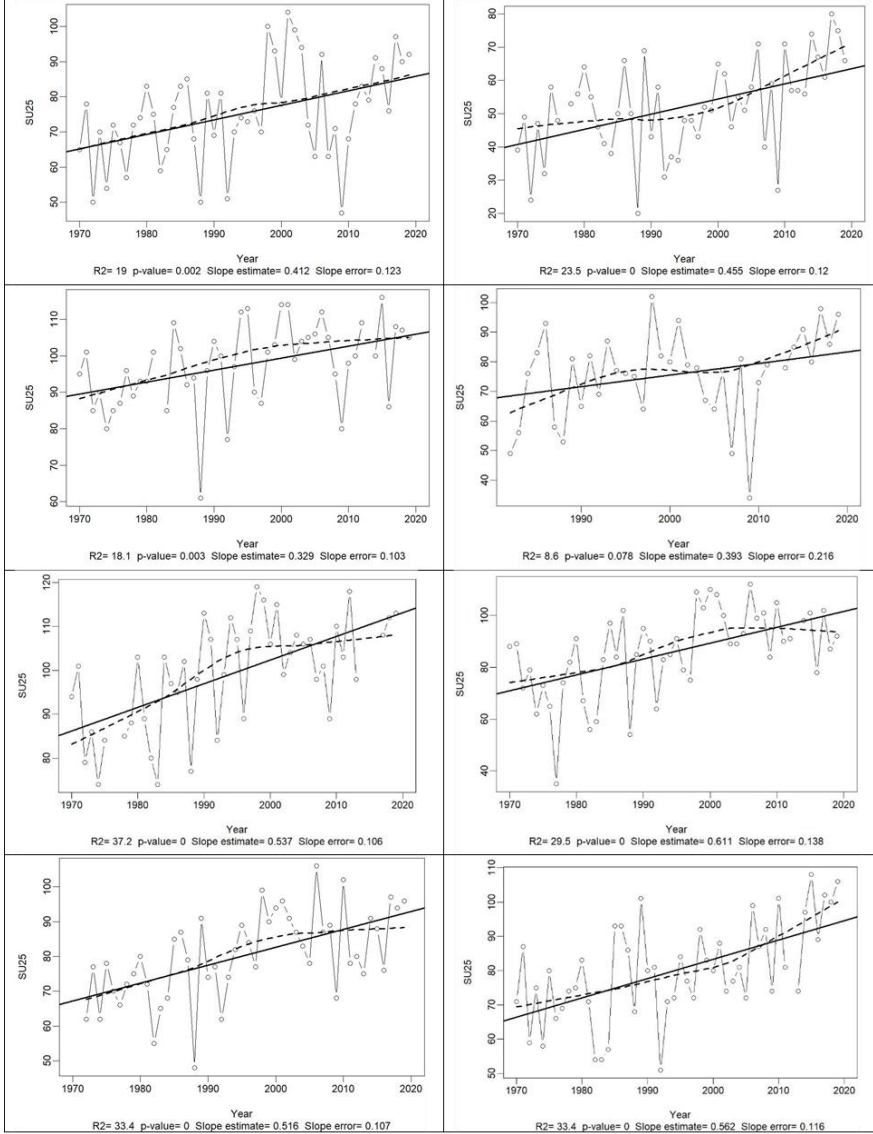
Şekil 3'de istasyonların yıllık donlu günler sayısı verilmiştir. Yıllık donlu günler sayısı, bir yıl içinde minimum sıcaklıkların 0°C'nin altına düştüğü günlerin sayısını ifade eder. Donlu günler, bitkilerin büyümesi ve tarımsal

üretim üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu günler, tarım yapılan bölgelerde, hasat zamanlaması, bitki gelişimi ve su gereksinimleri üzerinde doğrudan etkilidir. Yıllık donlu günler sayısının artması veya azalması, iklim değişikliğinin etkilerini, özellikle kış koşullarındaki değişiklikleri ifade eder. Bu çalışmanın bulgularına göre, tüm istasyonlarda donlu gün sayısında bir azalma eğilimi gözlenmektedir. P-değerlerini incelediğimizde, Ahlat ve Gevaş istasyonlarında 0.05'ten büyük değerler bulunduğundan, bu istasyonlarda azalma eğiliminin istatistiksel olarak önemli olmadığını söyleyebiliriz. Diğer istasyonlarda ise, p-değerlerinin 0.05'ten küçük olması, azalma eğiliminin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Başkale, Erçiş, Muradiye, Özalp, Tatvan ve Van'da 51 yıllık süreçte azalan donlu gün sayısı, minimum sıcaklığın artışıyla dolayısıyla artan ısınmayı yansıtan bir göstergedir.

Şekil 3. 1970-2020 yılları istasyonların yıllık donlu günler sayısı. Grafiklerdeki istasyon sırası, Şekil 1 ile aynıdır.

Şekil 4’de istasyonların yıllık yaz günleri sayısı verilmiştir. Bu gösterge, bir yıl içinde günlük maksimum sıcaklığın belirli bir eşğin üzerinde (25°C) olduğu günlerin sayısını ifade eder. Bu, sıcak hava koşullarının ne kadar süreyle etkili olduğunu ve bir bölgedeki yaz mevsiminin ne kadar uzun sürdüğünü gösterir. Yaz günleri sayısının artışı, iklimdeki değişimlerin ve sıcaklık artışlarının bir göstergesidir. Bu çalışmanın bulgularına göre, tüm istasyonlarda 1970-2020 süresince yaz günleri sayısında artış eğilimi mevcuttur. P-değerine göre ise Gevaş istasyonu hariç diğer konumlarda istatistiksel önemli artış eğilimi vardır.

Şekil 4. 1970-2020 yılları istasyonların yıllık yaz günleri sayısı. Grafiklerdeki istasyon sırası, Şekil 1 ile aynıdır.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Van Gölü Havzası ve yakın çevresindeki 8 meteorolojik istasyonun verileri kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, 51 yıllık dönemde sıcaklıkların belirgin bir artış eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Deniz seviyesinden yüksekliği ve Van Gölü'ne uzaklığı gibi farklı özelliklerine rağmen, Başkale istasyonunda üç ekstrem sıcaklık endeksinde anlamlı artış eğilimleri kaydedilmiştir. Gölün buharlaşma ve nem etkilerinden uzak bir konumda bulunan Başkale, düşük nüfus yoğunluğuna ve kentleşmeye sahiptir. Buna karşın, Van Gölü'nün mikroklimayı düzenleyici etkisine açık olan Ahlat ve Gevaş istasyonlarında büyüme sezonundaki ve donlu gün sayısındaki artış eğilimleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu iki bölge, daha fazla yeşil alan, yoğun tarımsal faaliyetler, düşük sanayileşme ve nüfus yoğunluğu ile öne çıkmaktadır. Ayrıca, Ahlat ve Gevaş bölgelerinin hemen arkasında yer alan Artos Dağı, bariyer etkisi oluşturarak nemli havanın dağılımını engellemiş olabilir. Bu faktörlerin birleşik etkisinin, Ahlat ve Gevaş'ta sıcaklık artışlarını sınırlamış olduğu düşünülmektedir.

Öte yandan, Van Gölü'ne yakın konumda bulunan Erciş, Tatvan ve Van merkez istasyonlarında üç sıcaklık endeksinin tamamında önemli artışlar gözlenmiştir. Bu bölgeler, Ahlat ve Gevaş'a kıyasla daha yüksek nüfus yoğunluğuna sahiptir ve yapılaşma ve sera gazı emisyonları gibi insan kaynaklı ısınma etkileri sıcaklık artışına katkı sağlamaktadır.

Elde edilen sonuçlar, Van Gölü Havzası'nın iklim değişikliğine verdiği tepkinin homojen olmadığını göstermektedir. Arazi örtüsü, kentleşme, coğrafi konum ve orografik etkilerin sıcaklık artışlarındaki rolünün daha iyi anlaşılması için detaylı iklim modellemelerinin yapılması ve nem, rüzgâr, kar yağışı ve kalınlığı, yeşil alan yüzdesi gibi diğer iklimsel ve çevresel faktörlerin etkilerinin incelenmesi, bölgedeki iklimsel dinamiklerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda, yüksek çözünürlüklü iklim modellemeleri, Van Gölü Havzası'ndaki karmaşık etkileşimleri çözümlmek için kritik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu bulgular, havzada iklim değişikliğinin mekânsal ve zamansal olarak farklı etkiler yarattığını açıkça ortaya koymaktadır.

Küresel ısınma; tarımsal üretim, su kaynakları, ekosistemler, insan sağlığı ve enerji talebi üzerinde çok yönlü etkiler yaratmaktadır. Van Gölü Havzası'nda sıcaklık artışları, bazı tarımsal ürünler için büyüme koşullarını iyileştirirken, diğer ürünler için adaptasyon zorluklarını beraberinde

getirmektedir. Yüksek sıcaklıklar, su talebini artırarak mevcut kaynaklar üzerinde baskı oluşturmakta ve uzun vadede kuraklık riskini yükseltmektedir.

Van Gölü'ndeki su seviyesinin son yıllarda gözlemlenen düşüşü, artan sıcaklıklar ve buharlaşmanın yanı sıra azalan kar yağışları, sulama, evsel su kullanımı ve yapılaşma gibi insan kaynaklı faaliyetler nedeniyle gölün beslenme kaynaklarının azalmasıyla ilişkilidir. Bu durum, havzanın hidrolojik dengesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kentlerde ise sıcaklık artışları, yoğun nüfus ve sanayi faaliyetleriyle birleşerek kentsel ısı adası etkisini güçlendirmektedir. Bu etki, soğutma amaçlı enerji talebini artırarak hem ekonomik hem de çevresel maliyetleri yükseltmektedir. Van Gölü Havzası'ndaki bu eğilimler, küresel ısınmanın bölgeye özgü etkilerini ve bu etkilerin yönetilmesi için alınması gereken önlemlerin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Artan sıcaklıkların, kentsel ve kırsal alanlarda sürdürülebilir peyzaj tasarımı çözümlerinin geliştirilmesini zorunlu kıldığını ortaya koymaktadır. Kentsel ısı adası etkisini azaltmak için yeşil ve mavi altyapı sistemlerinin kentlere entegre edilmesi, gölge sağlayan bitki türlerinin kullanılması ve geçirgen yüzeylerin tasarıma öncelikli olarak dahil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Geniş yapraklı ve geniş taçlı ağaçlar, kentsel alanlarda gölgelik sağlayarak serinlik yaratırken, enerji tasarrufu sağlamada da etkili bir rol oynar. Öte yandan, ibrelili ağaçlar uzun vadeli karbon depolama, yıl boyunca fotosentez yapabilme ve toprak koruma gibi özellikleriyle hem kentsel hem de kırsal alanlarda değerli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bölgenin konumuna, hakim rüzgar yönüne ve güneşlenme durumuna göre stratejik olarak yerleştirilen bu ağaçlar, kentsel ısı adası etkisini hafifletmenin yanı sıra küresel iklim değişikliğine uyum sürecinde de kritik bir rol oynar.

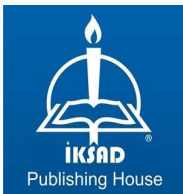
Su kaynaklarının etkin yönetimi bağlamında, yağmur ve kar suyu hasadı ile peyzajda yerel bitki türlerinin kullanımı gibi sürdürülebilir su yönetimi stratejileri hayati önemdedir. Ayrıca, artan sıcaklıkların biyolojik çeşitlilik üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek için Van Gölü havzasında doğal habitatların korunması ve ekolojik koridorların tasarlanması gerekmektedir.

İklim değişikliğinin çevresel etkilerini azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi ve iklim dostu şehir planlama yaklaşımlarının benimsenmesi elzemdir. Peyzaj mimarları, bu değişimlere uyum sağlamak ve iklim değişikliği ile mücadelede etkili çözümler sunmak amacıyla, yerel

bağlama uygun, çevre dostu ve dayanıklı tasarım yaklaşımlarını teşvik etmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdissa, B. A., Gemed, D. O. 2025. Climate extreme indices and its implication on crop production: The case of Mana district, Jimma Zone, Southwest Ethiopia. *Environmental and Sustainability Indicators*, Volume 25, 2025, 100549, ISSN 2665-9727. <https://doi.org/10.1016/j.indic.2024.100549>.
- Bostan, P. (2020). Assessing variations in climate extremes over Euphrates Basin, Turkey. *Theoretical and Applied Climatology*, 141, 1461-1473.
- Costa, R. L., Baptista, G. M. M., Gomes, H. B., Silva, F. D. S., Júnior, R. L. R., M Salvador, M. A., Herdies, D. L. 2020. Analysis of climate extremes indices over northeast Brazil from 1961 to 2014, *Weather and Climate Extremes*, Volume 28, 2020, 100254, <https://doi.org/10.1016/j.wace.2020.100254>.
- Cuadrat, J. M., Serrano-Notivol, R., Prohom, M., Cunillera, J., Tejedor, E., Saz, M. A., Luis, M., Llabrés-Brustenga, A., Soubeyroux, J. M. (2024). Climate of the Pyrenees: Extremes indices and long-term trends, *Science of The Total Environment*, Volume 933, 2024, 173052, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.173052>.
- El Kenawy, A., López-Moreno, J. I., Vicente-Serrano, S. M., 2013. Summer temperature extremes in northeastern Spain: spatial regionalization and links to atmospheric circulation (1960-2006). *Theor. Appl. Climatol.*, 113 (2013), pp. 387-405, 10.1007/s00704-012-0797-5
- Karaman, S., Gökalp, Z. 2010. Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi* 3 (1): 59-66, 2010 ISSN: 1308-3945, E-ISSN: 1308-027X.
- Masood, M. U., Haider, S., Rashid, M., Naseer, W., Pande, C. B., Durin, B., Alshehri, F., & Elkhachy, I. (2023). Assessment of Hydrological Response to Climatic Variables over the Hindu Kush Mountains, South Asia. *Water*, 15(20), 3606. <https://doi.org/10.3390/w15203606>
- Wang, S., Zhang, M., Wang, B., Sun, M., Li, X. (2013) Recent changes in Daily extremes of temperature and precipitation over the western Tibetan Plateau, 1973-2011. *Quaternary International* 313 314, pages 110-117.
- You, Q., Kang, S., Pepin, N., Yan, Y. (2008) Relationship between trends in temperature extremes and elevation in the eastern and central Tibetan Plateau, 1961-2005. *Geophysical Research Letters* 35(L04704):1-7
- Zhang, X., Yang, F. (2004). *RClmDex (1.0) user manual*. Climate Research Branch, Environment Canada, Ontario, Canada.

ISBN: 978-625-378-118-7